KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

1983 | 4

ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS -
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ folyóirata

A szerkesztő bizottság elnöke:
Papp István

Szerkesztő bizottság:
Balázs Mihály, Balázs Sándor, Fekete Gézáné, Földi Tamás, Gál Andorné, Gálné Ballagi Ágnes, Héberger Károly, Horváth Tibor, Katsányi Sándor, Kováts Zoltán, Kulcsár Péter, Ruzsás Lajosné, Szente Ferenc, Szurmay Ernő, Vályi Gábor, Zircz Péter

Felelős szerkesztő:
Gerő Zsoltné

Szerkesztő:
Kovács Katalin

Szerkesztőség:
1827 Budapest VIII., Múzeum u. 3.
Telefon: 134–000/272 m.

Megjelenik kéthavonként
Példányszáma: 1000
Egyes szám ára: 24,– Ft
Évi előfizetési díj: 144,– Ft

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető
a postahivatalokban
és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(Budapest 1900
Telefon: 180–855)
Csekkszámlaszám: 215–96.162

Külföldre előfizethető
a Kultúra
Könyv és Hírlap
Külkereskedelmi Vállalatnál
(Budapest P.O.B. 149
1376)

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda
Felelős kiadó Nemes Iván igazgató
Készült az NPI nyomdájában
10 A/5 ív terjedelemben
Felelős vezető Vymeták Ferenc
9677/83

HU ISSN 0023–3773
Index: 26 408

29. ÉVFOLYAM
1983. 4. SZÁM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

TARTALOM

FÖLDI Tamás
Társadalomtudományi információ és társadalmi gyakorlat 341
KOMÁROMI Sándor
A világirodalmi tájékoztatás kérdéseiről 350
SKALICZKI Judit
Video a könyvtárban 360
GEREBEN Ferenc
Az olvasmányközvetítő csatornák működéséről 369
FERENCZY Endréné
Olvasószolgálat a Nemzeti Könyvtár új épületében 384
KOLOZS Ibolya
Hozzászólás a kérdőjelekhez 395
URSZIN Sándor
A szakrészlegesítés gondjai Miskolcon 398
SEREGI István
A Szakszervezeti Központi Könyvtárak Igazgatói Tanácsának munkájáról (1981–1982.) 401

Kitekintés

BALÁZS Sándor
Az információk közvetítői 405
DIENES Gedeon
Az Európai Kulturális Adatbank első öt éve 420

Szemle

RAY, S. G.: Library services to schools. *Iskolai könyvtárak Angliában.*
(Ism.: UZSOKI Andrea) 426
SMETAČEK, V.: Lidé a informace. *Az emberek és az információ.*
(Ism.: RÁCZ Ágnes) 431

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

MORRIS, J.: Managing the library fire risk. *A könyvtári tűzkockázat kérdései.* (Ism.: ZOLTÁN Imre) 433

Ausleihverbuchungssysteme im Vergleich. *Kölcsönzési rendszerek összehasonlítása.* (Ism.: KOZMA László) 435

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE 437

Summary 439

Zusammenfassung 442

Резюме 445

E számunk szerzői, munkatársai: BALÁZS Sándor (OMIKK), DIENES Gedeon (Népművelési Intézet), FERENCZY Endréné (OSZK), FÖLDI Tamás (MTA Közgazdaságtudományi Intézet Információs csoport), GEREBEN Ferenc (OSZK–KMK), KOLOZS Ibolya (József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya), KOMÁROMI Sándor (ÁGK), KOZMA László (OGYK), RÁCZ Ágnes (OSZK–KMK), SEREGI István (SZMT Könyvtár, Nyíregyháza – a Szakszervezeti Központi Könyvtárak Igazgatói Tanácsának Elnöke), SKALICZKI Judit (OSZK–KMK), URSZIN Sándor (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), UZSOKI Andrea (OSZK–KMK), ZOLTÁN Imre (tájékoztató mérnök).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI INFORMÁCIÓ ÉS TÁRSADALMI GYAKORLAT*

FÖLDI TAMÁS

Bevezetés

A tudományos tájékoztatás gyakorlati hasznának felismerése viszonylag újkeletű, legalábbis ahhoz képest, hogy azt a kutatás számára már évszázadok óta nélkülözhetetlennek tartják. Ez a megállapítás kiváltképp a társadalomtudományi információra áll. A tudomány és a termelés szoros kapcsolata – a tudomány termelőerővé válása – a XIX. század óta bontakozott ki. A társadalomtudományok esetében azonban a tudomány és a gyakorlat szoros kapcsolata még ma sem mondható általánosan jellemzőnek. Ennek okait egyaránt kereshetjük a tudományban és a gyakorlatban. E kapcsolat és a lehetőségek reális megítélése azért is fontos, mert megvéd bennünket attól, hogy a társadalomtudományi információ szerepét le- vagy túlbecsüljük.

E szerep a társadalmi tevékenység területeitől és szintjeitől függően nagyon különböző lehet. Anélkül, hogy a részletekbe bocsátkoznánk,nyilvánvaló, hogy a mindennapos, rutinjellegű társadalmi tevékenységekben, vagy azokban, melyeknek az időbeli és térbeli hatóköre szűk,a társadalomtudományi információ szerepe ha egyáltalán van, eleve csak minimális lehet. Amilyen mértékben azonban tágítjuk ezt a kört és haladunk az egyszerűtől a bonyolult társadalmi cselekvések felé, olyan mértékben nő az objektív (potenciális) igény a cselekvések tudományos megalapozására és nőhet a társadalomtudományi információ szerepe. Egy közepes színvonalú, a fönnálló műszaki színvonalat csupán reprodukáló termelőüzemnek a tudományos tájékozódás aligha mindennapi kenyere. Egy korszerű szervezettel és technológiával dolgozó, modern termékszerkezetű vállalatnál azonban a piacpolitika, a távlati tervezés, a külföldi piacokkal való kapcsolat olyan problémákat vet fel, amelyekre a vállalat belső információs rendszeréből nyerhető adatok alapján nincs válasz. Belső információk alatt azon információáramlásokat értjük, amelyek az adott tevékenység elengedhetetlen velejárójaként automatikusan generálódnak, vagy amelyeket a tevékenység folytatása közvetlenül igényel. Külső információk viszont azok, amelyek a tevékenységhez nem kapcsolódnak közvetlen módon és/vagy csak az adott szervezeten kívülről szerezhetők be. Ilyen külső információt szolgáltathat többek között a tudományos tájékoztatás és benne a társadalomtudományi információ is.

*A FID Studies in Social Sciences Information and Documentation c. sorozatban megjelent tanulmány rövidített és átdolgozott változata.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Fentiekből következik, hogy a társadalomtudományi információnak az összetett társadalmi tevékenységi folyamatokban, mindenekelőtt pedig az irányítási szférában lehet jelentősebb szerepe. Ennek az irányítási szférának gyakorlati elnevezése a „politika" a szó angol, policy értelmében. Ilyen „politikákat" a társadalmi élet minden területén ismerünk és ahol ezek jelen vannak, ott szót kaphat a társadalomtudományi információ is. Szerepe természetesen nagyobb a gazdaságpolitikában, mint az üzletpolitikában, a területfejlesztési politikában, mint a községpolitikában.

A társadalomtudományi információ felhasználóit tevékenységi körük szerint az alábbi csoportokra oszthatjuk:

- a kutatásban és oktatásban,
- a döntéshozatalban,
- a gyakorlati tevékenység különböző fajtáiban közreműködők.

Egy másik csoportosítás szerint megkülönböztethetjük:

- a döntéshozókat,
- a döntéselőkészítőket,
- a döntések végrehajtóit.

E két csoportosítás összekapcsolásával elméletben kialakíthatók azok a felhasználói csoportok, amelyeknek a társadalomtudományi információval szemben támasztott igényeik nagyjából homogének.

A döntéshozók vagy a végrehajtók információs igényei általában csekélyebbek a döntéselőkészítők igényeinél, legalábbis a szó mennyiségi értelmében. A döntésekben, illetve az azokban játszott szerep mellett a felhasználó igényei nagymértékben függnek a cselekvés jellegétől. A stratégiai tervezés információigényei nagyobbak mint a taktikai tervezésé, a nem ismétlődő cselekvések információigényei nagyobbak, mint a rutin cselekvéseké, az időhorizont és a térbeli hatókör ugyancsak lényegesen befolyásolja a cselekvések információigényességét.

Fontos tényező a társadalmi döntési szervezet és mechanizmus ismeretigényességi foka. Jogos annak feltételezése is, hogy – ha nem is mechanikus összefüggésben – pozitív a korreláció egy adott szervezet fejlettségi szintje és információigényessége között. Mivel egy adott társadalomban különböző tevékenységet végző és különböző fejlettségi szintű szervezetek működnek egymás mellett, a társadalomtudományi információ iránti igény is erősen differenciált. Mindez elsősorban objektív (potenciális) igényekre vonatkozik. Annak mértéke azonban, hogy az objektív (potenciális) igények milyen mértékben válnak szubjektív (tényleges) igényekké, alapvetően ugyanazoktól a tényezőktől függ, mint maguk az objektív igények. A szubjektív igények végső meghatározója maga a társadalom tevékenységében résztvevő ember. Az egyének különböző szempontok szerint mérlegelhető kvalitásai azonban éppúgy társadalmilag determináltak, mint maga a cselekvés, amelynek részesei. Képzettség, munkastílus, látókör ugyan egyéni tulajdonságok, de hogy mely társadalmi tevékenységeket, milyen képzettségű, munkastílusú, menynyire széles látókörű emberek végeznek, azoknak a tényezőknek a függvénye, amelyek az információs igényeket is meghatározzák.

A társadalomtudományi információ akkor képes szerepet játszani a gyakorlatban, ha tevékenységének célja a hozzájárulás a társadalomirányítási folyamatokhoz, ha alkal-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

mazkodik az irányítási és döntési mechanizmus sajátosságaihoz és a fejlett szervezetek igényeihez.

Feltételek és követelmények

Mi kell ahhoz, hogy a társadalomtudományi információ valóban a társadalomirányítás szolgálatában állhasson?

A társadalomtudományi információ, amely a kutatás szolgálatában alakult ki és szükségképpen a diszciplináris specializálódás irányába fejlődött. A társadalomirányításban felvetődő csaknem valamennyi kérdés megoldása viszont átfogó, multidiszciplináris közelítést igényel.

A kutatás alapvető módszere az elemzés. A kutatók többsége egy szűk területre specializálja magát. Számukra az információ akkor nyújthatja a legtöbbet, ha képes követni őket ebben a specializálódásban. Ennek kifejezői például a SDI szolgáltatások. A társadalomirányításban más a helyzet. Itt a globális, a makromegközelítés dominál, az ebben közreműködők főként szintetizáló tevékenységet folytatnak, információs igényeik is szintetikus jellegűek.

A kutató, akinek a forrás nyersanyaga, arra kíváncsi, hol találja meg a számára szükséges adatokat. A gyakorlati szakember viszont csak arra kíváncsi, mi van a forrásokban és nem ragaszkodik tényleges kézbevételükhöz. A kutató rendszerint maga kívánja eldönteni mely adatokat használ fel és melyeket vet el. Gyakran nagy mennyiségű adatra tart igényt. A társadalom irányításában közreműködők legtöbbször válogatott és célzott adatokat szeretnek kapni és írtóznak attól, hogy az adathalmaz elborítsa őket.

A kutató kapcsolatba lép az adatbázissal és felhasználja amit talál. Ez a magatartás fellelhető a nem-kutatóknál is, de korántsem általános. Az a körülmény, hogy a vállalati vagy hivatali munkában a belső információk áramlása automatikus, nagyban meghatározza a külső információkkal kapcsolatos magatartást is. Ennek ellenére a nem-kutatók egy része (rendszerint kisebb része) szintén jelentkezik meghatározott adatok iránti igénnyel az információs szervezeteknél.

A társadalmi gyakorlat általában azonban azt várja el a társadalomtudományi információtól, hogy az maga tárja fel mikor és milyen adatokra lehet szükség, hogy ezt a szükségletet folyamatosan, saját kezdeményezéséből elégítse ki. Ebben az értelemben is aktív szerepet kell betöltenie. Hatnia kell a döntéshozók véleményformálására és cselekvésére. Sajátos eszközeinek alkalmasaknak kell lenniök arra, hogy tájékoztasson a folyamatosan változó feltételekről, feltárja az új tényeket, mozzanatokat. A valóság összetett folyamatából ki kell választani az előremutató elemeket: adatokat kell nyújtson a lehetőségekről, szándékokról, a várható fejleményekről és tendenciákról.

Külön feladat a gyakorlat konkrét, eseti információs igényeinek kielégítése. Szükség lehet adatokra a döntéselőkészítéshez, döntési variánsok kidolgozásához. Ehhez a társadalomtudományi információ segítséget nyújthat. A döntési folyamatba azonban más módon is kapcsolódhat: közvetlen kapcsolatot létesíthet magukkal a döntéshozókkal. Segítségükre lehet az eligazodásban a döntési variánsok között és az ezekhez kapcsolódó

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

adathalmazokban. Erre azért is szükség van, mert a közvetlen kapcsolat a döntéselőkészítés ellenőrzését is előmozdíthatja.

A tudományos-műszaki információban a gyorsaság magától értetődő követelmény. Nem így a társadalomtudományi kutatás információellátásában, amely az előbbinél sokkal lassúbb és ez legtöbbször nem is okoz gondot. A társadalmi gyakorlat számára szükséges információk esetében a megszokott lassú tempó elfogadhatatlan. A kormányzati, gazdasági és egyéb szervezetek csak az időben érkezett információt képesek hasznosítani. A társadalmi adatok ugyanis rendkívül gyorsan avulnak. A tény-információk, a hírek kritikus helyzetekben percek vagy órák alatt elavulnak, de normális körülmények között sem sokan élnek sokkal tovább egy napnál. A többi adat avulási ideje is viszonylag rövid. A statisztikai adatszolgáltatás heti, havi, negyedévi, féléves, stb. ritmusa mutatja, hogy az adatoknak mekkora köre képes rövid idő alatt meghaladottá válni. Adatok azonban nem mindig állnak rendelkezésre. A tájékoztatási tevékenységnek az adathiányra is gyorsan kell reagálnia. Gyakran a negatív információ is információ. Mindent összevéve a gyorsaság fontos követelmény a társadalmi gyakorlat szolgálatában álló információs tevékenységgel szemben.

A fenti követelmények teljesítése nem kis mértékben az információs szervezet és technika alkalmasságától függ.

Adatszerkezet, szervezeti struktúra

A társadalomtudományi információ szervezetét nemzetközileg is a nagymértékű szétaprózottság jellemzi. Ez egyfelől az adattípusok, másfelől a diszciplinánkénti tagolódásban nyilvánul meg.

A társadalmi adatok elsődleges lelőhelyei

- Hírszolgálati irodák, tömegkommunikációs intézmények;
- Levéltárak;
- Empirikus társadalomkutató intézetek (közvéleménykutatás, piackutatás stb.);
- Statisztikai szervezetek;
- Politikai, kormányzati, igazgatási, gazdasági, társadalmi szervezetek, vállalatok, bankok;
- Tudományos és felsőoktatási intézmények.

A megfelelő információkat másodlagosan tároló és kibocsátó információs szervezetek

- Hírbankok, lapkivágat archívumok;
- Levéltári információs szolgálatok;
- Társadalomtudományi adatbankok;
- A statisztikai tájékoztatás;
- Különböző intézmények adatbázisai, tájékoztatási szervei;
- Könyvtárak, információs és dokumentációs központok, információelemző központok, kutatásnyilvántartó központok, terminológiai adatbankok stb.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Noha a felsorolt információs intézmények különböző igények kielégítésére szolgálnak, aligha valószínű, hogy egy kutatási vagy gyakorlati feladat megoldásához valamennyire egyszerre szükség van. Az viszont nagyon is előfordul, hogy egyszerre 3–4 különböző típusú adatbázist kell igénybevenni ugyanannak a feladatnak a teljesítéséhez (lásd például egy másodlagos, tehát nem közvetlen empirikus vizsgálaton alapuló piackutatási jelentés összeállítását).

Ami a társadalmi adattárak* diszciplináris tagolódását illeti, ott talán még bonyolultabb a helyzet: társadalmi adatok találhatók

1. Általános tudományos adattárakban;
2. Társadalomtudományi adattárakban (ezek súlypontja különböző lehet, pl. politikai, gazdasági, jogi stb.);
3. Társadalomtudományi diszciplináris adattárakban (egy adott diszciplina adatbázisa, más diszciplinákra vonatkozó adatok kisebb-nagyobb mennyiségével együtt);
4. Szubdiszciplináris adattár, diszciplináris és más szubdiszciplinákra való több-kevesebb kitekintéssel (például bankkönyvtár);
5. Többdiszciplinás (de nem általános), vagy egydiszciplinás, nem társadalomtudományi adattár, a kapcsolódó társadalmi adatokkal (például ipari tájékoztatási központ);
6. Feladat-orientált interdiszciplináris adattár, amely társadalmi adatokat is tartalmaz (munkabiztonság, várostervezés);
7. Feladat-orientált társadalomtudományi adatbázis (nemzetiségi kutatás);

A felsorolt intézmények meglehetősen különböző igények kielégítésére képesek. Az 1. főleg általános tájékozódást tesz lehetővé, nélkülözhetetlen a többdiszciplinás vizsgálatokban, az elméleti kutatásban és esetenként a gyakorlat szintetikus igényeinek kielégítésében. A 2. és 3. eléggé speciális igények kielégítésére is képes, többé-kevésbé széles társadalomtudományi spektrumban. A 4. szűk specializálódás számára igér használható információkat, főként kutatóknak, esetenként nem-kutatóknak is. Az 5. és 6. gyakorlati tevékenységek ehhez kapcsolódó alkalmazott kutatás számára nyújthat sokat. A 7. főként meghatározott társadalomtudományi kutatásokhoz és a megfelelő társadalmi gyakorlati tevékenységhez nyújthat segítséget.

Ha e tagozódást a kialakulás szempontjából elemezzük, arra az eredményre jutunk, hogy míg 2–4. a specializálódás terméke, addig az 5–7. integrációs folyamatokat tükröz.

A fenti struktúrák együttes elemzése megmutatja, hogyan bomlik fel a hagyományos szerkezet, alakul át és formálódik új egységekbe, azaz rávilágít egy olyan folyamatra, amely csaknem minden tevékenységet felölel a társadalmi és műszaki átalakulások korában.

A társadalomtudományi információ szervezetét természetesen sok más és a fentieknél tökéletesebb módon is be lehet mutatni. Bármilyen módon tesszük is azonban, egy nyilvánvaló: a szervezet a felhasználó számára kevéssé áttekinthető, különösen nem az a „laikus", tehát nem információs specialista felhasználó számára. Az áttekinthetőségnek

*Bármely adattípust tároló és nyilvántartó intézményt adattárnak nevezünk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ez a hiánya az egyik forrása a tudományos tájékoztatás alacsony hatékonyságának. Ugyanez a tagozódás azonban pozitív tendenciákat is tükröz. A szervezet igazodását az igényekhez. Egy-egy áttekinthető, de monolitikus információs hierarchia merevsége és a nehezen áttekinthető inhomogén, de felhasználó-közeli-szolgáltató rendszer szélsőségei között az optimum megtalálása olyan feladat, amellyel az információs rendszerek tervezőinek szembe kell nézniök.

Feladat-orientált vagy diszciplináris szervezet

A feladat-orientált információs szervezet korántsem új dolog. Sőt régebbi, mint a diszciplináris. Hiszen minden felhasználó mindig erre törekedett, vagy mindig erre is. E törekvés útjában azonban egyre nagyobb pénzügyi és szervezeti akadályok állnak. A felhasználók ezért óhatatlanul arra kényszerülnek, hogy sajátjukon kívül más adatbázisokat is igénybe vegyenek. Ennek során azonban beleütköznek az információs szervezetek nagyfokú specializálódásába, ami két ellentétes előjelű követezménnyel járhat: egyfelől megnehezíti a saját adatbázis létrehozását, másfelől azonban ki is kényszeríti.

A ma még uralkodó információs rendszerekben az adatokhoz való hozzáférés elé különféle akadályok tornyosulnak. A kutató ismeri az adatgyűjtés nehézségeit, s legtöbbször át is tudja hidalni azokat, hiszen ez a foglalkozásához tartozik. Ez az állapot azonban a gyakorlati igények kielégítése szempontjából nem fogadható el. A gyakorlatnak olyan információs szervezetre van szüksége, amely az adattípusok és a diszciplinák határaitól függetlenül lehetővé teszi a felhasználói szükségletek kielégítését. A társadalomtudományi kutatások fejlődése is felveti ezt a követelményt, de a gyakorlati felhasználók igénye megtöbbszöröződik. E követelmények hatására az eredetileg diszciplináris adatbázisok feladat-orientált, többdiszciplináris információs hálózatokba tömörülnek, félúton elébe menve a felhasználónak. Azért félúton, mert multi- vagy interdiszciplinaritás igazándiból csak a felhasználó, a felhasználói szervezet szintjén érhető el.

Az ilyen feladat-orientált, többdiszciplinás információs hálózatok partneri együttműködés és az egyik partner „primus inter pares" központi szervezői funkciója alapján jöhetnek létre. E fejlődés során a diszciplináris adatbázisok nem tűnnek el, hiszen továbbra is nélkülözhetetlenek, de a diszciplináris és feladat-orientált irányzatnak kialakul az egymásmellettisége, sőt egysége is. Ilyen kapcsolódások természetesen egyes adattípusok bázisaival is létrejöhetnek, azok is bekerülnek a hálózatba. Még a diszciplináris keretekben való gondolkodás esetén is felmerülnek olyan javaslatok, hogy egy adott diszciplina valamennyi adattípus szerinti bázisa, tehát adatbankjai, könyvtárai, kutatásnyilvántartó központjai stb. alkossanak egységes hálózatot.

A multidiszciplináris és interdiszciplináris közelítés a globális kérdéseknek a kutatásában akár pedig a gyakorlati megoldásában abszolut értelemben is nélkülözhetetlen. Néhány példa: világélelmezés, népesedés, környezetvédelem, energiakérdés, a fejlődő országok társadalmi-gazdasági gondjai, a leszerelés, stb. Ez a közelítés azonban egy sor nemzeti és regionális probléma megoldásában sem mellőzhető: társadalmi-gazdasági ter-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

vezés, területfejlesztés, urbanizálódás, infrastruktúra, oktatásügy, tömegkommunikáció, szociálpolitika, ifjúsági kérdés, a családpolitika. Jelentkeznek ezek a feladatok intézményen belüli keresztmetszetben: vállalati stratégia, a munkáltató és a munkavállaló viszonya. Jelentkeznek településenként mint községpolitika, tömegközlekedési kérdések, szociális gondozás. A felsorolásból kitűnik, hogy mekkora igények léphetnek fel nemzetközi, nemzeti, regionális és helyi feladat-orientált információs intézmények és szolgáltatások iránt.

Adattárolás és szétsugárzás

A társadalomtudományi információ és a felhasználó kapcsolatának lényeges módosulása, ha az utóbbi közvetlen számítógépi kapcsolatba lépve a nagy adatbázisokkal rátér az információs önkiszolgálásra. Ezzel helyettesíthetővé válik az információs intézmények tömeges adatpublikálási tevékenysége, vagy annak jelentős része. Ennek egyik alapja, hogy a felhasználó (egyén vagy szervezet) rendelkezzék azokkal az ismeretekkel, műszaki és szervezeti feltételekkel, amelyek az önkiszolgálásra való áttérést lehetővé teszik. A felhasználói szervezetekben szükségessé válik nagyszámú és a jelenlegitől eltérő feladatkörrel bíró információs tisztviselő alkalmazása, akiknél elengedhetetlen a mainál összehasonlíthatatlanul nagyobb szakismeret a szervezet feladatkörébe vágó tevékenységek, valamint az információfeldolgozás és kezelés terén. A szervezeti hierarchiában olyan helyet kell biztosítani nekik, hogy kellő belső informáltsággal rendelkezzenek, mert enélkül a legkiválóbb szakismeretek mellett sem képesek az információk kiválasztására és feldolgozására. Itt tehát részben a képzés, részben az irányítási szervezet problémájával állunk szemben. Ezeknek az információs tisztviselőknek a közvetítő szerepe csökkenhet, ha a felhasználó közvetlenül elsajátítja az informatikai technika egy minimumát.

Ez az új kapcsolat szükségképpen új feladatokat ró az információs szervezetekre is. Elsősorban nekik kell megteremteni az önkiszolgálás rendszeréhez szükséges szervezeti és műszaki feltételeket. Ebben az új helyzetben az információs szervezet visszafoghatja aktivitását a szétsugárzás terén, ami a XX. század első felének nagy vívmánya volt és visszatérhet a készenlét és passzivitás korábbi tradicióihoz. Viszont minden korábbinál nagyobb követelményekkel kell szembenéznie az adatok hozzáférhetővé tételében. Az ezzel kapcsolatos technikai problémák többségét megoldották. Megoldatlan azonban a szellemi input színvonalának emelése, a módszerek szabványosítása, vagy legalább kompatibilissé tétele, a szervezeti racionalitás és hatékonyság növelése, az információáramlás korlátainak leküzdése, továbbá egy sor más kérdés.

A módszerbeli alkalmazkodás

A szervezeti- institucionális problémák mellett és azokon túl felvetődik az a kérdés, hogy a tudományos tájékoztatás hagyományos eszközei akár papíron, akár képernyőn mennyire képesek a gyakorlat igényeinek kielégítésére? Hogyan lehet eleget tenni annak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a követelménynek, hogy az információ legyen kellő mértékben szelektív, komplex és értékelt? E követelmények egy része a szellemi input színvonalának lényeges emelésével és az utólagos adattisztítással kielégíthető. De az egyes adatokra koncentráló, akár hagyományos, akár számítógépes információszolgáltatással ezeknek a követelményeknek maradéktalanul eleget tenni nem lehet.

A társadalmi gyakorlat felé forduló információszolgáltatásnak bővítenie kell eszköztárát. Ilyen bővítési lehetőség kínálkozik az információelemzés, vagy más elnevezéssel az információértékelés és átcsoportosítás módszerének alkalmazása révén. E módszer egy minőségileg új produktumot eredményez, amelyben az adatok forrásuktól független kombinációkban, célszerűen válogatva, aggregálva, értékelve, összehasonlítva jelennek meg. Ez az eljárás nemcsak az ismeretek összefoglalását nyújtja, de képes a tendenciák felmutatására és prognosztikus következtetések levonására. E produktum színvonalában és információtartalmában nem különbözik a tudományos kutatás termékeitől, csak eredetében. Az e módszert alkalmazó, vagy túlnyomórészt e módszert alkalmazó információelemző központoknak ahhoz, hogy feladataikat jól elláthassák, három közeg fókuszában kell elhelyezkedniök. Az egyik az adatbázisok, a másik a kutatás, a harmadik a felhasználók.

Ami az adatbázisokkal való kapcsolatot illeti, ez nyilvánvaló. Az adatbázisokkal szemben azonban ez a tevékenység a hagyományosnál magasabb követelményeket támaszt, amelyeket csak akkor képesek kielégíteni, ha maguk részéről is mindent megtettek a szolgáltatásaikban rejlő információs potenciál kiaknázására. Ezt egyébként az információelemzés támasztotta igények elő is segíthetik.

Bonyolultabb a kutatással való kapcsolat. A kutatás egyfelől lehet a szolgáltatás használója, igénylője. Ugyanakkor forrása is. A külső kutatók közreműködését még a nagy saját kutatói gárdával rendelkező elemző központok sem nélkülözhetik. Végül az ismeretek fehér foltjainak felmutatásával az információelemzés visszahat magára a kutatásra és nem utolsósorban a kutatásirányításra.

Különleges kapcsolatok szövődnek az információelemzés kapcsán a felhasználók és az elemző központ között. A felhasználó a központtól közvetlenül hasznosítható végterméket kap, vagy rendelhet. Ez egyfajta együttgondolkodást feltételez mindkét fél részéről. A szelekciót, az értékelést, a komplexitás fokát végső soron a felhasználói igények szabják meg, akár a központ saját kezdeményezéséből, akár rendelésre készül az elemzés. Ez a szoros kapcsolat azonban nem válhat alávetettséggé, anélkül, hogy maga az elemző funkció értelmét ne veszítse.

Fejlesztés és környezet

A társadalomtudományi információ eddig sem légüres térben fejlődött és a jövőben sem függetlenítheti magát a környezettől, amelyben működik.

A tőkés országokban ez a környezet jórészt a decentralizáltságnak kedvez. Mindazonáltal az utóbbi évtizedben a számítógépek és a kommunikációs technika fejlődésének és a tömeges méretekben való megvásárlást lehetővé tevő olcsóbbodásának hatá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

sára nagy lökést kapott a költségvetésből vagy közösségi alapokból finanszírozott információs intézmények összekapcsolódása és együttműködése. Sokan azonban tagadják ennek szükségességét. A fejlődés másik vonala az információs üzletág megjelenése, nagy monopolszervezetek, középvállalatok és információs „ügynökségek" hálózatának kialakulása. Ezek a magáncégek szolgáltatások széles spektrumát nyújtják használóiknak. Ez utóbbi fejlemények hatását és összefüggését az információ közületi szektorával még nem tanulmányozták kellő alapossággal.

A kelet-európai szocialista országokban elvileg kedvezők a feltételek a racionális és áttekinthető információs rendszer kialakítására. Mégis messze vagyunk még attól az állapottól, amikor a szocialista társadalmi rendszerben nyújtott lehetőségek kiaknázásáról beszélhetünk majd. Ma még az a helyzet, hogy az ezekben az országokban uralkodó ágazati rendszerű irányítási szervezet gyakorlatilag egy policentrikus információs rendszert indukált, legalábbis ott, ahol ilyen rendszerről egyáltalában beszélhetünk. Ebben a rendszerben azonban sem a mellé-, sem az alá- és fölérendeltségi kapcsolatok nem alakulnak kielégítő módon.

Az információs szakemberek sehol sem mondhatják: megtaláltuk a bölcsek kövét, kidolgoztuk az optimálisan működő információs rendszer modelljeit. De, ha rendelkeznének is velük, elképzeléseiket akkor sem lennének képesek a gyakorlatba átültetni, ha nem vetnek számot azzal a környezettel, amelyben egy ilyen rendszernek működnie kell. E környezethez – bármily tökéletlen legyen is az – való alkalmazkodás sine qua non az információs rendszerek tervezésében. Ez nemcsak kényszerű korlát, mert ezen kapcsolódások helyes felismerése, reális értékelése az információs szakmának elemi érdeke. Ezért az információs rendszerek elméleti kutatása, tervezése bármily fontos és nélkülözhetetlen, csak a fennálló társadalmi, politikai, gazdasági és igazgatási viszonyokba ágyazva nyer értelmet. Ezek a viszonyok pedig térben és időben nagyon különbözők és viszonylag gyorsan változnak. Az információs rendszerek vizsgálatában ezért egyenlő súlyt kell kapnia az információs tevékenység belső törvényszerűségei és a környezettel való kapcsolat elemzésének. A társadalomtudományi információ gyakorlatban való alkalmazhatósága nem utolsósorban attól függ, mennyire sikerül a szakma belső követelményeit és a környezet támasztotta követelményeket összehangolni.

●●●

SZERZŐI JOGVÉDELEM alá helyezi adatbázisát az OCLC; a copyright éppúgy vonatkozik az adatbázisból online úton kapott egyes adatokra, mint az adatbázis anyagából szerkesztett termékekre (gyarapodási jegyzék, folyóirat-lelőhelyjegyzék stb.)

(Information Hotline, 1983. március)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A VILÁGIRODALMI TÁJÉKOZTATÁS KÉRDÉSEIRŐL

KOMÁROMI SÁNDOR

A hazai világirodalmi információ helyzetét nyolc évvel ezelőtt elemezte e folyóiratban *Sonnevend* Péter.[1] Az azóta eltelt évek, részben a cikk javaslatainak szellemében, részben azoktól eltérően jelentős változásokat eredményeztek a világirodalmi tájékoztatás gyakorlatában is, szemléletében is. Így 1975 után indult meg egy speciálisan világirodalmi profilú gyűjtő- és szolgáltatóhely, az Állami Gorkij Könyvtár dinamikus fejlesztése. A magyar irodalmi-irodalomtudományi információ kérdéseinek előtérbe kerülésével, majd a kulturális és művészeti tájékoztatás koncepciójával összefüggésben elindult az a szemléleti érlelődés is, amelynek során egyre határozottabban ismertük fel az irodalmi információ olyan specifikumait, mint a szakirodalom „alatti" összetevők súlya, vagy a kutatási szint „alatti" gyakorlati használók kiterjedt köre. Jelen összefoglalásunkban a korábbi elemzés során kevésbé kibontott jelenségek oldaláról és az eredmények, illetve a távlati, de mégis aktuális feladatok összefüggésében vizsgáljuk a világirodalmi információ kérdéseit.

Szakterületi jellegzetességek

Meglehetősen „szabálytalan" alakulatot képez a világirodalmi információ a társadalomtudományi információs rendszeren belül. Bár ugyanúgy a hazai társadalmi-ideológiai-kulturális gyakorlat talajára épül, mint a társadalomtudományi információ bármely más ágazati rendszere, ugyanakkor tárgyát a különböző idegen nyelvek nemzeti irodalmai (művek és a művekre, irodalmi jelenségekre vonatkozó szakirodalom) képezik.

A világirodalmi információs alrendszer – párjával, a magyar irodalomra és irodalomtudományra vonatkozó információs alrendszerrel együtt, – a társadalomtudományi információs rendszer sajátos összetevője. Éppen az irodalomtudomány az, amely tárgyának szigorú nyelvi-kulturális meghatározottságától kapja nemzeti jellegét; mégis, az irodalomtudomány rendszere az egyes nemzeti irodalmakat átfogó dimenzióban is felépül, úgy mint egyetemes irodalomtudomány. Így a nemzeti és az egyetemes dimenzió állandó kölcsönhatásban áll egymással, ami elsősorban a nemzeti irodalom külföldi, illetve az egyetemes irodalom hazai befogadásában nyilvánul meg; a két vonatkozó információs alrendszer közös felelőssége, hogy ezt a kétirányú folyamatot megfelelőképpen tükrözze.

Míg az egy-egy nemzeti irodalomhoz rendelt információs rendszer a jelenségek és dokumentumok teljes körű megragadására törekszik, addig a világirodalmi információs

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

rendszer válogatva fogja át tárgyát, a teljesség-értékét nem a felölelt dokumentumok mennyiségi, hanem minőségi jellemzőivel (érték, jelentőség, az adott világirodalmi információs rendszer nemzeti hátteréhez való viszonyulás stb.) lehet mérni. (Azonban ismét a szoros értelemben vett teljesség követelménye érvényesül a lefordítással, helyi értékeléssel mintegy „nemzetivé" avatott világirodalmi jelenségekkel szemben.)

Az irodalom, mint élő gyakorlat, mint elsődleges tevékenység az irodalomtudományi információn belül külön információs feldolgozást kíván. Az elsődleges irodalmi anyag, a művek, az alkotásviszonyok persze olyan információs, dokumentációs, bibliográfiai műfajokban tükröződnek (pl. műjegyzékek, bibliográfiák, faktográfiák stb.), amelyek egyben a szaktudomány termékeinek is minősülhetnek. („Filológia"!)

Tárgyának tevékenység- és alkotásjellegéből fakadóan az irodalomtudomány sajátosan komplex, egyedi rendszert képez, amelyben nagy szerepet játszanak a tudatelméleti, szociológiai, művelődés- és eszmetörténeti, alaki-esztétikai, filológiai összetevők. Mindazonáltal sem a nemzeti irodalomra. sem a világirodalomra vonatkozó információs rendszer nem integrálható közvetlenül a társadalomtudományok tágabb értelemben vett információs rendszerébe. E tény tudomásulvétele tükröződik abban a fogalmazásban, amit a társadalomtudományi információs rendszer működtetésének irányelveiről 1978-ban rendezett vita összefoglalójában olvashatunk: „társadalomtudományi információn a társadalomtudományi és humán könyvtári és dokumentációs szolgáltatások összességét értjük.[2] Valóban, az irodalmi információ első fokon egyféle művészeti-humán információs rendszer kereteibe illeszkedik, néhány rokon területtel egyetemben[3], s csak másodfokon, ezekkel együtt csatlakozik a tágabb értelmezésű társadalomtudományi információs rendszerhez. Ennek az áttételnek aztán megvannak a maga következményei az információ tartalmi és formai szerkezetére is.

Tegyük hozzá, hogy a világirodalmi információs rendszer még az egyes nemzeti irodalmakra vonatkozó rendszereknél is öntörvényűbb tagja a társadalomtudományi-humán információs rendszernek, minthogy egyetemes jellegű tárgyát nyelvi, földrajzi, társadalmi, politikai stb. metszetekkel tagolt szerkezetben tükrözi. E jellegzetességéből következően erősebbek interdiszciplináris vonzatai (ideológia, kultúraelmélet, szemiotika, nyelvelmélet stb.), mint az egy-egy nemzeti irodalmat feldolgozó rendszereknek, s jószerivel csak nála jelentkezik közvetlenül a politológiai vonzat (a különböző nemzeti-társadalmi folyamatokba ágyazódó irodalmi jelenségek révén), valamint a külpolitikai, kulturális diplomáciai érdekű információszükséglet.

Tematikai szerkezet

A hazai világirodalmi információ tematikáját a hazai igények szerkezete határozza meg.

A tematika első helyén a világirodalom hazai befogadásának tényei, jelenségei állnak, mégpedig úgy, ahogyan a kiadók, a sajtó- és tömegkommunikációs orgánumok tevékenysége, a szakmai és a szélesebb értelemben vett közélet különböző mozzanatai közvetítik (lefordított és kiadott művek, a hazai filológiai irodalom, az irodalmi-irodalom-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tudományi újdonságok és hagyományok befogadása és értékelése, konferenciák stb.). E folyamatnak és dokumentumainak, tényeinek, adatainak információs feldolgozása mindazon alkotók és közreműködők (fordító, lektor, szerkesztő, filológus stb.) elemi szükséglete, akiken a világirodalom hazai befogadásának folyamata nyugszik. Az idevágó információs szolgáltatásokat élénk szakmai és művelődéspolitikai, olykor kulturális diplomáciai érdeklődés kíséri, mivel nemcsak a magyar művelődéstörténethez fűződnek szorosan, hanem az egyes idegen nemzeti bibliográfiák patriotika-igényeit is kielégítik.

Sajátszerű, regionális jellegű témakör különíthető el a világirodalom – nemzeti irodalmak kölcsönhatása jegyében, mégpedig a szomszédos országok nemzeti irodalmaira vonatkozó információk, amelyek különös hangsúlyt nyernek a kelet–közép–európai nyelvi, földrajzi, nemzetiségi viszonyok következtében. Az e téma iránt jelentkező használói igények a szorosan vett szakmán kívül a napi kulturpolitikai gyakorlat területéről, a szellemi-politikai közéletből, sőt a külpolitikai kapcsolatokból is erednek, ami indokolja a tágabb művelődési és kulturpolitikai kérdésekre is kiterjedő feltárást. Az egyes országok hivatalos nyelvén megjelent könyvek, napilapok és folyóiratok széles körű és differenciált feldolgozása mellett nem kisebb jelentőséggel bír az adott ország magyar nyelvű kiadványainak hasonló számbavétele.

A földrajzi egyetemesség további bontása az érdeklődés súlya szempontjából kevésbé indokolt. Ezért ahelyett, hogy különböző regionális szférákat (Kelet-Európa, Nyugat-Európa, Amerika, Ázsia, Afrika), történelmi-társadalmi formációkat (szocialista, tőkés, fejlődő országok) vagy az irodalmak valamiféle értékrendjét (vezető, fontosabb, egyéb nyelvi kultúrák) különböztetnénk meg, a világirodalom történetét és a kortársi világirodalmi folyamatot jelöljük meg, mint az információs tematika következő két nagy körét.

A világirodalom történetét az információs tematika szempontjából nyelvi-nemzeti vagy regionális- és egyetemes összehasonlító metszetben tekinthetjük. A vele szemben jelentkező információs igények különösen az utóbbi metszetben túlmennek a szűken vett irodalomtörténeti határokon, s az irodalomtudomány más területeit (irodalomelmélet, komparatisztika, a kortársi irodalom vizsgálata) is képviselik. Egyes társadalomtudományok (egyetemes művelődéstörténet, történeti szociológia stb.) ugyancsak érdekeltek ezekben az információkban. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy az egy-egy nemzeti irodalommal foglalkozó filológus igényei viszont meghaladhatják a világirodalmi információs rendszer lehetőségeit: a szakember lehetőség szerint az adott nemzeti irodalmi információs rendszer eszközeihez fordul.

A kortársi világirodalmi folyamat jelenségei az információ önálló témakörét jelentik, még akkor is, ha szorosan kapcsolódnak a történeti szférához. E témakörön belül súlypontot képeznek az új művek, a reájuk vonatkozó kritikai termés, az irodalom életrajzi, közéleti, politikai tényezői. Jellegzetes információs műfaja a faktográfia; a szakirodalmi információ egyes formái is gyakran „bújtatott" faktográfiák. Szorosan kapcsolódik az aktuális ideológiai, kulturpolitikai, honismereti kérdéseket feldolgozó információs rendszerekhez. A kulturális és tudományos élet valamennyi szférájából jelentkeznek idevágó igények, leginkább mégis a gyakorlati kulturális tevékenység különböző ágaiból.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az egyetemes irodalomelmélet központi jelentőségű, önálló információs témakör, mind az irodalomtudományi szakterületek, mind pedig a különböző társadalomtudományok szempontjából. Az utóbbiak éppen ideológiai és kultúrpolitikai összefüggések miatt érdekeltek benne.

A magyar irodalom külföldi befogadása (hungarika-aspektus) az információs tematikának az az egysége, amely a feltárás nyomán, s csakis ennek eredményeképpen mutatja fel a nemzeti és az egyetemes összefüggését. Elvben a magyar irodalmi-irodalomtudományi információs rendszer tárgyának is tekinthetjük, amelyet a világirodalom hazai befogadásának ellentételeként, azzal párhuzamosan kell kezelnünk.

Használók és szolgáltatások

A felvázolt hat témakörre vonatkozó használói szükségletek és igények igen széles körben, s rendkívül differenciáltan jelentkeznek. Az irodalomtudományi tájékoztatásra, úgy látjuk, egyáltalán nem érvényes az, amit a társadalomtudományi tájékoztatás hatósugaráról általában állítanak, vagyis hogy elmarad a természettudományokéból. Különösen nem érvényes ez a megállapítás, ha a látens igényekre is tekintettel vagyunk. A világirodalom szerteágazó, egyetemes tárgyára vonatkozó információk a legszélesebb körből vonzanak valós szükségleteket.

Konkrét vizsgálatokkal kell meghatározni az egyes konkrét információs igénykategóriákat; itt csak – e vizsgálatok hipotéziseként – elvileg körvonalazzuk a hazai világirodalmi információs rendszer által kielégítendő használói szükségleteket:

- kutatás, oktatás (a világirodalmi általános filológia, az irodalomelmélet, a komparatisztika, a magyar filológia, az érintkező társadalomtudományi ágak számos kutatója és oktatója akadémiai intézetekben, tanszékeken);
- kulturális-szellemi gyakorlat (a sajtó, a telekommunikáció, a könyvkiadás, a színházi élet, a könyvtárügy, az ismeretterjesztés, a közoktatás, egyesületek stb. kiterjedt intézményhálózatának rendkívül széles használói köre);
- közművelődés (az olvasómozgalmak, szakkörök, az önálló tanulmányokat folytatók stb. többnyire még rejtett használói köre a közművelődési könyvtárak közvetítésével tart igényt legalább az első témakörre vonatkozó szolgáltatásokra);
- irányítás (a társadalmi-politikai központi irányítás, valamint a művelődésügy ágazati irányítása szerteágazó igényekkel jelentkező megrendelői kört jelent).

Az információs témakörök és a szükségletek viszonylatában válik megrajzolhatóvá a világirodalmi információs rendszer szolgáltatásainak elvi szerkezete, mégpedig az egyes használói köröknek és igényszinteknek megfelelően. Szemléltetésül álljon itt a következő ábra, amelyben az egyes szükségletek jelenlétét az átlóval ellátott négyszögek jelzik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

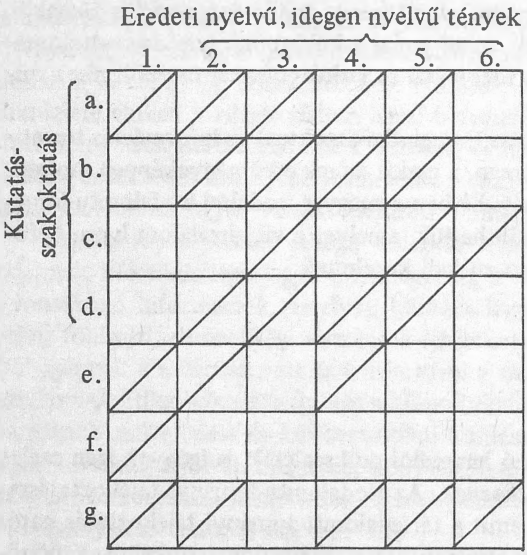

1. Világirodalom magyarul
2. Szomszédos irodalmak
3. Világirodalomtörténet
4. Kortársi világirodalom
5. Egyetemes irodalomelmélet
6. Hungarika

a. Világirodalom, filológia
b. Irodalomelmélet komparatisztika
c. Magyar filológia
d. Tágabb társadalomtudomány
e. Kulturális-szellemi gyakorlat
f. Közművelődés
g. Irányítás

Jól mutatja az ábra, hogy a témakörök többségében a szükségletek egyaránt jelentkeznek. A szomszédos irodalmak, a kortársi világirodalom és az egyetemes irodalomelmélet 5–5, a világirodalom magyarul és a világirodalomtörténet téma 4–4 szélességértéket nyert.) A témák elhelyezkedése is jelzi, hogy ezen a szakterületen nem érvényesül a kutatási igények másutt megszokott primátusa: az alkotói-közreműködői gyakorlat igényei azonos súllyal jelentkeznek. Az irányítás szükségletei tematikailag még átfogóbbak (5 szélesség), mint az egyes kutatási területekéi (3, 4, 5 szélesség), így mondhatjuk, hogy a világirodalmi információ területén a szolgáltatások olyan differenciált rendszerére van szükség, amely a művelődés és az irányítás gyakorlati területeinek is megfelelő ellátást nyújt.

A használói szükségleteket és a témák „szélességét" tekintetbe véve az alábbi főbb szolgáltatásokkal célszerű számolni témakörönként:

- világirodalom magyarul: kurrens és retrospektív bibliográfia valamennyi érdekelt használói csoportnak, annotált bibliográfia a szépirodalomról a közművelődési szükségletek számára;
- szomszédos irodalmak: a dokumentumok tágabb körére indikatív, szűkebb körére referatív feltárás, SDI-szolgáltatással kiegészítve;
- világirodalomtörténet: átfogó, kurrens indikatív bibliográfia, amely felölelheti az egyetemes irodalomelméletet is;
- kortársi világirodalom: a különböző szükségletek számára alapszolgáltatásként szakirodalmi referátumok (amelyek tartalmilag kitérnek a kulturális terület tágabb körére is), s rájuk építve SDI-szolgáltatás és – az irányítás számára – eseti szemletanulmányok;
- egyetemes irodalomelmélet: kurrens indikatív bibliográfia (esetleg a világirodalomtörténetet is magába foglalva) és szakirodalmi referátumok;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– magyar irodalom külföldön: kurrens és retrospektív bibliográfia és az irányítás számára SDI szolgáltatás (amely a kulturális termékek tágabb körének külföldi befogadására is kitér).

Két megjegyzés kínálkozik még ide: 1. e szolgáltatások között a használói igények szempontjából indokolt lehet valamelyes tartalmi átfedés; 2. a szolgáltatások vázolt rendszerét kiegészítik a hazai dokumentumbázis feltárásának és nyilvántartásának eszközei.

A jelenlegi szolgáltatások

Világirodalmi információs szolgáltatásaink egyelőre még töredékesek és elszigeteltek, legtöbbjük egészen újkeletű.

A világirodalom kurrens magyar bibliográfiái közül első helyen az MNB füzetei és éves kumulációi említendők: a monografikus anyagot teljes egészében hozzák, a gyűjteményes kötetekben megjelent munkákat változó szélességben (a szépirodalmat egyáltalán nem) tárják fel. A *Magyar Irodalom és Irodalomtudomány Bibliográfiája* ehhez képest szűkebb anyagot hoz 1976-tól kezdődően. Egyetlen ország irodalmáról bírunk előremutatóan teljes szolgáltatással: a *Szovjet Irodalom* c. folyóiratban évente közölt áttekintés a Magyarországon publikált szovjet irodalomról magában álló példa.

Közkedvelt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár *Irodalomtörténeti tanulmánykötetek és folyóiratok analitikus bibliográfiai kartotékjai* c. szakbibliográfiát pótló szolgáltatása, noha a forrásokat nem tárja fel teljes körűen, címközlése sem mindig elég informatív, s nem öleli fel a szépirodalmi műveket. Az Állami Gorkij Könyvtár 1968-tól vezet házi dokumentációs nyilvántartást a műfordításokról; ennek kelet-európai anyagát később a *Világirodalmi Híradó* c. szemlében kezdte közölni, – a teljes kurrens anyagot fogja tartalmazni a rövidesen megindítandó műfordításbibliográfia. (Legutóbb az ELTE Bölcsészettudományi Kari Könyvtára jelentkezett – egyelőre csekély számú forrásra alapozva – a szépirodalom analitikus felárásával.)

Kielégítőnek látszik a visszatekintő könyvészeti feltárás: az 1921–1944-es időszakot felölelő nemzeti bibliográfia külön nyelv- és irodalomtudományi kötetet adott ki. 1981-ben, s az 1945–1960-as évkör anyaga már korábban rendelkezésünkre állt. A monográfiákon túlmenően egyéb dokumentumokat (elsősorban folyóiratközleményeket) is feldolgozó bibliográfiai összeállítások azonban csak egyes nyelvterületek irodalmának egyes korszakairól készültek (orosz, francia, román, bolgár, finn-ugor, kínai), bizonyos útbaigazítást nyújtanak az alapadatokról egyes irodalmak kalauz-típusú, ún. „kistükör" összeállításai. Az itt mutatkozó hiányosságok gyökere az az évszázados tartozás, amely a sajtórepertorizálásban mutatkozik. Így minden bibliografizálási vállalkozás kénytelen külön-külön átforgatni a maga szempontjából a vonatkozó forrásanyagot. (Ezt a módszert alkalmazzák a jelenleg is folyamatban lévő munkák, például több nyelvterület 1945 utáni magyar bibliográfiájának összeállítása az ELTE kutatási programjában.)

Retrospektíven és kurrensen egyaránt megoldatlan a disszertációk, valamint a folyamatban lévő kutatások központi nyilvántartása, továbbá a rádióban és a tévében

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

bemutatott alkotások, irodalmi vonatkozású programok regisztrálása. A műsorbibliográfia hiánya nemcsak a világirodalmi információt sújtja, de ezen a területen különösen érzékelhető az a beláthatatlan veszteség, ami a műsorokban sugárzott hangjátékok, irodalmi adaptációk, stúdióbeszélgetések, szépirodalmi összeállítások, filmfeldolgozások stb. bibliográfiai rögzítésének elmaradásából származik. E veszteséget alig-alig csökkentik az RTV-Minerva kötetei vagy egyes műsorajánló bibliográfiák.

Szépirodalmi referatív bibliográfiának is tekinthető a közművelődési és iskolai könyvtárak állománygyarapítási tanácsadója, az *Új Könyvek* c. kiadvány. Mint ilyen, használhatóbb volt füzetformában, amelyet 1981-ben váltott fel a szabadlapos forma; azonban az 1981-es év anyagát teljességgel felölelő szakcsoportos éves kumuláció új reményeket éleszt, feltéve, ha számíthatunk rendszeres, s a tárgyévet fürgébben követő megjelenésére. A drámai műfaj színházi bemutatásait illetően szerencsés helyzetben vagyunk a *Magyar Színházak Műsora* c. kiadvány kurrens és kumulált füzetei révén. Az alkalmi, helyi ajánló bibliográfiák burjánzó mennyisége inkább terhe, semmint felhasználható eleme egy leendő világirodalmi információs rendszernek. (A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ilyen irányú, kiterjedt használói körének igényeihez mért munkásságát azonban ne érje a vád.) A helyzet e műfajban is a központi szolgáltatásokkal jellemezhető: egyetlen, világirodalmi témákkal is jelentkező központi kiadvány ismert előttünk, az *Eseménynaptár*.

Alig egy-két hazai szolgáltatás említhető, amely külföldi anyagot dolgoz fel. Átfogó jellegű az Európa Kiadó új, eredeti művekről értesítő *Világirodalmi Tájékoztatója;* a szünetelését követően újjáformált kiadvány referátumaival nagyszerű információs eszköz, szélesebb körű terjesztésre lenne érdemes. A másik hazai, a jelen irodalmára és irodalmi életére kitekintő referáló orgánum az Állami Gorkij Könyvtár kiadásában megjelenő *Világirodalmi Híradó*, amely a külföldi szakirodalmat dolgozza fel; miután kezdeti kelet-európai érdeklődését egyetemesre tágította, fontos helye lehet a kiépülő világirodalmi információs rendszerben. (Tágabb, az egész humán területet felölelő társa az MTI szerkesztésében készülő, belső használatra szánt *Művelődéspolitikai Cikkek* c., fordításokat tartalmazó periodikus kiadvány.) Megjegyzendő, hogy az 1975 óta megjelenő Világirodalmi Híradó csak válogatva közli több száz periodikus kiadvány feldolgozásának eredményét; a kartotékformában rendelkezésre álló teljes anyag a későbbiekben SDI-szolgáltatás révén lenne kamatoztatható.

A hungarika-feltárás helyzetéről szólva elmondhatjuk, hogy az OSZK publikációi (a kurrens, általános gyűjtőkörű *Hungarica Irodalmi Szemle*, vagy a különféle retrospektív feltárások) egyelőre igen korlátozott számú forrás feltárására épülnek, s műfajilag sem felelnek meg mindenben a szükségleteknek.

Fontos hely illeti meg a feltáró eszközök sorában a külföldről beszerezhető szolgáltatásokat, így az amerikai MLA, a francia CNRS, vagy a szovjet INION információs központok – kisebb feltárási hézagaik ellenére – hazai használatra is kitűnően alkalmas, az egyetemes irodalomtörténet és -elmélet legfontosabb új szakirodalmát (korlátozott mértékben a szépirodalmat is) áttekintő kurrens bibliográfiáit; ezek ma már több nagy könyvtárunkban a használók rendelkezésére állnak.[4] Különleges figyelmet érdemel a hazai dokumentumbázis és az említett műszerekre épített információs szolgáltatások összefüggése.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A szolgáltatások megítélésének mindenkor döntő tényezője, hogy a hivatkozott eredeti dokumentumokhoz hogyan és mennyi idő alatt fér hozzá az igénylő. Ezért a világirodalmi információs rendszernek is alapkérdése, hogy a központi nyilvántartások révén megfelelő áttekintéssel bírjon a hazai könyvtárakban hozzáférhető dokumentumokról.

Ez a követelmény a könyveket illetően máris teljesülőben van. Az OSZK kiadásában lassan már egy évtizede megjelenő *Külföldi Társadalomtudományi Kézikönyvek* c. kiadvány lehetővé teszi a világirodalomra vonatkozó szekunder források hazai gyarapodásának nyomon követését és értékelését. Rövid időn belül az Állami Gorkij Könyvtár megindítja a hazai könyvtárakba beérkező valamennyi, világirodalmi vonatkozású könyvet felölelő központi gyarapodási jegyzékét; a külföldi irodalomtudományi könyvek központi katalógusát – az 1975 utáni bejelentésekből – egyébként már felállította, s a használók számára hozzáférhetővé tette.[5]

A külföldi periodikus kiadványokat illetően – minden próbálkozás ellenére[6] – hasonló nyilvántartási eszköz még nem jött létre.

Kifejlesztendő szolgáltatások

Az ismertetett információs tematika és szükségletek alapján hozzávetőlegesen meghatározhatók azok a fontosabb új szolgáltatások, amelyek a meglévőkkel, illetve ezek továbbfejlesztett változataival együtt kiteszik a hazai világirodalmi információs rendszer szolgáltatási kínálatát.

A fejlesztés feltételeire a közreműködők lehetőségei kellő garanciát nyújtanak. Az érdekelt könyvtárak (beleértve a vidéki egyetemi és főiskolai könyvtárakat is) és információs szolgáltatásokat nyújtó egyéb intézmények a profiljukba eső feladatok önkéntes vállalásával lépésről-lépésre együttesen létrehozhatják a világirodalmi információs rendszert. E folyamat összehangolt kibontakoztatásához nélkülözhetetlen többek között a szakmai propaganda, s különösen fontos a tudományos és szakmai fórumok (MTA intézetek, egyetemi tanszékek stb.) erkölcsi-szakmai támogatása. Az együttműködéshez feltétlenül szükséges módszertani alapok kimunkálását, a távlati tervezést, az egységes technológia kialakítását, a dokumentumbázis összehangolt fejlesztését stb. a világirodalmi információs rendszer fejlesztési és működési kérdéseivel foglalkozó, egyeztető és konzultatív szerepet betöltő bizottság végezhetné.

A megoldandó feladatok

Létre kell hozni a világirodalom önálló, átfogó, éves megjelenésű kurrens magyar bibliográfiáját, támaszkodva az érdekelt intézmények aktivitására, s magasabb szinten egyesítve az ebben az irányban már kifejtett erőfeszítéseiket. A bibliográfiának a lehető legteljesebben kell regisztrálnia a szakirodalmat, a publicisztikai irodalmat és a szépirodalmat. A bibliográfiai anyag gyűjtését és közreadását célszerű úgy megszervezni, hogy lehetőség nyíljék egyfelől a használói igények tárgy szerinti bontására és szét-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

sugárzására, másfelől más szolgáltatásokba való beépítésére. A rendszeres kurrens bibliográfia alapján lehet megszerkeszteni a retrospektív összefoglalásokat, míg a megindulása előtti korszakok anyagának feltárását egyszeri, meglehetősen nagy személyi és anyagi erőket igénylő vállalkozásként kell megszervezni.

Rá kell venni a Magyar Rádiót és a Magyar Televíziót a telekommunikációs műsorok kurrens feltárására.

Meg kell szervezni a világirodalmi kutatások központi nyilvántartását, amelyet célszerű kibővíteni az egyetemi és akadémiai disszertációkkal.

A külföldi, átfogó információs szolgáltatások intenzív hasznosítása mellett SDI-, gyorstájékoztató és szakirodalmi referáló szolgáltatásokat kell szervezni az egyetemes irodalomelmélet, a kortársi világirodalom és a szomszédos irodalmak területén. Az irodalomelméletre vonatkozó szolgáltatásban nem nélkülözhető az MTA Irodalomtudományi Intézetének közreműködése. E szolgáltatási körbe integrálandó az Állami Gorkij Könyvtár Világirodalmi Híradója és dokumentációs kartotékja. Magukat a konkrét szolgáltatási formákat a használói szükségletekre és igényszintekre vonatkozó vizsgálatok alapján kell megállapítani.

Önálló, kurrens, irodalmi hungarika-bibliográfiát kell indítani, jobban támaszkodva az országos periodikabázisra, többek között az Állami Gorkij Könyvtár állományára.

Létre kell hozni a külföldi, idevágó periodikus dokumentumok központi nyilvántartását, s erre alapozva – vagy akár már ezt megelőzően is a legnagyobb gyűjtemények összefogásával – current contents típusú szolgáltatást indítani. Ez utóbbinak különösen az információs rendszer kezdeti szakaszában van nagy jelentősége.

A gazdaságos és releváns gyűjtés, valamint a szerves gyűjtőköri együttműködés érdekében a világirodalmi központi katalógus szerkesztéséhez kapcsolódva folyamatosan mérni és elemezni kell a hazai könyvtárak gyarapodását, hogy az információs rendszer egyeztető-konzultatív bizottsága révén megtörténhessenek a szükséges visszacsatolások. Az elemzések során külön kellene foglalkozni a referensz művek számbavételével, s rendkívül hasznos lenne, ha a munka eredményeképpen egy világirodalmi referensz kézikönyv születne. Megfontolandó, hogy a központi katalógus vezetésének kötelezettségén kívül az Állami Gorkij Könyvtár megbízást nyerjen a könyvtárközi szolgáltatások központjának szerepére is a világirodalom területén.

JEGYZETEK

1. SONNEVEND Péter: A világirodalmi információs rendszer kialakításáról. = Könyvtári Figyelő, 1974. 5. 417–427. p.
2. FEKETE Gézáné: Vita a társadalomtudományi információ problémáiról. = Magyar Tudomány, 1978. 6. 484. p.
3. Vö. MOHOR Jenő–SÁRDY Péter: A kulturális és művészeti információ helyzete és perspektívái Magyarországon. = Könyvtári Figyelő 1979. 6. 549–554. p.; ZIRCZ Péter: A KGST államok kulturális-művészeti információs tevékenysége és együttműködése. = Könyvtári Figyelő, 1980. 1. 14–19. p. – Az autonóm „kulturális-művészeti" információ nemzetközi összefüggésben felvetődő elve, alapjában véve nem ütközik a társadalomtudományi rendszerkere-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tekkel. – Az irányítási kereteket lehet vitatni (vö. pl. KÖBÖLKUTI Katalin: Tájékoztatás az irodalomtudományról és a művészetekről. = Könyvtári Figyelő, 1981. 5. 368–374. p.), azonban az irodalmi és művészeti ágazatok közvetlen összekapcsolódásának kellő rendszertani alapja is van.

4. International Bibliography of Books and Articles on the Modern Language and Literature (Modern Language Association, 1922–);

Bulletin Signalétique Sciences Humaines, 523.: Histoire et Sciences de la Littérature (Centre National de la Recherches Scientifique, 1947–);

Novaâ inostrannaâ literatura po obščestvennym naukam. Literaturovedenie. (1954–).

5. Bővebben ld. KOMÁROMI Sándor: Új központi szolgáltatás az Állami Gorkij Könyvtárban, Világirodalmi központi katalógus és gyarapodásjegyzék. = Könyvtári Figyelő, 1983. 1. 40–48.p. – A tanulmányban foglalt hozzávetőleges báziselemzés adatai elmondják, hogy az országos gyarapítás bő kétharmada két fővárosi gyűjtőhelyen: az MTA Központi Könyvtárában és az Állami Gorkij Könyvtárban összpontosult; utóbbi helyen mindenesetre, elsősorban a szépirodalmi anyag; elfogadhatatlanul alacsony százalékban vesznek részt a gyarapításban a vidéki könyvtárak.
6. SONNEVEND Péter, im. 416. p.

●●●

A FRANCIA KÖZPONTI FOLYÓIRAT KATALÓGUS 1983-ban megkezdte működését. 4000 könyvtár 180 000 címéről ad információt, online üzemmódban (egyelőre csak néhány tucat regionális központ számára), illetve mikrofilmlapon vagy papíron. Még ez év folyamán megjelenik anyagának első kiadása COM-mikrofilmlapon.

(Bulletin des Bibliothèques de France, 1983 1.no.)

85 ÉV ALATT jelent meg a párizsi Bibliothèque Nationale állományának betűrendes szerzői kötetkatalógusa; 1981-ben látott napvilágot a múlt század végén megindult kiadványsorozat 231. kötete (Zimmermann – Zyzkin). A 186. kötetig mindig a szerkesztés idején rendelkezésre álló teljes anyagot dolgozták fel, azóta egységesen az 1960 előtti műveket. Most az első 186 kötet anyagát is ki fogják egészíteni 1959-ig, egyelőre azonban sürgősebbnek tartják a 16–18. századi anonim művek betűrendes katalógusának kiadását.

(Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 1983. 1.no.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

VIDEO A KÖNYVTÁRBAN

SKALICZKI JUDIT

A washingtoni Kongresszusi Könyvtár előrejelzése szerint a 80-as években várhatóan csökken a nyomtatott információhordozók aránya, és a speciális eszközök (videolejátszó berendezések, képtelefon stb.) igénybevétele terjed; a szórakoztató és ismeretterjesztő programokat tartalmazó videodokumentumok kölcsönzésével, egyéb jellegű hasznosításával a nyilvános könyvtárak feladatai bővülnek. A 90-es években az összes információnak csupán 50%-a jelenik meg nyomtatott formában.

Ha a könyvtárak nem vonják le a prognózisból eredő konzekvenciákat, el fogják veszíteni hitelüket, s ennek következtében használóikat is.

A könyvtáraknak az információt annyiféle formában kell gyűjteniük, ahány formában az mindennapi életünkben jelen van. A könyvtár és a használók közötti szolgáltatói kapcsolat megkívánja, hogy az információhordozó dokumentumok minden fajtája (könyv, periodika, hangfelvétel, film, video, térkép stb.) a használó közösség rendelkezésére álljon.

Egyre nagyobb a rés a televízión keresztül, az otthonokba érkező naprakész vizuális információ és a könyvtárakban jelenleg található képi információ között. A könyvtárhasználó ma Magyarországon általában a XIX. század elképzelése szerinti könyvtári állománnyal találkozik, miközben mindennapi kulturálódásának egyik, talán leghatékonyabb eszköze a televízió.

A video megjelenése a külföldi könyvtárakban

A televíziótechnika, a videokamerákkal történő képrögzítés eredményeként a vizuális információhordozók újabb típussal gyarapodtak: a videóval. A video formái: a videoszalag (videotape), a videokazetta (videocassette), és a videolemez (videodisc).

Az új információhordozót az 1960-as évek második felétől – három területen kezdték hasznosítani:

- az oktatás,
- a közművelődés és
- a szociális szolgáltatások területén.

A három különböző terület mindegyike összefüggésben áll a könyvtári szolgáltatásokkal; feltehetően ez magyarázza a video igen gyors könyvtári térhódítását. A szolgáltatás ki-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

alakulásának és fejlődésének gyorsasága – annak ellenére, hogy igen költséges dokumentumtípusról van szó, – meghaladta az egyéb audiovizuális dokumentumoknál tapasztalt ütemet.

A könyvtárakban a következő területeken kezdték használni a videot:

– a könyvtárosképzésben,
– a referensz munkában,
– a helybeni használatban és a kölcsönzésben,
– a hátrányos helyzetű használók ellátásában.

Eleinte a video – éppen úgy, mint pl. kezdetben a hangfelvétel – háttérinformációként jelent meg, azaz csupán háttérvideózásról beszélhettünk. Ez a szolgáltatási szint a videoszalagok, videokazetták kis számából, a kis könyvtári gyűjteményekből következett. Ahogy nőtt a dokumentumok száma és differenciálódott a rajtuk tárolt információ, úgy teljesedtek ki a velük kapcsolatos szolgáltatások is.

Kezdetben a könyvtárak csupán egy-egy lejátszóberendezéssel rendelkeztek. Ezt a képmagnetofont az olvasói térben helyezték el, egy kutatófülkében vagy egy asztalon. A gyűjteményekbe került első videokazetták az oktatás céljait szolgálták. Különböző felmérésekből kiderült, hogy a használók mindjárt előnyben részesítették a videokazettákat pl. a hangkazettákkal szemben. A vizsgálatok arra már nem derítettek fényt, hogy ténylegesen eredményesebben tanult-e az egyetemi hallgatóknak az a 60%-a, amely a videokazettákból is gyarapította ismereteit.[16]

Angliában a video az 1970-es évek elején az iskolai könyvtárakban és forrásközpontokban jelent meg; a differenciáltabb audiovizuális szolgáltatások azóta is itt találhatók. A közművelődési könyvtárak a videót elsősorban a közművelődés és a hátrányos helyzetű könyvtárhasználók igényeinek kielégítésére használják.[14]

Dániában, Svédországban, Norvégiában 1973–1974-ben kerültek a videoszalagok, videokazetták a könyvtári gyűjteményekbe.[8,10]

Az Egyesült Államokban az első híradás a könyvtárak és a video lehetséges kapcsolatáról – javaslattétel formájában, – 1971-ben jelent meg az American Libraries-ben.[9] Az elkövetkező egy-két évben olyan mértékben fejlődött az új szolgáltatás, hogy 1973-ban szakfolyóirat indult *Cable Libraries* címmel, 1975-ben pedig az American Library Association kiadásában már megjelent a közművelődési könyvtári videoszolgáltatás normatívája.[18] Az ALA a könyvtárostársadalom igényeit figyelembe véve ugyanebben az évben létrehozta az ISAD-on (Information Science and Automation Division) belül, a Video and Cable Communications Section-t. A videoszolgáltatás ezekben az években csupán a kereskedelmi forgalomban kapható videokazetták gyűjtését, feltárását és helybenhasználatát, illetve esetenként kölcsönzését jelentette. Ez az állapot 1976-ban megváltozott. Ekkor jelent meg az Egyesült Államokban az új könyvtári törvény, amely lehetővé tette, hogy könyvtárak is készíthessenek videokazettákat.[3] A video gyors könyvtári térhódítására jellemző egy 1981. évi felmérés, amely szerint az Egyesült Államok 29 ezer könyvtára közül 500 könyvtár végez aktív videoszolgáltatást.[1]

A gyarapodó videogyűjtemények következtében, a könyvtáraknak dönteniök kellett, hogy a vizuális információkat a 16 mm-es film vagy a video formájában gyűjtik-e? Számítások igazolták, hogy a videogyűjtés gazdaságosabb, mint a filmé, tehát a könyvtárak filmtárait videotáraknak kell felváltania.[7]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A videoszalagok és videokazetták gyarapodása egyfelől, s a keresletük iránti használói igény másfelől, az 1970-es évek második felétől felvetette a dokumentumok kölcsönzésének gondolatát. A szalagok és kazetták kölcsönzése azonban feltételezte a könyvtárak közötti, illetve a könyvtárak és egyéb intézmények közötti együttműködést.

Az együttműködésnek különböző példáival találkozunk. A Texas State Library (USA) pl. 31, a hálózatához tartozó könyvtár között szervezte meg a videoszolgáltatást. 25 videoszalagon 400 cím található, és ez a kisebb gyűjtemény két-két hónapig van egy-egy könyvtárban. Egy másik példa Kaliforniából, ahol a California State Audiovisual Consultancy 12 könyvtárral kötött szerződést videoszalagok és lejátszóberendezések olcsóbb áron történő vásárlására; a gyűjteményben 22 szalagon 555 cím található.[6] Az amerikai államokban egymás után alakultak meg az LVN (Library Video Network – Könyvtári Video Hálózat) szervezetek; Maryland államban például 1979-ben az állam hét megyei könyvtári hálózatának összefogásából, a kezdeti lépésekhez nyújtott 130 ezer dolláros segéllyel. A hálózatok kialakítása a legjobb példa arra, miképpen lehet pénzt, felszerelést és munkaerőt megtakarítani az egyesülések révén. Jelenleg 11 megyei könyvtári hálózatot lát el az LVN videodokumentumokkal. A LVN hálózatban dolgozók között egyaránt találhatók könyvtárosok és videotechnikai szakemberek. Ennek az együttesnek a feladata, hogy képezze a könyvtári hálózatban videoszolgáltatásokat ellátó munkaerőket, és videoprogramokat állítson össze a hálózathoz tartozó könyvtárak számára. A hálózat központja egy videostúdió, az ún. „Blue Sky" stúdió, amely a baltimore-i Megyei Könyvtárban (Maryland) van. A stúdió alkalmas a lejátszásra, átjátszásra, és – mivel 2 színes hordozható kamerával is rendelkezik – felvételre is. Az amerikai videotársulások egyik legfontosabb jellemzője ugyanis az, hogy saját videofelvételeket is készítenek.

A könyvtárközi kölcsönzés keretein belül hozták létre az angliai könyvtárak videoszolgáltatásait is. A British Library Lending Division – jóllehet a tényleges igény még nem túl nagy – videogyűjteményt létesített, hogy a kisebb könyvtáraknak ne kelljen saját gyűjteményt létrehozniuk.[12]

Skandináviában a videoszolgáltatás három szintje a helybenhasználat, a kölcsönzés és a könyvtári stúdiók által készített felvételek. A kölcsönzés ingyenes. Amikor pl. a norvég Állami Könyvtári Felügyelőség síkraszállt a videodokumentumok ingyenes kölcsönzése mellett, két érvet hozott fel:

– „az ingyenesség megszüntetése a tapasztalatok szerint éppen azokat a csoportokat riasztaná el, akik legjobban rászorulnak a szolgáltatásra",
– ugyanakkor „azért is veszélyes volna az ingyenesség elvének megsértése, mert utat nyithatna a hagyományos könyvtári szolgáltatások ingyenességének megszüntetéséhez."[20]

Egyedül a szórakoztató videokazetták – a játékfilmek – kölcsönzésekor merülhet fel a kölcsönzési díj gondolata.

Bár a könyvtárellátó vállalatok Svédországban, Dániában, Hollandiában, az NSZK-ban évenként jelentős számú videokazettát ajánlanak a könyvtáraknak,[21,22,23] egyre több könyvtár készít saját műsoros kazettákat, ha nem is olyan mértékben, mint az Egyesült Államokban.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ezek a programok általában a következő csoportokra oszlanak:

– műsorok a könyvtárosok számára (képzési, továbbképzési céllal),
– műsorok a használók számára,
– műsorok a csökkenthallók és süketek számára.

Az első csoportba a könyvtárismertető, könyvtári folyamatokat ismertető, vagy például a könyvtári referensz anyagokat bemutató programok tartoznak. Közöttük jelentős helyet foglalnak el a különböző könyvtári esettanulmányokat rögzítő felvételek. Ezek azzal foglalkoznak, hogy pl. mit kell tennie a könyvtárosnak, ha látja, hogy kollégája rossz választ ad az olvasó kérdésére, melyek a helyes és helytelen könyvtárosi magatartásformák stb., stb.

A használók számára készült felvételek életkor és felhasználási cél szempontjából különülnek el egymástól. Sok felvétel készül az idős emberek számára – ezeket az idősek otthona is megvásárolja – és sok a gyerekek számára: az utóbbiak nemcsak a fiókkönyvtárakba, de az óvodákba is elkerülnek. A felvételek elkészítése egy-két hónapot vesz igénybe. A korábban már említett LVN-hez tartozó bármely könyvtár kérhet például önálló programot is, ezt azonban egyeztetik a hálózathoz tartozó többi könyvtárral. Ismeretterjesztő és szórakoztató felvételek is készülnek, az elsők között nagy számban találhatók helyismereti felvételek. A tagkönyvtárak méltányos áron vásárolhatják és bérelhetik (két hétre) a kazettákat, melyek árában már az átjátszás is benne van.[4,19]

A könyvtárak által készített saját műsoros kazetták között jelentős helyet foglalnak el a csökkenthallók és süketek számára készített videokazetták. S egyáltalán: ez a fajta dokumentum igen alkalmas a fizikailag vagy mentálisan hátrányos helyzetben lévők könyvtári ellátására.

Az audiovizuális dokumentumok egyik legfontosabb erénye, hogy használatukban a vizualitást pótolja az információ auditív formája, és fordítva: akik az auditív információszerzés világából vannak kizárva, azok vizuális módon szerezhetik meg az igényelt információt. Tehát, amit a csökkentlátók és vakok számára a hangos könyv, a hangos folyóirat jelent, ugyanazt jelenti a nagyothallók és süketek számára a videoszalag és videokazetta.

A videoszolgáltatásban ezt a lehetőséget a skandináv országok könyvtárai ismerték fel először. Szerintük „a video forradalmi változást hoz a süketek számára."[11] A könyvtárak videogyűjteményüket általában állami segélyből kapott pénzből alapítják meg, de a későbbi fejlesztés már saját erőből történik. A gyűjtemények olyan nagyságrendűek, hogy nem csupán a helybenhasználatot, de a kölcsönzést, sőt a könyvtárközi kölcsönzést is lehetővé teszik. Ahogy a vakok ellátásában kialakult az együttműködés a könyvtárak és a vakok szövetsége között, ennél a szolgáltatásnál a könyvtárak a süketek szövetségével dolgoznak együtt. Érdemes még megemlíteni, hogy az Egyesült Államokban a mozgókönyvtárakban – a bibliobuszokban – is megjelentek már a videodokumentumok, s egyre nő az igény a mozgó médiatékák iránt.[13]

A videoszolgáltatás bevezetésének és a szolgáltatás fejlesztésének – elsősorban a kölcsönzésnek – első és legerőteljesebb ellenérve a szolgáltatás költséges volta.

Ezzel kapcsolatban egy dán könyvtáros kolléga a következőket írta: „Miután a dán államháztartás 1913-ban fizetésképtelenné vált, a tanácsadók azt javasolták, hogy csök-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kentsék a művészet és általában a kultúra anyagi támogatását". A tanácsra a király a következőket válaszolta: „más dolog a szegénység, az ínség, és egészen más a korlátoltság."[10]

Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy nem okoz még a nálunk jobb anyagi körülmények között élő országokban is gondot egy ilyen meglehetősen nagy befektetést igénylő szolgáltatás. De az anyagi gondok miatt nem mondanak le a szolgáltatásról, hanem megkeresik azokat a módozatokat, amelyek mégis lehetővé teszik az újfajta dokumentumtípus meghonosítását.

A szolgáltatás bevezetésének egyéb gátló tényezői is voltak az 1970-es évek elején a külföldi könyvtárakban. (Feltehetően ugyanezekkel a gondokkal fogunk idehaza is találkozni.) Ezek: könyvtárvezetők és a könyvtárosok újtól való ódzkodása, a könyvtárakban tapasztalható helyhiány, a könyvtárosok túlterheltsége, a könyvtárosképzés hiányosságai, s az anyagi nehézségekkel megegyező nagyságrendű gond: a standardizálás hiánya.

Videoszolgáltatás a hazai könyvtárakban

A képmagnetofonok a magyarországi könyvtárakban elsőként az Országos Oktatástechnikai Központ Könyvtárában és a tanárképző főiskolák könyvtáraiban jelentek meg, ez utóbbiakban is elsősorban az oktatástechnika segédeszközeként. Tehát a könyvtárak a videoszalagokat és videokazettákat eleinte a képzést segítő eszközként használták fel.

Ezek a dokumentumok még alig képeznek valahol is jelentős állományt. Elsősorban helyben lehet őket használni, de könyvtárközi kölcsönzésük is folyik. Az OOK mellett a szombathelyi Tanárképző Főiskola Könyvtárát kell kiemelni, ahol – a főiskola videostúdiójának köszönhetően – következetes az állománygyarapítás, s a szakszerű könyvtárosi munka eredménye a rendezett és feltárt állomány.

A közművelődési könyvtári hálózatban a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár vállalta magára a kezdeményező szerepét, amikor a Kertész utcai könyvtára számára képmagnót vásárolt.

A fentebb említett kezdeményezések alapján könyvtári videoszolgáltatásról még nem beszélhetünk Magyarországon. Ez a helyzet nemcsak érthető, de indokolt is. Hiszen ameddig a hazai kereskedelem nem garantálja egy vagy több fajta képmagnetofon folyamatos behozatalát, ameddig nem tudjuk, hogy végül is melyik típusú képmagnetofon terjed el hazánkban, addig csupán az anarchia fokozódnék újabb és újabb készülékek beállításával. „Jelenleg hiányzik az az országos méretű rendező elv, amely a használhatóság, a megvétel, a gazdaságosság, javíthatóság vonatkozásában egységes technikai megoldások irányába terelné a rendszertervezőket. A hazánkban működő jelenlegi képmagnó rendszerek jellemzője a sokféleség, amely a világpiac gyorsan változó kínálata, valamint a „beszerezhetőség" és a „valutaforrások" különféle módozatai révén alakultak ki, (BÁV, OFOTÉRT, ELEKTROIMPEX, UNESCO, tartós kiküldetés stb.)"[2]

A videoszolgáltatás megszervezését a hazai könyvtárakban – okulva a külföldi példákból – alapvetően két szempont figyelembevételével kell elkezdeni:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– a szolgáltatás – igen költséges volta miatt – a különböző hálózatokhoz tartozó könyvtárak, valamint a könyvtárak és egyéb közművelődési intézmények együttműködésének eredményeként kell, hogy létrejöjjön,
– a szolgáltatást úgy kell megtervezni, hogy továbbfejleszthető és bővíthető legyen.

Szolgáltatás – együttműködéssel

Hamis képet kapnánk a képmagnetofonok hazai elterjedéséről, ha nem említenénk meg a megyei filmtárakat és az oktatási központokat. Ezekben az intézményekben – főképpen az utóbbiakban – ugyanis vannak képmagnetofonok és videodokumentumok, de ezek csak bizonyos oktatói csoportok, illetve intézmények számára elérhetők.

Létezik tehát egy potenciális kapacitás, ami – mivel általában nem nyitott az egyéni használó számára, és mert a dokumentumok nincsenek rendezve és feltárva, – kihasználatlan. Ez a kihasználatlanság pedig nemcsak a jelen gazdasági körülmények között pazarlás!

A használó szempontjából mindegy, hogy hogyan nevezik azt az intézményt, ahol az általa kívánt dokumentumot – jelen esetben videodokumentumot – szolgáltatják. Ez az intézmény lehet oktatási központ, lehet művelődési központ, lehet megyei filmtár és lehet könyvtár. Egy a fontos, hogy a dokumentumokat az adott intézmény nyilvántartsa, formai és tartalmi szempontból feltárja és lehetővé tegye a dokumentumok helybenhasználatát, illetve kölcsönzését. Amelyik intézmény vállalja a feladatokat, oda kell összpontosítani a pénzt, a berendezéseket, a dokumentumokat.

A jelenlegi helyzet ismeretében úgy tűnik, hogy a fenti kritériumoknak legteljesebben a könyvtár tesz eleget. (Gondoljunk csak a megyei filmtárakra: azok állománya használható, ahol kérésükre egy-egy könyvtár rendezte és feltárta a gyűjteményt.)

Ezek szerint a könyvtárakat kellene úgy fejleszteni, hogy az új információhordozó a könyvtári állomány és szolgáltatás szerves részévé váljék. Így azonnal megnőne a szolgáltatást igénybevevők száma is, a korlátozott használatot a potenciálisan teljes körű használat váltja föl.

A szolgáltatás megszervezése

A fejlesztésnek kettős célja van: 1. Létre kell hozni egy központi képmagnó-bázist (videocentrumot). 2. Ki kell alakítani a hálózati könyvtári központok képmagnórendszerét.

A képmagnó-bázis legfontosabb feladata a sokszorosítás, az esetlegesen különböző méretű videokazetták egységesítése. A képmagnó-bázis, tehát egyfajta ellátóhelye, központja az ország könyvtári videohálózatának

A hálózati képmagnórendszerek ellátó központját, a képmagnó-bázist, egy már működő videostúdió fejlesztésével lehet megoldani, illetve kialakítani. Olyan stúdióéval, amely már eddig is egy könyvtári hálózat részeként, vagy legalábbis könyvtárközelben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

működött. Ez utóbbira példa az OOK stúdiója, az előzőekre pedig a tanárképző főiskolákon létesített stúdiók.

A hálózati központok képmagnórendszerét először a régióközpontokban kellene megvalósítani, tehát Miskolcon, Szegeden, Debrecenben, Pécsett és Győrött; természetesen a fővárosi tanácsi könyvtári hálózat is rendelkezne képmagnetofonokkal. Egy-egy régióközpontban két képmagnetofon és két monitor lenne szükséges a tévé adások felvételéhez, saját felvételek készítéséhez és a videoközponttól kapott anyagok lejátszásához és átírásához.

A régióközpontokba való telepítést indokolja a jelenleg már működő, illetve tervezett körzeti tévéstúdió rendszer is; a körzeti stúdiók felvételei a helyismereti gyűjtemény lényeges részét képezhetnék.

A világ képmagnó technikájában jelenleg három jól elkülönülő rendszert találunk, amelyek egyben képminőségi színvonalat is jelentenek.

– *Stúdiószint.* A professzionalista berendezések csoportja, amelyek korábban 2 inch, ma már 1 inch szélességű mágneses szalagra (videotekercs) rögzítik a tévé stúdiók jeleit. Jellemzőjük, hogy számottevő minőségi romlás nélkül képesek még az ötödik generációs átírást is adásba vinni. Árszintjük a 100 000 dollárt közelíti.

– *Zártláncú rendszer.* Ide tartoznak à 3/4 inch szalagszélességű kazettás U-matic gépek, amelyeket a japán SONY cég fejlesztett ki és tett egyeduralkodóvá az egész világon. Az LB (Low Band) jelű, jóval a stúdiószint alatti képminőséget nyújt, míg a HB (High Band) jelű konstrukciók a stúdió minőséget közelítik meg. Az utóbbiakat főleg a tévék hírgyűjtő rendszerében alkalmazzák, felvevő kamerával együtt üzemeltetve. Jellemzőjük, hogy a harmadik generációs átírás még megfelelő képminőséget ad.
A HB gépek ára 10–20 000 dollár, míg az LB gépeké nagyságrenddel kisebb (kb. 2000 dollár).

– *Home System.* Az otthoni és közösségi képmagnózás gépcsoportja. Minőségi jellemzőit tekintve a vevőkészülékekhez illeszkedik. Nem ad igényesebb képet, mint egy átlagos vevőkészülék. Jellemzőjük, hogy a második generációs átírás már észrevehető minőségromlást eredményez. Kezelésük rendkívül egyszerű. Áruk alig haladja meg a legdrágább színes tévékészülék árát (kb. 700–1500 dollár).

A könyvtárakban alkalmazható képmagnós rendszerek kiválasztásánál, figyelembe véve a hazai beszerzés pillanatnyi helyzetét, a *központi képmagnóbázist* U-matic LB rendszer és a Home System kombinációjával, *a körzeti képmagnórendszert* a Home System típusú gépekre alapozva kellene felépíteni.

A videodokumentumok könyvtári kezelésének alapkérdése, integráljuk–e őket a többi könyvtári dokumentum közé.

A külföldi szakirodalom végül is az integrálás felé hajlik, miközben megvallja, hogy ez ma még megvalósítandó vágyálom.

Az integrálást a következő tényezők gátolják: adminisztrációs nehézségek, helyhiány, a könyvtárosok nehézkessége.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ugyanakkor az integrációnak olyan előnyei vannak, amelyek a könyvtár szolgáltatásait nemcsak mennyiségileg növelik, hanem minőségileg is újat hoznak.

Természetesen az integrálás nem csupán azt jelenti, hogy a videodokumentumok a könyvek és egyéb dokumentumok között vannak elhelyezve, hanem a munkafolyamatok integrálását, az egységes kezelés megvalósítását is jelenti. Azaz nem különül el a videodokumentumok állománygyarapítása, állománybavétele, bibliográfiai és tartalmi leírása, stb. az egyéb, a hagyományos dokumentumokétól. Meg kell óvni a könyvtárakat attól, ami a hangfelvételek esetében néhol bekövetkezett, jelesül, hogy önálló zenei könyvtárak jöttek létre az egy épületben lévő közművelődési könyvtárakon belül, ahelyett, hogy a meglévő könyvtári csoportok az új dokumentummal való foglalkozást is integrálták volna munkafolyamataik közé.

Az integrálást – egyéb előnyök mellett – két jelentős érv támasztja alá. Az egyik, hogy így a könyvtárhasználót az élet egyéb területein is megszokott dokumentumválaszték veszi körül; a másik, hogy ha az audiovizuális dokumentumokat a könyvtárak ugyanúgy kezelik, mint pl. a könyveket, akkor feltehetően éppen olyan természetes lesz a videodokumentumok térítésmentes kölcsönzése, mint amazoké.

IRODALOM

1. BAGGS,Chriss–BAHR Alice: Video in the libraries. = Audiovisual Librarian, 1981. vol. 7. no. 3. 37. p.
2. BARACSI Mihály–SÁGI László: A videotéka megvalósításának technikai problémái. Javaslat a könyvtárak videorendszerének kialakítására. Bp. 1982. kézirat, 13 p.
3. BERKE Barnabásné: Audiovizuális eszközök – mikrofilmtechnika = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1982. 3.sz. 118–124. p.
4. BRADLEY, Lynne E.: Libraries Must Diversify Services to Insure Community Acces to Information = Community Television Review, 1981. Oct. 36–39. p.
5. DAY, Pam: Breaking new ground at Eurocentres = Audiovisual Librarian, 1981. vol. 7. no. 3. 9–12. p.
6. GENOVA, B. K. L.: Video and Cable : Emerging Forms of Library Services = Library Trends, 1979. vol. 28. no. 2. 297–309. p.
7. GOTHBERG, Helen N.: Videoworks at the Tucson Public Library = Library Journal, 1982. Jan. 33–37. p.
8. JACOBY, Lis: Sadan har RUC sat tapning af TV i System = Bogens Verden, 63. arg. 1981. 4. no. 280–285. p. = KDSZ 82/181
9. KENNEY, Brigitte–NORWOOD, F.: Visual Library Service = American Libraries, 1971. no. 2. 723–726. p.
10. KOEFOED, Ingerlise: All library service should be free of charge = Scandinavian Public Library Quarterly, 1981. no. 3. 82–84. p.
11. LINDEBERG, Kerstin: Video – a revolution for the deaf. = Scandinavien Public Library Quarterly, 1981. no. 2. 56–58. p.
12. LINE, M. B.: The British Library Lending Division and non-book materials = Audiovisual Librarian, 1981. vol. 7. no. 2. 25. p.
13. Mediamobiles. Views from the road. (Szerk.: Roberts, S. – Boyle, D.) (Ism.: Kiglicsné Katona Rita) = Könyvtári Figyelő, 1981. 6. sz. 467–469. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

14. PINION, Catherine F.: The interlending and availability of AV materials in the UK. Report of a survey conducted in 1979 = Interlending Review, 1980. vol. 8. no. 2. 55–61. (Töm.: Szabolcsi Lászlóné) = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1981. 7. sz. 304–305. p.
15. SISTERSON, Joyce–STOREY, Jan: Audiovisual integration = Audiovisual Librarian, 1981. vol. 7. no. 2. 20. p.
16. SPENCER, Ken: AV communication: small is beautiful = AV Librarian, 1981. vol. 7. no. 1. 22–27.p.
17. UDWIN, Martin: Video and public libraries: some notes and a proposal = AV Librarian, 1981. vol. 7. no. 3. 25. p.
18. Video and Cable Communications: Guidelines for Librarians, Chicago, 1975. ALA, 84. p.
19. Programs and Services. Library Video Network, 1981, Baltimore, 11. p.
20. Advarer mot a bryte med gratisprimsippet = Bok og Bibliotek = KDSZ 1982/791.
21. SPRINT, Ed: National Service to Public Libraries in the field of Audiovisual Media. The situation in the Netherlands. IFLA Council. 1981. 4. p.
22. GUMPERT, Jan: Central Service of Audiovisual Media in Sweden. IFLA Council, 1981. 2. p.
23. WIEMERS, Willi: Audiovisual Zids in the Federal Republik of Germany. IFLA Council, 1981. 11. p.

●●●

SAVMENTES PAPÍRRA nyomtatja újabban az amerikai kiadók egy része azokat a kiadványokat, amelyeket tartós használatra szánnak.

(Information Hotline, 1983. március)

A DOKUMENTUMOK MEGÓVÁSÁRA SZOLGÁLÓ MIKROFILMEZÉS iránti igényeket méri fel kétéves (1982 1984) program keretében az Association of Research Libraries; tervet dolgoz ki a mikrofilmezési együttműködésre a könyvtárak, levéltárak és mikrodokumentum-kiadók között, előmozdítja a terv végrehajtását, gondoskodik a meglévő és a tervbe vett mikrofilmek bibliográfiai számbavételéről stb.

(Information Hotline, 1983. március)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

AZ OLVASMÁNYKÖZVETÍTŐ CSATORNÁK MŰKÖDÉSÉRŐL

GEREBEN FERENC

Az alábbiakban az olvasmányokról való *értesülés*, valamint az olvasmány*beszerzés forrásairól* lesz szó, mégpedig nem általában, hanem egy konkrét olvasmányanyag vonatkozásában. Ezt az olvasmányanyagot az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1978-as, a felnőtt népességre kiterjedő országos reprezentatív olvasásszociológiai felmérése szolgáltatta, és a felmérés idején, illetve a kérdezés előtt legutoljára olvasott könyvek teszik ki.

Az értesülési forrásokra, mint figyelemfelhívó, a könyveket „elolvastató" impulzusokra, valamint az olvasmányok beszerzési módjaira figyelmünk most elsősorban abból a szempontból irányul, hogy *az egyes közvetítő csatornák, valamint az általuk közvetített olvasmányanyag jellege között mutatkozik-e valamilyen tendenciaszerű kapcsolat, s ha igen, milyen természetű.*

Jelen esetben nem kívánok részletesebben foglalkozni az egyes források igénybevételének mértékével, sem igénybevevőik körének szociológiai elemzésével – a kérdések tárgyalására másutt tettem kísérletet.*

Mind az értesülési források (amelyek a jelen esetben inkább az olvasmányválasztás döntő motívumait jelentik), mind pedig az olvasmánybeszerzés formái között a könyvtár csak egy tényező a sok közül: szándékunk éppen az, hogy képet adjunk arról a szerepről, amelyet *a könyvtár az olvasmányközvetítő csatornák rendszerében betölt.*

E szerep megítéléséhez azonban azt is tudni kell, hogy a magyar társadalomban a könyvvásárlás lényegesen szélesebb rétegeket érint, mint a könyvtárhasználat: felmérési adataink szerint a 20 éven felüli felnőtt népességnek 19%-a vallotta magát könyvtári tagnak és 52%-a szokott könyvet vásárolni; interjúalanyaink 48%-a élt olyan családban, amelyben volt könyvtárhasználó, és 71% olyanban, amelyben akadt legalább egy könyvvásárló. (Tegyük még hozzá: a magyar családok 86%-a rendelkezik – legalább néhány kötetes – könyvgyűjteménnyel.)

*Hogyan választjuk ki olvasmányainkat. = Alföld, 1980. 2. sz.; Könyvtárhasználat – falakon kívül és falakon belül. = Könyvtáros, 1981. 4. sz.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az olvasmányválasztás motívumai

Vizsgálatunk során a 20 éven felüli (1000 fős) mintasokaság 61%-át kitevő könyvolvasóktól megkérdeztük, hogy az általuk *jelenleg, illetve legutoljára olvasott könyvről honnan értesültek.* Az *1. sz. táblázat* a nyílt kérdésre adott választípusok megoszlását mutatja be, minden olvasmány esetében a domináns, illetve a legutolsó információs forrást véve alapul.

A táblázat azt is szemlélteti, hogy az egyes értesülési, illetve olvasmánykiválasztási módok – említőik vonatkozásában – az *olvasásgyakoriság* és az *olvasói ízlés* milyen teljesítményszintjeivel (átlagos pontszámaival) járnak együtt.

Az olvasáskultúra legmagasabb teljesítményszintjeivel elsősorban a hivatásos olvasmányközvetítő (könyvkereskedelmi és könyvtári) csatornák; másodsorban pedig a tömegkommunikációs eszközök kategóriáiban találkozunk. Az „érdekli a téma", „szereti a szerzőt", „gyűjti a sorozatot" típusú motívumok az olvasásgyakoriság és az olvasói ízlés átlagos teljesítményszintjével járnak együtt. Az „ez volt kéznél", „ez volt otthon" típusú válaszok, s még inkább az ismerősök, rokonok ajánlása pedig láthatólag az olvasáskultúra átlagosnál alacsonyabb teljesítményszintjeit vonzza elsősorban. Úgy tűnik tehát, hogy az olvasáskultúra két alapvető fokmérője *pozitív összefüggést mutat* az olvasmányválasztási mechanizmussal: a magasabb olvasói teljesítményszint általában a nagyobb, az alacsonyabb teljesítményszint pedig inkább a kisebb aktivitást igénylő információs-motivációs csatornák igénybevételével esik egybe.

S nem szabad szem elől tévesztenünk: az olvasmányok kiválasztásában a lehető legkevesebb „utánajárást", aktív választási gesztust igénylő értesülési mód, a „szájpropaganda" játssza a legnagyobb szerepet.

Miről honnan értesülnek?

Az alábbiakban az egyes olvasmányválasztási motívumokat magukkal a kiválasztott olvasmányokkal, illetve *olvasmánytípusokkal* vetjük egybe.

A megkérdezettek által a felmérés idején, illetve az azt megelőzően utoljára olvasott könyveket a következő kategóriákba soroltuk be: XIX. századi romantika; XIX. századi (illetve korábbi) realista klasszikus; XX. századi realista; modern formanyelvű értékes irodalom; lektür (a szűkebb értelemben vett lektür: krimi, kalandregény stb., s az ún. bestseller: életrajzregény és egyéb, a „nagy irodalom" látszatát kelteni akaró álirodalom – együtt!); valamint az ismeretközlő könyvek. A 2. és 3. táblázatok ezeket a kategóriákat szembesítik az olvasmányok értesülési forrásaival.*

*A tendenciák hívebb kirajzolása céljából megnöveltük az elemszámot; nemcsak a reprezentatív minta 611 olvasójával, hanem könyvolvasó *családtagjaikkal* is számoltunk. Így a 2. és 3. táblázatban *1553* olyan 7 éven felüli olvasó adatát közöljük, akiknek legutóbbi olvasmánya azonosítható, s a fenti kategóriarendszerbe besorolható volt. A függőleges „összesen" oszlop közlésétől itt – a reprezentatívitás hiánya miatt – eltekintünk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

1. táblázat

Honnan értesült a jelenleg, illetve legutóbb olvasott könyvről?	611 könyvolvasó %-ában	Olvasásgyakoriság*	Olvasói ízlés**
		átlagos pontszámai (1–5)	
1. *Ismerősök, rokonok,* munkatársak említették, ajánlották, kölcsönözték, ajándékozták	33,4	2,82	2,49
2. *„Ez volt kéznél"* (otthon megvolt, családi könyvtárban látta meg stb.)	19,6	2,87	2,69
3. *Könyvkereskedelmi forrásból* (könyvesboltban, illetve annak kirakatában látta meg; könyvesbolti eladó, munkahelyi könyvterjesztő ajánlotta; prospektusból, Könyvvilágból; egyéb könyvszakmai forrásból)	20,0	3,46	2,94
4. *Könyvtárban* értesült róla (böngészés közben talált rá, könyvtári katalógusban, bibliográfiában találkozott vele; könyvtáros ajánlotta)	11,0	3,36	3,03
5. *Tömegkommunikációs eszközök* révén (TV-ből, rádióból, sajtóból; filmen látta)	5,9	3,06	2,82
6. *„Érdekli a téma"; „szereti a szerzőt";* „gyűjti a sorozatot"; „már olvasta egyszer" típusú válaszok	4,4	3,00	2,80
7. Egyéb forrásból	1,2	***	***
8. Ismeretlen	4,5	2,25	2,77
Összesen:	100,0	100,0	100,0

* Az átlagos pontszám kiszámítása során a nagyon ritkán olvasók 1; az időnként olvasók 3; a rendszeres könyvolvasók 5 pontot kaptak.

** A „lektür" ízlésképlet képviselői 1, a „romantikus" ízlésűek 2, a „bestseller" kategória 3, a „klaszszikus" szintűek 4, a „modern" szint képviselői pedig 5 pontot kaptak.
Az egyes ízléskategóriák részletes leírását ld. Gereben: A könyv és az irodalom közönsége. In. Az olvasás anatómiája. Bp. Gondolat K., 1982. 199.p.

*** Az alacsony elemszám miatt nem értékelhető.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

2. táblázat

Az azonosítható utolsó olvasmánnyal rendelkező könyvolvasók (1553 fő) százalékos megoszlása

A legutóbbi olvasmány értesülési forrása	A legutóbbi olvasmány fajtája					
	Romantikus	Realista klassz.	XX. sz-i realista	Modern	Lektür	Ismeretközlő
1. Ismerősök, rokonok	33,0	32,9	26,7	26,1	40,3	29,6
2. „Ez volt a kéznél"	26,3	19,3	18,5	18,5	17,8	16,0
3. Könyvkereskedelmi forrás	9,3	12,9	22,3	22,8	14,4	17,5
4. Könyvtári forrás	9,8	12,1	10,2	9,8	11,4	13,9
5. Tömegkommunikációs eszközök	4,1	5,0	6,1	5,4	3,6	6,2
6. „Érdekli a téma"	4,6	2,1	5,4	5,4	4,0	5,0
7. Egyéb forrás	6,2	8,6	3,8	–	1,5	2,4
8. Ismeretlen forrás	6,7	7,1	7,0	12,0	7,0	9,4
Összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

3. táblázat

Az azonosítható utolsó olvasmánnyal rendelkező könyvolvasók (1553 fő) százalékos megoszlása

A legutóbbi olvasmány fajtája	A legutóbbi olvasmány értesülési forrása							
	1. Ismerősök, rokonok	2. „Ez volt kéznél"	3. Könyvkereskedelmi forrás	4. Könyvtári forrás	5. Tömegkomm. eszközök	6. Érdekli a téma	7. Egyéb forrás	8. Ismeretlen forrás
Romantikus	12,6	17,5	7,1	10,7	10,2	12,9	23,6	10,3
Realista klasszikus	9,1	9,3	7,1	9,6	9,0	4,3	23,5	8,6
XX. századi realista	16,5	19,9	27,6	18,0	24,4	24,3	23,5	19,0
Modern	4,7	5,8	8,3	5,1	6,4	7,1	–	9,5
Lektür	37,4	28,9	26,7	30,2	23,1	27,1	13,7	27,6
Ismeretközlő	19,7	18,6	23,2	26,4	26,9	24,3	15,7	25,0
Összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A 2. táblázat tanusága szerint az *ismerősöktől, rokonoktól* nyert „olvastató" impulzusok minden olvasmánytípusban vezetnek, de nem egyforma mértékben: leginkább a lektür; s legkevésbé a modern, valamint a XX. sz-i realista olvasmányok esetében. Az *otthon fellelt*, véletlenszerűen kézbekerült olvasmányok aránya a romantikus irodalom kategóriájában a legmagasabb. *Könyvkereskedelmi forrásból* főleg az értékesebb, illetve aktívabb befogadó tevékenységet igénylő olvasmányokról értesültek olvasóik, legkevésbé pedig a romantikus művekről. A *könyvtár*, mint olvasmányválasztási motívum minden olvasmánytípusban a művek kb. egytizedében volt tettenérhető, de inkább az ismeretközlő, mint a szépirodalmi olvasmányok körében. A *tömegkommunikációs eszközök* hatása szintén kb. egyforma súllyal érvényesül a különböző olvasmánykategóriákban, de a lektür-kategóriában egy árnyalattal kevésbé, mint az értékesebb szépirodalom és az ismeretközlő olvasmányok esetében.

A *3. táblázat* – vízszintesen értelmezve – ugyanezt az összefüggést az egyes olvasmánytípusok oldaláról szemlélteti. A táblázat részletes elemzését mellőzve, emeljünk ki három olvasmányfajtát. A XX. századi realista és a modern szépirodalmi olvasmányok motivációs háttere erősen hasonlít egymáshoz: legnagyobb százalékszámaikat a könyvszakmai információk kategóriájában regisztráltuk, de az előzetes ráhangolódás és – a XX. századi realisták esetében – a tömegkommunikációs eszközök is viszonylag jelentős szerepet játszanak kiválasztásukban. A *lektür* vezető szerepe majd minden értesülési forráson belül érvényesül, kivéve a könyvszakmától és még inkább a tömegkommunikációs eszközöktől eredő választási impulzusokat. A legnagyobb hányadot a baráti ajánlásra kézbe vett könyvek között éri el, de aránylag sok lektürt találunk a könyvtárban kiválasztott legutóbbi olvasmányok között is.

A *2.* és a *3.* táblázatok összegezett tapasztalatait (a mindkét oldalról igazolt kapcsolatokat) a *4. táblázat* szemlélteti. (Ahol a kifejezetten erős pozitív összefüggéseket ++, a kevésbé erőseket +, a negatív összefüggéseket –– és – jelöli.)

4. táblázat

Értesülési forrás	A legutóbbi olvasmány típusa					
	Romantikus	Realista klasszikus	XX. sz-i realista	Modern	Lektür	Ismeretközlő
1. Ismerősök, rokonok	+		––	––	++	–
2. „Ez volt kéznél"	++					–
3. Könyvszakma	––		++	++		+
4. Könyvtár					+	+
5. Tömegkommunikáció			+		–	++
6. „Érdekli a téma" („gyűjti a sorozatot")	+	–	+	+		

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Bár a tapasztalatok szerint – az „elolvastatott" könyvanyag minősége alapján – a baráti ajánlások tűnnek a legnegatívabb, és a könyvszakmától eredő késztetések a legpozitívabb értesülési módnak, meg kell jegyeznünk (a 3. táblázat egyértelműen bizonyítja), hogy a „szájpropaganda" is meglehetősen sok – szépirodalmi és ismeretközlő – értéket, a könyvszakma információs rendszere pedig sok, kevéssé értékes olvasmányt *is* közvetít: a különbség csak az *arányokban* van. Az egyes olvasmányválasztási motívumok „jobb" vagy „gyengébb" szereplése itt ugyanis *egymáshoz való viszonyításuk* során mérettetett meg, s így csak azt állíthatjuk, hogy például a baráti ajánlásra olvasott könyv *nagyobb eséllyel* lektür, mint a könyvesboltban, vagy a tömegkommunikációs eszközök késztetésére kiválasztott mű.

Nagy általánosságban elmondható, hogy az aktívabb, tudatosabb olvasmánykiválasztási módok tendenciaszerűen nagyobb befogadói aktivitást igénylő, értékesebb olvasmányanyagnak felelnek meg. A megfelelés kölcsönös, s a közös ok minden bizonnyal egy harmadik tényezőben: az olvasáskultúra fejlettségi szintjében (ld. az 1. táblázat olvasásgyakorisági és ízlés-pontszámait), valamint – ezen túlmenően – a személyiség értékrendjében, az életmód milyenségében ragadható meg.

Az olvasmányok beszerzési módjai

Az olvasmánybeszerzés kérdését is a legutoljára olvasott könyvek szempontjából vizsgáljuk. Az *5. táblázat* azt mutatja be, hogy a 20 éven felüli könyvolvasó népességet képviselő 611 olvasó utolsó (illetve épp a felmérés idején olvasott) olvasmánya a beszerzés módjai, forrásai tekintetében hogyan tagolódott, s egyúttal feltünteti az olvasási gyakoriság és ízlés megfelelő átlagos pontszámait is. (Ez esetben a kérdést zárt formában, előre megadott válaszlehetőségek kíséretében tettük fel.)

Az értesülési források hasonló „megmérettetésének" (ld. *1. táblázat*) tapasztalataival összhangban az olvasáskultúra *átlag feletti* teljesítményszintjei a *hivatásos olvasmányközvetítő csatornák* (könyvtár, könyvkereskedelem) közvetlen, személyes igénybevételéhez kapcsolódnak. Az olvasásgyakoriság és ízlés *átlagon aluli* pontszámával a *családi könyvtár* és a *baráti kölcsönzés* kategóriáiban találkozunk. A *családtagok közvetítésével* igénybe vett intézményes olvasmánybeszerzési formák pedig az olvasói ízlés *átlagos* szintjeivel járnak együtt. (Az olvasásgyakoriság esetében azonban más a helyzet: a családtagok által vásárolt könyveket a jelek szerint inkább az átlagosnál gyakrabban, a könyvtárból „kihozatott" könyveket viszont az átlagosnál ritkábban olvasók használják.)

Az *olvasói magatartás* – az olvasási gyakorisággal és az ízlés szintjével jelzett – *aktivitási foka* tehát általában *szoros együttjárást mutat az egyes olvasmánybeszerzési módok által követelt aktivitás mértékével is.*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

5. táblázat

Honnan szerezte be a jelenleg, ill. legutóbb olvasott könyvet?	611 könyvolvasó %-ában	olvasásgyakoriság	olvasói ízlés
		átlagos pontszámai (1–5)*	
1. Saját maga *könyvtárból* kölcsönözte	15,1	3,40	2,87
2. Családtagja *könyvtárból* kölcsönözte	6,7	2,83	2,76
3. Saját maga közvetlenül az olvasás előtt *vásárolta:*	20,9	3,36	2,91
4. Családtagja közvetlenül az olvasás előtt *vásárolta:*	8,3	3,31	2,73
5. *Családi könyvtárból:*	29,5	2,78	2,68
6. *Baráti kölcsönzés* útján:	12,8	2,79	2,21
7. *Ajándékba kapta* (Nem családtagtól)	4,1	**	**
8. Ismeretlen módon:	2,6	**	**
Összesen:	100,0	3,02	2,72

* Mindkét esetben az 1-es pontszám jelenti a legrosszabb, az 5-ös a legjobb teljesítményt. Részletesen ld. az 1. táblázat lábjegyzetében

** Az alacsony elemszám miatt nem értékelhető

Olvasmányválasztás – olvasmánybeszerzés

Vessük most egybe a legutóbbi olvasmányok beszerzési forrásait az ugyanezen könyvekre vonatkozó értesülési forrásokkal (ld. 6–7. táblázatot).

A *6. táblázatot* függőlegesen értelmezve azt tapasztaljuk, hogy az ismerősök, rokonok könyvajánlása kétharmadrészt egyúttal a mások által kölcsönzött, illetve beszerzett könyveket is jelenti. A szájpropaganda késztetésére választott olvasmányoknak csak nyolcadrésze mögött áll az olvasó aktív olvasmánybeszerző (vásárló, könyvtárból kölcsönző) aktusa.

Az olvasmányválasztás másik passzívabb formája (*„ez volt kéznél"*) főleg a házikönyvtár igénybevételét jelenti, de a jelek szerint olyanok is akadnak, akik számára a könyvtári könyv is „kéznél levőnek" számít. A *könyvszakma* mint értesülési forrás elsősorban az olvasmányok megvásárlására mozgósít, de az esetek egytizedében az otthoni könyvespolcon meglévő könyvekre is ráirányítja a figyelmet. A *könyvtárból* eredő olvasmányválasztási impulzus adataink szerint *szinte kizárólag az olvasmány könyvtári be-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

szerzését eredményezi. A tömegkommunikációs eszközök változatosabb stratégiát indukálnak: csaknem felerészben vásárlásra, de az olvasmányok egynegyede esetében a könyvtárak igénybevételére, illetve együttesében az otthoni könyvek elolvasására mozgósítanak. Akik egy adott könyv mellett *a téma, a szerző kedvelése* miatt döntöttek, olvasmányukat általában otthoni könyveik közül, s minden ötödik esetben könyvtárban választották ki.

6. táblázat

Honnan szerezte be legutolsó olvasmányát	Honnan értesült legutóbbi olvasmányáról?					
	1. Ismerőstől, rokontól	2. „Ez volt kéznél"	3. Könyvkereskedelmi forrásból	4. Könyvtárból	5. Tömegkommunikációs eszközök révén	6. „Érdekli a téma"
1. Saját maga könyvtárból	2,5	8,3	5,7	82,1	19,4	18,5
2. Családtagja könyvtárból	12,2	0,8	–	14,9	5,6	–
3. Saját maga vásárolta	9,8	1,7	71,4	–	38,9	7,4
4. Családtagja vásárolta	12,8	4,2	10,7	–	8,3	7,4
5. Családi könyvtárból	19,6	80,9	9,0	1,5	22,2	63,0
6. Baráti kölcsönzés útján	34,3	0,8	0,8	–	5,6	3,7
7. Ajándékba kapta	8,3	3,3	1,6	–	–	–
8. Ismeretlen módon	0,5	–	0,8	1,5	–	–
Összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A kapcsolat másik oldalát a *7. táblázat* számsorai világítják meg. Ez a táblázat (szintén függőlegesen értelmezve) arról tudósít, hogy az egyes olvasmánybeszerzési módok mögött az olvasásra késztető motívumok milyen összetétele húzódik meg.

Az *olvasó által könyvtárból* beszerzett legutóbbi olvasmányok mintegy 70%-ára maga a könyvtár (könyvtáros) hívta fel a figyelmet*, 8–8%-ára a könyvszakmai, illetve a tömegkommunikációs információs források, s csak egyhuszadát ajánlotta rokon, barát, ismerős. A kérdezett valamelyik *családtagja által kölcsönzött* könyvtári könyv elolvasását főleg baráti, rokoni javaslat (feltehetőleg elsősorban a kölcsönző családtag) inspirálta. A könyvtárból beszerzett könyv esetében tehát az olvasmány kiválasztását elősegítő információ és a beszerzési hely meglehetősen *zárt kört alkot:* azt az olvasmányt, amelyről a

*Ebből kb. egytizedrészt tesz ki az „ez volt kéznél" típusú válasz, ami a jelen esetben minden bizonnyal a könyvtárban (böngészés közben?) véletlenszerűen föllelt olvasmányt jelenti.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

7. táblázat

611 könyvolvasó %-os megoszlása

Honnan értesült legutóbbi olvasmányáról?	Honnan szerezte legutóbbi olvasmányát?						
	1. Saját maga könyvtárból	2. Családtagja könyvtárból	3. Saját maga vásárolta	4. Családtagja vásárolta	5. Családi könyvtárból	6. Baráti kölcsönzés	7. Ajándékba kapta
1. Ismerőstől, rokontól	5,5	61,0	15,6	51,0	22,3	90,9	68,0
2. „Ez volt kéznél"	11,0	2,4	1,6	9,8	54,2	1,3	16,0
3. Könyvkereskedelmi forrásból	7,7	–	68,0	25,5	6,1	1,3	8,0
4. Könyvtárból	60,4	24,4	–	–	0,6	–	–
5. Tömegkommunikációs eszközök révén	7,7	4,9	10,9	5,9	4,5	2,6	–
6. „Érdekli a téma"	5,5	–	1,6	3,9	9,5	1,3	–
7. Egyéb és ismeretlen forrásból	2,2	7,3	2,3	3,9	2,8	2,6	8,0
Összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

könyvtárban értesülünk, szinte kizárólag ott is szerezzük be, s azt az olvasmányt, amelyet (mi magunk, vagy családtagjaink közvetítésével) a könyvtárból szerzünk be, főként a könyvtári hírforrások, s legfeljebb csak a baráti-rokoni, „szájpropaganda" hatására választjuk ki. (Ez utóbbi esetben azonban általában családtagjaink kölcsönzik számunkra az olvasmányt). Vagyis még kevéssé terjedt el nálunk az a szokás, hogy egy minket érdeklő könyvet, amelyről nem a könyvtárból, hanem egyéb forrásból értesültünk, azt (mi magunk) könyvtárban keressük.

Az olvasó által közvetlenül az olvasás előtt vásárolt könyv kiválasztása háromszor nagyobb arányban alapul az ismerősök-rokonok ajánlatán, mint az olvasó által könyvtárban kölcsönzött könyvé, és a tömegkommunikációs eszközök hatása is jobban kimutatható; a kereskedelmi értesülési és beszerzési források, mintha kevésbé alkotnának zárt rendszert. A családtagok által vásárolt (és az interjúalany által olvasott) könyveknek is csak a felét ajánlotta maga a családtag elolvasásra, másik feléhez más információs források (vagy a véletlen) vezették el az olvasót. Családi könyvtárból származó legutóbbi olvasmányok kiválasztásának legfőbb motívuma az volt, hogy „kéznél voltak". Minden negyedik-ötödik ilyen könyvet a „szájpropaganda" minden tizediket az előzetes (témára vagy szerzőre hangolt) érdeklődés olvastatta el, s csak 5–5 százaléknyit a tömegkommunikációs forrásból, illetve a könyvszakmától eredő információ.

A baráti könyvkölcsönzés útján beszerzett olvasmányok kilenctizedére a „szájpropaganda" hívta fel az olvasó figyelmét: tehát ezeket a könyveket olvasóik sokkal inkább kölcsönkapják mint kölcsönkérik. Az ajándékkönyvnek a baráti könyvajánlással való nagyfokú együttjárása meglehetősen logikus. A jelek szerint azonban az ilyen olvasmányoknak is mintegy egytizedét az olvasó maga „rendeli" meg, mégpedig általában könyvkereskedelmi információk alapján.

Mit honnan szereznek be?

Az egyes olvasmánybeszerzési csatornák áteresztő képességét most a rajtuk átáramló olvasmányanyag milyenségével vizsgáztatjuk. Az interjúalanyok által a felmérés idején, illetve azt megelőzően utoljára olvasott könyveket (a már ismert kategóriákba tömörítve) vessük egybe az egyes beszerzési módokat az általuk közvetített olvasmánytípusokkal (ld. 8. és 9. táblázatot.)*

*Hasonlóan az értesülési formák ilyen jellegű vizsgálatához, a nagyobb megbízhatóság érdekében a reprezentatív mintához tartozó olvasók *családtagjaival* ismét megnöveltük az elemszámot. Így a két táblázat – a 2. és 3. táblázatokhoz hasonlóan – 1553 7 éven felüli olyan könyvolvasó adatát közöljük, akiknek legutóbbi olvasmánya azonosítható volt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

8. táblázat

Az azonosítható utolsó olvasmánnyal rendelkező könyvolvasók (1553 fő) százalékos megoszlása

A legutóbbi olvasmány beszerzési módja	A legutóbbi olvasmány fajtája					
	Romantikus	Realista klasszikus	XX. sz-i realista	Modern	Lektür	Ismeretközlő
1. Saját maga könyvtárból kölcsönözte	17,0	16,5	12,7	15,2	14,2	18,1
2. Családtagja könyvtárból kölcsönözte	5,2	7,1	4,8	3,3	7,0	4,7
3. Saját maga közvetlenül az olvasás előtt vásárolta	12,9	15,7	24,8	25,0	16,1	23,1
4. Családtagja közvetlenül az olvasás előtt vásárolta	9,3	7,9	9,9	6,5	6,6	6,2
5. Családi könyvtárból	39,2	35,0	33,1	37,0	31,5	31,1
6. Baráti kölcsönzés útján	8,2	6,4	6,7	3,3	15,4	8,0
7. Ajándékba kapta	4,1	6,4	5,1	4,3	5,9	5,0
8. Ismeretlen módon	4,1	5,0	2,9	5,4	3,3	3,8
Összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

(A táblázatok vízszintes értelmezése esetén a *8. sz. táblázat* a beszerzési források, a *9. sz.* pedig az olvasmánytípusok felől közelíti meg ezt a kapcsolatrendszert.)

A részletes elemzéstől most eltekintve nagyítsuk ki a táblázatoknak a *személyes könyvtári beszerzéssel* kapcsolatos mondandóját. A 8. táblázat tanúsága szerint minden olvasmánytípusnak kb. egyhatodát-egyhetedét kölcsönzi olvasója könyvtárból; az ismeretközlő műveknek valamivel nagyobb, a XX. századi realista irodalomnak valamivel kisebb hányadát. A 9. táblázat szerint a könyvtárakból egy adott időpontban közvetlenül kölcsönzött olvasmányanyagnak közel 30%-a lektür, egyhetede (általában alacsony szinten befogadott) romantikus olvasmány; bő egynegyedét teszik ki az eszázadi és régebbi (realista) klasszikusok, egyhuszadát az értékes kortárs művek, s végül egynegyedét az ismeretközlő olvasmányok.

Az olvasmánytípusok és az olvasmánybeszerzési módozatok közötti – a 8. és 9. táblázatok által egyaránt igazolt – legkifejezőbb összefüggéseket sűrített formában a *10. táblázat* szemlélteti. (Az erősebb pozitív, illetve negatív kapcsolatokat ++, illetve ––, a kevésbé erőseket + és – jellel jelöltük.)

A 4. táblázathoz hasonlóan itt sem *mennyiségi* összefüggésekről van szó (tehát egy mégoly pozitív kapcsolat sem jelenti okvetlenül azt, hogy az adott beszerzési mód az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

9. táblázat

Az azonosítható utolsó olvasmánnyal rendelkező könyvolvasók (1553 fő) százalékos megoszlása

A legutóbbi olvasmány fajtája	A legutóbbi olvasmány beszerzési módja							
	1. Saját maga könyv-tárból	2. Család-tagja könyv-tárból	3. Saját maga frissen vásárolta	4. Család tagja frissen vásárolta	5. Családi könyvtár-ból	6. Baráti kölcsön-zés	7. Ajándék	8. Ismeret-len módon
Romantikus	13,9	11,6	8,3	15,2	14,7	10,7	9,8	13,8
Realista klasszikus	9,7	11,5	7,3	9,3	9,5	6,0	11,0	12,1
XX. századi realista	16,8	17,2	25,8	26,3	20,1	14,1	19,5	15,5
Modern	5,9	3,4	7,6	5,1	6,6	2,0	4,9	8,6
Lektür	28,1	37,9	25,2	26,3	28,8	49,1	34,1	27,6
Ismeretközlő	25,6	18,4	25,8	17,8	20,3	18,1	20,7	22,4
Összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchenyi Könyvtárban 2016-ban

adott típusba sorolt olvasmányoknak abszolút számban mért többségét közvetíti), hanem arról, hogy az egyes beszerzési formák – *egymás viszonylatában* – egy bizonyos olvasmányfajtát az átlagosnál kisebb, vagy nagyobb *eséllyel* közvetítenek. (Így maradt szinte teljesen üresen a családi könyvtár rovata: bár a házikönyvtár „szállítja" minden olvasmánytípusnak a *legnagyobb* hányadát, de az egyes olvasmányfajták nagyjából *egyenlő eséllyel* kerülnek ki ebből a forrásból.)

10. táblázat

Olvasmánybeszerzési mód	A legutóbbi olvasmány típusa					
	Romantikus	Realista klasszikus	XX. sz-i realista	Modern	Lektür	Ismeretközlő
1. Saját maga könyvtárból kölcsönözte			–			+
2. Családtagja könyvtárból kölcsönözte			–	–	+	–
3. Saját maga közvetlenül az olvasás előtt vásárolta	––	–	++	++	–	++
4. Családtagja közvetlenül az olvasás előtt vásárolta	+		+			–
5. Családi könyvtárból	+					
6. Baráti kölcsönzés		–	–	––	++	
7. Ajándékba kapta						

A 10. táblázatból kiolvasható első következtetésünk, hogy – a plusz és mínusz jelek minimális számából következően – a *könyvtárból* (személyesen) kölcsönzött olvasmányoknak (az általunk használt kategóriák szerinti) összetétele erősen hasonlít a lakosság kezén egy adott időben megforduló olvasmányanyag összetételéhez. Ez a tény viszont azt jelenti, hogy a könyvtár, mint olvasmányközvetítő csatorna, a rajta átáram[1]ó olvasmányanyagon *viszonylag kevéssé hagyja rajta a keze nyomát.* Meg kell azonban említenünk a könyvtárnak a nem szépirodalmi olvasmányok közvetítésében játszott átlagosnál erősebb szerepét: e kapcsolat karakterisztikus voltát az a tény is aláhúzza, hogy már az értesülési források (olvasmányválasztási motívumok) vizsgálatakor is pozitív kapcsolatot észleltünk a könyvtár és ismeretközlő irodalom között (lásd 4. táblázat).

Az átáramoltatott olvasmányanyag minősége alapján *az olvasó friss könyvvásárlása* mutatkozik a legpozitívabb beszerzési formának: ez „vonzza" leginkább a színvonalasabb és nagyobb befogadói aktivitást kívánó olvasmánytípusokat, s ez „taszítja" egyedül a lektürt, valamint a manapság főleg kalandregényként olvasott romantikát. (Igaz: a XIX. századi realista klasszikusok közvetítésére is az átlagosnál visszafogottabban vállalkozik.) Hangsúlyozni kell, hogy mindez *nem általában a vásárolt könyvekre* áll, hanem egy olyan

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

könyvbeszerzési magatartásra, amely *személyes* könyvvásárláson és a vásárolt könyv lényegében *azonnali elolvasásán* alapul. (A könyvszakmától eredő „olvastató" impulzusok, illetve információk a fentiekhez erősen hasonló kapcsolatrendszert építettek ki az egyes olvasmánytípusokkal – *ld. 4. táblázat!)*

A „legnegatívabb" töltésű beszerzési módnak a *baráti kölcsönzés* látszik: ez kapcsolódik legerősebben a lektürhöz, s ez zárja ki legerősebben a modern értékes szépirodalmat. (A 4. táblázat szerint az ismerősök könyvajánlásai hasonló természetet mutattak.)

A *mások közvetítésével* igénybe vett intézményes olvasmánybeszerzési formák a két véglet között helyezkednek el: a mások által *vásárolt* könyvek a pozitív, a családtagokkal kikölcsönöztetett *könyvtári* könyvek a negatív pólushoz állnak közelebb.

A 8–10. táblázatok tanulságait összegezve nagy általánosságban ismét elmondható: a *nagyobb aktivitással, személyes részvétellel járó olvasmánybeszerzési módok általában nagyobb aktivitást igénylő, értékesebb olvasmányanyagnak felelnek meg – és fordítva.*

Összegzés

Vizsgálódásainkon végigvonult az a tapasztalat, mely szerint az aktívabb olvasói hozzáállást, aktívabb befogadói tevékenységet feltételező olvasmányanyag (az újabbkeletű, újszerű, az értékesebb szépirodalom és az ismeretközlő olvasmány) tendenciaszerűen nagyobb aktivitást igénylő (általában intézményes) információs és beszerzési médiumok közvetítésével jut el olvasójához. Ezen túlmenően az olvasmányokról való értesülés, valamint az olvasmánybeszerzés egyes csatornái között – az általuk igényelt aktivitás mértéke szerint – *közvetlen* pozitív kapcsolatot is észleltünk.

A könyvtárat érintő területeken az említett tendencia, ha ellentétébe nem is fordult át, de megbicsaklott: a könyvtár mint az olvasmányválasztási információk és az olvasmánybeszerzés speciális közege, összetételében az átlagostól csak kevéssé eltérő olvasmányanyagot közvetít.

Az olvasmányközvetítő csatornák és az olvasmányanyag megfelelései mögött – amint azt az 1. és 5. sz. táblázatok olvasásgyakorisági és ízlés-pontszámai is sejtetni engedik – meghatározott szintű *általános olvasói magatartás* áll: az aktívabb és igényesebb olvasó általában olvasmányainak felkutatásában, beszerzésében, valamint olvasmányai választékában egyaránt aktívabb és igényesebb magatartásról tesz tanúságot.

Ebből következik, hogy *az olvasmányválasztási és -beszerzési szokások fejlesztése elképzelhetetlen az általános olvasói magatartás és igényszint fejlesztése nélkül,* ami viszont két okból is (kultúraközvetítői) hatókörünkön túlra mutat.

Egyrészt, mert a fejlett, aktív olvasói (tágabban: kultúrafogyasztói) magatartás maga is részelem és következmény: általában az aktív, nyitott, értékrendjében a kulturális javakra megfelelően orientált, a társadalmilag kellően motivált *személyiség* szerves része és következménye (vagy inkább velejárója). Az ilyen személyiséget pedig a *társadalmi praxis* alakítja (vagy nem alakítja) ki*, a kultúraközvetítő csak elősegítheti, de nem irányíthatja ezt a folyamatot.

* Ld.: JÓZSA Péter: Társadalmi kommunikáció és kultúra. = Valóság, 1976. 6. sz.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A másik ok: a kultúraközvetítés intézményeit (az alsóbb iskolákat leszámítva) épp a kulturálisan kevésbé aktív és igényes rétegek kerülik el leginkább (hiszen már az intézmények felkeresése is bizonyos mértékben aktivitást és igényt feltételez); tehát azok, akiknek körében a legtöbb tennivalónk lenne. És ez a kör, mint tudjuk, nem kicsi.

A könyvtárak a kurrens olvasmányok mintegy egytizedének kiválasztásában és mintegy 15 százalékának beszerzésében játszanak döntő és közvetlen szerepet. A tömegkommunikáció és a könyvszakma (személyesen igénybe vett) csatornáival is számolva, az intézményes olvasmányközvetítés hatóköre adataink szerint az olvasmányanyag 36–37%-ára terjed ki (ld. 1. és 5. sz. táblázatot). Ha figyelembe vesszük, hogy a felnőtt népesség olvasmányválasztási és -beszerzési döntéseinek csaknem kétharmada az intézményes és hivatásos olvasmányközvetítés közvetlen hatását *eleve kizáró* körülmények között születik meg, s ha ezt az arányt túl magasnak ítélve, saját (kultúraközvetítői) hatókörünkön *belül* a helyzet javítását tűzzük ki célul, akkor a következő alternatíva áll előttünk: 1. Az eddigieknél jobban figyelembe vesszük a lakossági igényeket, s az együttműködő partner szerepét határozottabban vállalva megkíséreljük feloldani az intézményes közvetítőrendszerek iránti bizalmatlanságot, illetve közömbösséget. 2. Az eddigieknél sokkal hatékonyabb eszközökkel próbáljuk meg érvényesíteni az intézményes kultúraközvetítés (nem egyszer okkal) magasabb szintűnek tartott értékrendjét.

Az első változat – a kultúraközvetítő intézmények jelenlegi korlátozott hatókörét tekintetbe véve – realisztikusabb, egyúttal demokratikusabb. Ugyanakkor magában hordja annak a gyakorlatnak lehetőségét, amely nemcsak szolgálja, hanem elvtelenül kiszolgálja az igényeket. A második alternatívát erős művelődéspolitikai, sőt „népnevelői" töltés jellemzi, kétségtelen jobbító szándék – a voluntarizmus és a kulturális agresszió elemeivel vegyítve.

A nagy kérdés az: hogyan lehetne az első változat demokratizmusát, együttműködő (nem rátelepedő) attitüdjét a másik változat – reális lehetőségek nyelvére lefordított – jobbító törekvéseivel ötvözni? A válasz nem várható e tanulmánytól – ezt a folyamatban lévő és elkövetkező kutatásoknak, valamint a kultúraközvetítői gyakorlatnak *együtt* kell keresniük. Úgy vélem azonban, hogy alapkövetelményként intézményeinket (és saját szemléletünket is) nyitottabbá, demokratikusabbá kell tennünk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

OLVASÓSZOLGÁLAT A NEMZETI KÖNYVTÁR ÚJ ÉPÜLETÉBEN

FERENCZY ENDRÉNÉ

„Történeti" előzmények

1959 decemberében született meg az a határozat, amely a nemzeti gyűjtemény félévszázados elhelyezési gondjának megoldására a Budavári Palota nyugati szárnyát (F-épület) jelölte ki az Országos Széchényi Könyvtár leendő otthonának. Az 1981 decemberében hozott végleges döntés, – mely szerint az építkezést 1983. december 31-ig be kell fejezni, – végre belátható közelségbe hozta az új épület megnyitásának, a megváltozó körülmények közötti működés megkezdésének mindaddig kissé utópisztikus távlatokban kirajzolódó perspektíváját. Így a felvázolandó olvasószolgálati rendszernek jelene még nincs, de tervezésének múltja, története annál gazdagabb!

Az 1960-ban megindult építészeti tervezőmunkákkal egyidőben megkezdődtek azok az elméleti előmunkálatok is, amelyek az új épület elfoglalását az ún. „második nemzetikönyvtár-alapítás" optimális célkitűzésével kapcsolták egybe, és ennek szellemében kísérelték meg meghatározni a könyvtár korszerű funkcióit, valamint e funkciók ellátásához szükséges tennivalókat. Ebből a szempontból az épület kijelölésének és a tervezés megkezdésének időpontja szerencsés volt: egybeesett azzal a korszakkal, amelyet világszerte – a szakirodalomban és a gyakorlatban egyaránt – a nemzeti könyvtárak útkeresésének, funkcionális megújításának törekvései jellemeztek. Nem volt véletlen tehát, hogy míg korábban, a század elejétől kezdve, a Széchényi Könyvtár új épülete iránti igény szinte kizárólag az olvasói- és raktári férőhelyhiány megoldására vonatkozott, addig a 60-as években, az épület végleges kijelölése után a tervezés már nemcsak a gyűjtemény kedvezőbb elhelyezését vette figyelembe, hanem szükségszerűen egybekapcsolódott a nemzeti könyvtári feladatok újrafogalmazásával is.

A könyvtáros-tervezőket csak elismerés és tisztelet illetheti azért az erőfeszítésért és körültekintésért, amellyel az impozáns műemlék, de a korszerű könyvtári működéshez nehezen alkalmazható épület adottságait összehangolták a század derekán legmodernebbnek ítélt nemzeti könyvtári feladatoknak és munkamenetnek az elképzeléseivel. Az előmunkálatok hosszú sora következett: az építés programtervezetének összeállítását követte 1960-ban az új olvasószolgálat rendszerére kiírt pályázat, majd a könyvtár egész vári működésének összefoglalása. Az 1962–63-ban kimunkált két újabb, miniszterhelyettesi értekezlet számára készült tervezet már részleteiben kidolgozta a nemzeti könyvtár funkcióit és működési rendjét, és alapjául szolgált az egyes részkérdések megoldását felvázoló, külföldi tapasztalatokra is épülő tervtanulmányoknak. (1963–64: a gyűjteményi határkér-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

dések rendezése; a nemzeti könyvtár katalógusrendszere; az olvasótermi kézikönyvtárak rendszere; az olvasó- és tájékoztató szolgálat működése; raktározás és állományvédelem; kiállítások.) Lényegében az így kidolgozott könyvtári-szakmai elgondolásokra alapozódtak az épület kialakításának, építészeti és belső elrendezési megoldásainak tervei.

Az építkezés elhúzódása, az ismételt határidő-módosulások, az azóta eltelt csaknem negyed század azonban a tervezés és felkészülés kezdetben világosan kimunkált koncepciójában szükségszerűen hangsúlyeltolódásokat és feladatmódosulásokat jelentettek. Az 1960–1980 közötti felkészülési időszak munkatervezései a különböző időpontokban egymástól eltérő feladatokat is megjelöltek, ill. azokat különböző hangsúllyal szerepeltették, az adott időpont legkorszerűbb könyvtárelméleti elképzeléseitől, pénzügyi-személyzeti lehetőségeitől és a könyvtárügy országos helyzetének követelményeitől függően. Csak példaként kiragadva: az olvasószolgálati rendszer kezdeti, 1960-as elgondolása párhuzamosan épült az olvasókategóriák és a tudományterületek szerinti tagolásra, és ennek jegyében a szakolvasótermek hálózatában még természettudományos olvasóteremmel és ifjúsági olvasóteremmel is számolt. Az ennek korrigált és továbbfejlesztett változataként megszületett terv (az abban az időben valóban legkorszerűbbnek ítélt, erősen differenciált szakolvasótermi rendszer elvét követve) már mellőzte a természettudományi és ifjúsági olvasótermet és az olvasói teret továbbra is szakrészlegekre tagolva az irodalom-, a nyelv- és a történettudomány kutatói számára kívánt teljesen elkülönített kutatótermeket létesíteni. De a szűkebb értelemben vett olvasószolgálati funkciók meghatározása mellett ugyanígy változtak a nemzeti könyvtár egészének feladatkörére vonatkozó súlypontmegjelölések is. Így „Az új nemzeti könyvtár működése" c. 1963-as tervezet három feladatkört jelölt meg azonos hangsúllyal: nemzeti könyvarchívum, nyilvános szolgálat, központi könyvtárügyi feladatok. E hárommal kapcsolatban funkcióbővítést azonban csak a következő területeken tervezett: a nemzeti bibliográfiai rendszer fejlesztése, a szakkönyvtári feladatok vállalása, a tárolókönyvtár kialakítása. Viszont a könyvtár 1967–1969-es vári felkészülési feladatterve ismét három, de más jellegű, elsősorban a gyűjteményre alapozott feladatot kezelt már kiemelten: az olvasótermi szabadpolcos kézikönyvtárak szervezését, a katalógushálózat rekonstrukcióját, a teljes állományellenőrzést. A gyűjteményszervezési és az ezzel összefüggő tájékoztatási tevékenységgel kapcsolatban először az 1963-as terv jelentett alapvető változást, amely a nemzeti könyvtár feladatkörében a magyar irodalom- és történettudomány, valamint a magyar nyelvtudomány országos szakkönyvtári feladatainak ellátását helyezte a középpontba. Ez a koncepció „A szakirodalmi információ feladatai"-t tárgyaló, 1975-ös tervezetben részletes kifejtésre került, de ismét módosult, mellőzve a nyelvtudományt az ellátandó szakkönyvtári területek közül. Majd az 1980 után készülő tervezetek újra a nemzeti könyvtár eredeti, hungarika-tájékoztató tevékenységét kívánják továbbfejleszteni, sőt a könyvtári jellegű tájékoztató feladatkörön túlnövő, hungarológiai kutatótevékenységgé bővíteni.

A koncepció-változások illusztrálására kiragadott példák is tükrözik, hogy az építkezés elhúzódásának pozitív és negatív hatása egyaránt volt. „Pozitívumként" tekinthető a 20 év elmúlása abból a szempontból, hogy a magyar és nemzetközi könyvtárügy általános, az utóbbi évtizedekben különösen ugrásszerű fejlődésével és ezen belül, a nemzeti könyvtár funcióira és azok legmegfelelőbb ellátására vonatkozó elképzelésekkel a terve-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

zés lépést tudott tartani, hiszen nem kötötte egy már birtokba vett épületben kialakított, és időközben esetleg korszerűtlenné vált szolgáltatási rendszer. De a negatív hatás sem hagyható figyelmen kívül. Egyrészt az építészeti tervezés és főként a műemlék-épület adottságai nem tudtak a 20 év során rugalmasan igazodni a könyvtári elgondolásokhoz, a legjobbnak ítélt megoldásokban is mindig kompromisszumokat követeltek, a koncepció-változások megvalósítása csak toldozgatásokban realizálódhatott. Másrészt, a változó, korszerűsödő elgondolások és az ennek alapján preferált feladatmegjelölések a felkészülés 20 éves időszakában különböző munkaerő-átcsoportosításokat, egyes feladatok befagyasztását, újabbak elvállalását tették szükségessé, így ez a hosszúra nyúlt folyamat bár sok konkrét eredménnyel fémjelzett (a teljes állománynyilvántartás megteremtése, a szolgálati katalógusok rekonstrukciója, az olvasótermi kézikönyvtárak szervező munkái stb.), egészében mégsem volt zökkenőmentes, felesleges kitérők nélküli.

Mindezek az előzmények nem hagyhatók figyelmen kívül akkor, amikor az Országos Széchényi Könyvtár végre a beköltözés előtt, az új épület megnyitásának küszöbén áll. Megkezdi működését abban az épületben, amely, könyvtárosok és olvasók szemében egyaránt, évtizedek óta a könyvtári munka naponként jelentkező nehézségei közepette a mindent megoldó, elérendő „paradicsomot" jelentette. Most, a remélhetőleg utolsó, végleges tervezésnél azonban már mai – pénzügyi és személyzeti – lehetőségeink realitásával kell számolni, és az optimális megoldások képe helyett a megvalósítható feladatok megjelölésére szorítkozni. Tudomásul véve, hogy az új épület önmagában nem jelenti a könyvtár egész funkciórendszerének gyökeres átalakulását, nem jelenti a bevezetőben már idézett „második nemzetikönyvtár-alapítást". De valóban megoldja a nemzeti gyűjtemény megfelelő elhelyezésének és védelmének félévszázados gondját, megteremti a gyűjtemény szolgáltatásának, hasznosításának feltételeit, és az egész nemzeti könyvtári munkaszervezet egyetlen épületben összpontosított, tehát ésszerűbben szervezhető, hatékonyabb működtetésének lehetőségét.

Az olvasószolgálati rendszer alapelvei

A nemzeti könyvtár feladatkörének köztudottan két, egymással kapcsolatban álló fő területe a gyűjteménnyel összefüggő kötelezettségek és az országos könyvtárügyi szolgáltatások. Ezek közül az új épület alapvető változást főként a gyűjtemény szolgáltatásával kapcsolatos feladatok ellátásában jelent. E szolgáltatási rendszer kialakítását három szempont együttesen határozta meg:

a) a könyvtár új épülete lehetővé és egyben kötelezettséggé is teszi a nemzeti gyűjteményre alapozott valamennyi kutatási és művelődési igény maximális és korszerű színvonalú kielégítését;
b) e kötelezettség teljesítésének összhangban kell lennie a könyvtár másik alapfunkciójával, a gyűjtemény védelmének és biztonságos megőrzésének követelményeivel;
c) a két első, egyenértékű szempont érvényesítését az új épület adottságaihoz és lehetőségeihez kell alkalmazni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A rendszer alapelveit tehát az a szemlélet jellemzi, mely szerint a nemzeti könyvtárnak a gyűjteményére alapozott szolgáltatásaiban nem eredeti – alapításával egyidős – fő funkciójának megváltoztatására kell törekednie, hanem célja – az elhelyezési viszonyok több évtizedes korlátaitól megszabadulva, az új épület adta lehetőségekkel élve – az eredeti feladatok ellátásának tökéletesítése. Ez a lehetőség korszerűbb működési rendet, a jelenleginél szélesebb körű és tartalmában mélyebb könyvtári szolgáltatást jelent. Ugyanakkor a dokumentumszolgáltatás rendszerének kiteljesítése mellett a gyűjteményre alapozott tájékoztató tevékenységben is az információszolgáltatás korszerűbb útjára kell lépnie. Ennek azonban mind tartalmát, mind formáját a speciális nemzeti könyvtári (tehát hangsúlyozottan hungarika-érdekeltségű) tájékoztatási feladat, ill. adottság határozza meg, amely legkorszerűbb formájában sem lehet analóg az alkalmazott-, a természet- és az ún. „kemény" társadalomtudományok szakkönyvtárainak információs tevékenységével.

Az olvasószolgálati rendszer a nemzeti könyvtár gyűjteményét – mind a dokumentum-, mind pedig az információszolgáltatás szempontjából – egyetlen egységnek tekinti. Nem vitatható ugyanis, hogy a könyvtár olvasói általában meghatározott témával foglalkoznak, és csak kivételes esetben tagolódik kutatási területük dokumentumtípusok (könyv, időszaki kiadvány, kézirat stb.) szerint. Ennek ellenére célszerűnek látszik az egyes dokumentumtípusok jelenlegi különálló gyűjteményi kereteinek megtartása, mivel ezek gyarapítási, feltárási és tájékoztatási szempontból speciális szakismereteket is igényelnek, melyeknek szakember-fedezete csak ebben a formában biztosítható. Az egységet tehát nem a részgyűjtemények összeolvasztása, hanem az ezeket összekapcsoló olvasószolgálati- és katalógusrendszer megteremtése jelentheti.

Olvasókategóriák és a használat korlátai

A tervezés éveiben a legtöbb vitát kiváltó kérdések egyikét jelentette a könyvtár használatára jogosult olvasók körének meghatározása. Kétségtelenül, a nemzeti könyvtár archiválisfeladatkörének és szolgáltatási kötelezettségének kettőssége látszólag ebben a kérdésben ütközik legélesebben. A magunk részéről a könyvtár használati lehetőségének szabályozásával kapcsolatban azt valljuk, hogy a megőrzési kötelezettség nem jelenthet öncélú, a mindenkori utókor számára történő gyűjtést, nem jelentheti a használat lehetőségének túlzott korlátozását. Így a használatra jogosult, alábbi három olvasókategória megfogalmazása tulajdonképpen kitárja a kapukat mindazok előtt, akiknek olvasási-kutatási igénye a nemzeti gyűjteményre vonatkozik:

A) tudományos kutatók (alkotó- és kutatómunkát hivatásszerűen végzők: tudományos fokozattal rendelkezők, felsőoktatási intézmények, kutatóintézetek, kulturális intézmények, szervezetek tudományos munkatársai, a tömegkommunikációs szervek munkatársai, az Írószövetség és a művészeti szövetségek tagjai),

B) az előbbi kategóriába nem tartozó, de felsőfokú végzettségű olvasók és kutatók, valamint a bölcsészettudományi, jogtudományi karok, közgazdasági egyetemi karok és tanárképző főiskolák valamennyi évfolyamának hallgatói,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

C) az A) és B) kategóriába nem tartozó, 18. életévüket betöltött olvasók, valamint kivételes esetekben, témára vonatkozó igazolással a középiskolák tanulmányi versenyre készülő 3–4. osztályos tanulói.

A jogosult olvasókategóriák körének szűkítése semmiképpen sem lenne indokolt éppen akkor, amikor a könyvtár új épületbe költözik, ahol mind állományvédelmi lehetőségei, mind olvasói férőhelyeinek száma és a kiszolgálás technikai színvonala minden eddiginél kedvezőbb. Valamennyi olvasókategória ellátásának kötelezettsége a tudományos kutatás szolgálata mellett a közművelődési funkciót is valós, magasabb szintű tartalmában értelmezi, és lehetővé kívánja tenni a nemzeti gyűjteményre alapozott egyéni kutatási, önművelési igények kielégítését is.

Az egyes olvasókategóriák megkülönböztetése csupán kisebb állományrészek – elsősorban állományvédelmi szempontból indokolt – használatának eltérő lehetőségét jelenti. Ebből a szempontból is azonban csak a legszükségesebb korlátozások vezetendők be. Így a használatot elsődlegesen a szabadpolcos kézikönyvtárak mintegy 75 000 kötetes állományára kívánjuk irányítani, de a kézikönyvtárban nem szereplő művek, vagy már kézben lévő kézikönyvtári példányok esetén a raktári példányok is minden olvasónak kiszolgálhatók. Korlátozó kivételt jelentenek

– a hírlapok eredeti példányai, amelyek csak kutatási célra („A" kategória), vagy kivételes indokkal erre jogosító engedéllyel („B" kategória + engedély) szolgálhatók ki,
– a reserve-gyűjtemény, amely szintén csak kutatási célra („A" kategória), vagy kivételes indokkal erre jogosító engedéllyel („B" kategória + engedély) használható,
– az egyetlen példányban meglévő, muzeális dokumentumok, amelyek esetenkénti elbírálás alapján forgalmazhatók,
– egyes esetekben azok a rossz állapotú példányok, amelyek használat előtt megóvást igényelnek.

Ily módon, csupán a legszükségesebb korlátozások bevezetésével érvényesül a nemzeti könyvtári gyűjtemény nyitottságának, hozzáférhetőségének és az archiválási kötelezettség teljesítésének párhuzamos követelménye. A Széchényi Könyvtár új helyzetében sem elszigetelten, hanem az ország könyvtári rendszerének részeként fog működni, így – az olvasói igények felől közelítve, – szolgáltatásaiban természetszerű elsőbbséget élveznek mindazok, akiknek olvasási-kutatási igénye a sajátos nemzeti könyvtári gyűteményre vonatkozik és más könyvtár szolgáltatásával nem pótolható. De a gyakorlatban, – számolva elsősorban a főváros jelenlegi könyvtári férőhely-adottságaival, – új épületében nem zárkózhat el olyan olvasókategóriák (pl. egyetemi hallgatók, egyéni kutatók, önművelők) kiszolgálásától sem, melyeknek olvasmányigénye más könyvtár gyűjteményére is alapozódhatna.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az olvasói terek topográfiája

Még vázlatosan is nehéz lenne ismertetni ehelyütt az F-épület nyolc szintjének teljes belső elrendezését. Néhány eligazító adat azonban szükséges az olvasószolgálati rendszer kialakítási problémájának magyarázatához. A rendszer fentebb említett elvi szempontjai között ugyanis nem véletlenül kellett hangsúlyozottan szerepeltetni az épület nyújtotta lehetőségek meghatározó szerepét.

A könyvtár főbejárata, amely a Budavári Palota Oroszlános Udvaráról nyílik, valójában az épület V. szintje (a Tabán felőli oldalról nézve, ez alatt helyezkedik el a könyvtári munkahelyeket magában foglaló négy épületszint). Az olvasói terek kisebb részben az V., többségükben a VI–VII–VIII. szinten helyezkednek el. Az V. szinten a Plakát- és Kisnyomtatványtár olvasói tere, a VI. szinten a kiállítási helyiségek, valamint a Térképtár, a Régi és Ritka Nyomtatványok – Kézirattár és a Színháztörténeti Tár – Zeneműtár közös olvasótermei találhatók. A VII. szint egésze a törzsgyűjtemény (könyvek, időszaki kiadványok) egységes olvasói tere, amelyet a VIII. szinten a Könyvtártudományi Szakkönyvtár, valamint egy további, tartalék olvasói tér egészít ki. Ugyanitt, a VIII. szinten, a Tabánra néző ablakokkal és erkéllyel van a büfé és dohányzóhelyiség. A gyűjtemény az épület belsejében kialakított két 11–11 raktárszintes toronyraktárban kap helyet, kiegészítve a I–II. szinten további oldalraktárakkal. Valamennyi raktári helyiséget és valamennyi olvasótermet összeköti az épület egészét behálózó Telelift-könyvszállító berendezés, amelynek 56 állomásáról a kocsik a célállomásokra beállítva irányíthatók. Mivel az épület labirintusa az eredetileg tervezett csőposta alkalmazását nem tette lehetővé, így a Telelift-kocsik nemcsak a dokumentumok, hanem az olvasótermi kérőlapok megfelelő raktárrészbe juttatásának is az eszközei. A közlekedés szempontjából: az épület északi és déli oldalán lévő lépcsők, ill. liftek csak szolgálati célra vehetők igénybe; a könyvtár olvasói és a kiállítások látogatói a kétszárnyú középső lépcsőfeljárón és az ehhez csatlakozó középső lifteken közelíthetik meg a VI., VII. és VIII. szinti olvasói tereket.

Ebből a rendkívül vázlatos leírásból is érzékelhető az a nehézség, amely a viszonylag korlátok nélküli olvasói mozgás lehetőségének és az állományvédelmi ellenőrzés biztosításának megoldásában rejlik. Az átalakított palota fő- és mellékbejáratai, a folyosók és lépcsők belső elágazásai közepette nem sikerült kialakítani olyan pontot (a „zsák szájaként"), amely az épület megközelítésének vagy elhagyásának egyetlen lehetséges, ellenőrizhető helye lenne. Ezért az ellenőrzést az egyes olvasói terekre decentralizáltan kellett megoldani. Így a különgyűjtemények olvasói területe, amely katalógusaikat, kézikönyvtáraikat és olvasótermüket foglalja magában, – belülről automatikusan nyitható üvegajtókon keresztül közelíthető meg, amelyeket az olvasótermi felügyelő ipari TV-képernyőn tud szemmel tartani. A VII. szint viszont, amely a Központi Olvasó- és Tájékoztatószolgálat, vagyis a törzsgyűjtemény forgalmazásának területe, egységes teret alkot, szabad közlekedéssel, ahol az olvasói ellenőrzés a lépcsőfeljárónál, ill. a liftnél alakítható ki. Ezt a viszonylag bonyolult ellenőrzési rendszert az épület labirintusa mellett még három, kényszerű elhelyezési megoldás is szükségessé tette:

– az olvasói térbe ékelődik a VI. szint kiállítási területe, amely a múzeumokhoz hasonló funkciót tölt be, így természetesen olvasójegy nélkül látogatható;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– a VIII. szinten kapott helyet a Könyvtártudományi Szakkönyvtár olvasóterme, amely – ellentétben az OSZK prézens jellegű nemzeti gyűjteményével, – állományából kölcsönöz is;
– végül az ugyancsak a VIII. szinten működő büfét a könyvtár valamennyi olvasója, látogatója, kiállításnézője is felkeresheti.

Így, bár az ideális megoldás a VI., VII. és VIII. szint egységes, szabad közlekedést nyújtó olvasóterének kialakítása lett volna, a jelenlegi lehetőségek mellett minden vitatott változat csak valamilyen kompromisszummal érvényesíthető.

A központi olvasói terek funkciója és rendszere

A VII. szinten elhelyezkedő Központi Olvasó- és Tájékoztatószolgálat részint a könyvek és időszaki kiadványok („törzsgyűjtemény") forgalmazásának helye, részint a teljes gyűjteményre vonatkozó szolgáltató és tájékoztatótevékenység központja, a kialakítandó olvasószolgálati rendszer irányítási fókusza.

A 4023 m^2 alapterületű szint középső részén (745 m^2) kapnak helyet a törzsgyűjtemény katalógusai:

– a könyvek olvasói betűrendes katalógusa,
– a könyvek régi, ún. „müncheni" katalógusa,
– a sorozati katalógus,
– a könyvek szakkatalógusa,
– a kiadói katalógus,
– a tankönyvek, jegyzetek betűrendes és iskolatípus szerinti katalógusai,
– a csoportos feldolgozásra kerülő, efemer értékű nyomtatványok közreadói katalógusa,
– az időszaki kiadványok cím szerinti betűrendes, földrajzi, szerkesztői, közreadói és szakkatalógusai.

A katalógustermet körülöleli az egységes olvasói tér, amelynek belső tagolását elsősorban a később ismertetendő kézikönyvtárak jellege, kisebb részben a használat – védelmi okból – eltérő lehetősége határozza meg. A kézikönyvtári tagolás nem jelenti bármely térség használatának korlátozását, ezekben a terekben mind a szabadpolcon lévő anyag, mind a raktári állomány mindenki számára bárhol igénybe vehető. Eltérő a használat rendszere a délkeleti sarokban, polcokkal leválasztott hírlapolvasóteremben és a reserve-gyűjtemény délnyugati saroktermében, ahol a kiszolgált anyag jellege és kutatói engedélyhez kötöttsége szükségessé teszi, hogy csak az adott olvasói térben kerüljön forgalomba. Az ennél merevebben elhatárolt és túlságosan tagolt szakolvasótermi rendszer ellentmondana mind a legújabb könyvtári rendszerek tendenciáinak, mind a korszerű kutatás interdiszciplináris igényeinek.

A nyugati rész középső pontján, a katalógusteremből nyílik a központi könyvforgalmi állomás működési területe, amely a kiszolgálási rendszerben komplex feladatot lát el:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– az olvasójegyek átvételét, a helyszámok kiadását, könyvforgalmi nyilvántartás vezetését,
– a kérőlapok ellenőrzését (kitöltés pontossága, példányellenőrzés a raktári nyilvántartásban, más kiadásra vagy példányra való módosítása, mikrofilmhez vagy kézikönyvtárhoz való irányítás, muzeális példányok használati jogosultsága) és továbbítását a Teleliften a megfelelő raktári szintre,
– a raktárból érkező dokumentumok állapotának, a kérőlappal való azonosságának ellenőrzését; az olvasó értesítését az olvasói terekben és a katalógustérben elhelyezett elektromos hívótáblákon; a dokumentumok kiadását,
– a dokumentumok visszavételét, állapotának ellenőrzését (a megóvást igénylő példányok kiválasztását), a nyilvántartásokból való törlését és visszajuttatását a raktárba,
– a félretétel és az előkészítés adminisztrációját,
– a másolatkészítési megrendelések adminisztrációját (a hosszabb időt igénylő, nem azonnali másolások esetében).

A törzsgyűjtemény teljes forgalmazása tehát a központi könyvkiadó állomáson keresztül bonyolódik le. Ezzel állnak kapcsolatban az V., VI. és VIII. szint különgyűjteményi olvasótermei is, ahol törzsgyűjteményi anyag szintén kiszolgálható (fordítva: a különgyűjteményi dokumentumok a központi olvasói térben nem használhatók!). A központi kiszolgálás lehetővé teszi az olvasótermi felügyelő helyhezkötöttségével szemben az olvasói kérések érdemi vizsgálatát, a kért dokumentum meglétének ellenőrzésével eleve kiszűri a nem teljesíthető kéréseket, csökkenti az olvasói terek zajosságát, és azáltal, hogy a könyvszállító kocsik indítása és fogadása egyetlen helyen történik az állományrészek szerint tagolt valamennyi raktárba, kiküszöböli a félreirányítás, a szállított dokumentum épületen belüli keringésének veszélyét. Kétségtelenül, némi hátrányt jelent a központi kiszolgálás rendszerében, hogy a kért dokumentum egyes pontokra (a különgyűjteményi olvasótermekbe a törzsgyűjteményi anyag) kerülő úton jut el, viszont az előre vizsgált kérőlapok oly mértékben csökkenthetik a felesleges kéréseket, hogy a várakozási idők (átlag kb. 15–20 perc) kiegyenlítődnek. Nem tekinthető hátránynak viszont az a körülmény, hogy az olvasó maga megy a kért anyagért és maga szállítja vissza, mert ezzel egyrészt a nagyméretű olvasói terekben még decentralizált kiszolgálás esetén is számolni kellene, másrészt a szabad közlekedés lehetősége ezért bőségesen kárpótol.

Sajátos szerepet tölt be a központi állomás a mikrofilmek és hírlapok kiszolgálásában. A mikrofilmek forgalmazására az épület eredeti tervei szerint, annak északnyugati sarkában lévő, összesen 14 férőhelyes olvasóterem állt rendelkezésre. Ez semmiképpen sem bizonyult megfelelőnek, ha figyelembe vesszük egyrészt, hogy a könyvtár hírlapanyagát eredetiben még kutatók számára is csak kivételesen szolgálja ki, továbbá a mikrokiadványok mennyisége is rohamosan növekszik, másrészt, hogy a mikrofilmek nem jelentenek önálló kiadványfajta-gyűjteményt, hanem speciális okból ebben a formában használható olvasmányanyagot, melynek igénylője nem mikrofilmet önmagáért kíván használni, hanem információt keres. Ezért a mikrofilmek használatát az olvasói tér valamennyi pontján, a könyvekkel és időszaki kiadványokkal analóg módon kellett megoldani. Ebből következően a központi könyvkiadó állomás ugyanúgy szolgálja ki és tartja nyilván a mikrofilmet, mint a többi dokumentumtípust.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Más a helyzet a hírlapok esetében, amelyeknek használata eredetiben csak a kutatók számára és csak a már említett hírlapolvasóteremben megengedett. A beadott kérőlap azonban ilyenkor is a központi állomásra kerül, ennek feladata a periodikum jellegének, példányszámának alapján a kiszolgálás tényének és helyének eldöntése. Az innen továbbított kérőlapra a hírlapanyag viszont már a hírlapolvasó nagyobb befogadóképességű külön liftjén érkezik. A hírlapolvasóterem kutatói a hírlap használata mellett raktárból kikért, vagy kézikönyvtárban lévő könyvet természetesen ide is bevihetnek, de hírlap a térségből ki nem vihető. Folyóiratok valamennyi olvasói térben, a könyvekkel azonos módon használhatók.

Az olvasótermi kézikönyvtárak

A szabadon használható olvasótermi kézikönyvtárak egymás kiegészítő rendszere nyújtja az új olvasószolgálat talán legjelentősebb szolgáltatását. A szinte önálló könyvtár nagyságrendű gyűjtemény jelentősége ugyan elsősorban abban rejlik, hogy az olvasók, kutatók számára a közvetlen hozzáférés, szabad búvárkodás lehetőségét nyújtja, de emellett nagymértékben tehermentesíti is a muzeális értékű raktári állományt, elősegíti a megőrzés biztonságát.

A mintegy 75 000 kötetre tervezett kézikönyvtári gyűjtemény beszerzésének és rendezésének munkálatai már az 1960-as években megkezdődtek, így jelenleg sikerült olyan állományt összeállítani, amelyben a hungarika-anyagból kizárólag másod-, vagy többedik példányok kerültek a kézikönyvtárakba. Megjelenési hely szerinti megoszlását tekintve a gyűjtemény mintegy 70%-a magyarországi, 30%-a külföldi megjelenésű anyag. A könyvekkel együtt a legjelentősebb, tudományos értékű magyar folyóiratok (kb. 200 cím) retrospektíven teljes sorozata is felállításra kerül.

A kézikönyvtári rendszer egyes elemeiként a különgyűjteményi olvasótermekben az adott dokumentumtípus (pl. zenei olvasóterem: zenei és zenetörténeti tárgyú monográfiák, diszkográfiák stb.) vagy téma (pl. színháztörténeti olvasóterem: drámakiadások, színészéletrajzok stb.) szerint összeállított kézikönyvanyag egészíti ki a különgyűjtemény raktári állományának kutatási lehetőségét.

A központi olvasószolgálat VII. szinti, összefüggő olvasói terét a tematikus rendben felállított kézikönyvtárak tagolják kisebb egységekre. A tér teljes északi részét (két galériával 1430 m^2) tölti be az általános gyűjtőköri kézikönyvtár a megnyitáskor mintegy 35 000 kötetes állománnyal. Gyűjteménye valamennyi tudományterület anyagára kiterjed, nagyjából azonos gyűjtési mélységgel. Kivételt csupán a természet- és alkalmazott tudományok jelentenek, melyeknek könyvanyagából csak az utóbbi évek legfrissebb, összefoglaló monográfiái kerülnek a szabadpolcra. A 800 m^2 alapterületű déli részen az irodalom- és történettudomány 25 000 kötetes szakkönyvtára kap helyet. Ennek állománya bizonyos hányadában az általános kézikönyvtár irodalmi és történelmi szakrészében is szereplő műveket duplikálja. Gyűjtési mélysége azonban az általános kézikönyvtárénál lényegesen nagyobb, részletezőbb és felállítási rendje is az irodalom- és történettudomány speciális megközelítési szempontjai szerint tagoltabb. A katalógustérből nyíló keleti kö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

zéprészen (333 m^2) helyezkedik el a tájékoztató kézikönyvtár. Ez a jelenlegi olvasószolgálati segédkönyvtár anyagából továbbfejlesztve valamennyi szakterület legjelentősebb magyar és külföldi segédkönyvapparátusának (lexikonok, adattárak, bibliográfiák stb.) mintegy 13 000–15 000 kötetes gyűjteménye.

Az eredeti hírlapok olvasására szolgáló teremrészben a kézikönyvtár anyagát a legfontosabb magyar hírlapok retrospektív kötött évfolyamai, kurrens számai, valamint a magyar sajtóbibliográfiák és repertóriumok alkotják. Kiegészítő tájékoztató apparátusként itt kap helyet az 1946-tól megjelent magyarországi folyóiratcikkek folyamatosan épülő katalógusa.

A központi olvasószolgálathoz tartozó, ún. tartalék olvasói tér egy emelettel feljebb, a Könyvtártudományi Szakkönyvtár olvasóterméhez csatlakozik. Ennek önálló kézikönyvtára nem lesz; a tervek szerint a későbbiekben tanulmányi olvasóteremként működhet, és polcain a bölcsészkari, jogi, közgazdaságtudományi egyetemi, valamint a tanárképző főiskolai kurrens érvényű jegyzetanyag helyezhető el.

Valamennyi kézikönyvtári rész anyagáról az adott térben elhelyezett betűrendes és tematikus katalógusok is tájékoztatnak.

A könyvtárhasználat rendje

A könyvtár használatára jogosító beiratkozás helye az V. szint bejárati része. Itt történik az olvasók nyilvántartásba vétele az olvasókategóriáknak megfelelő megkülönböztetéssel. Ugyanitt állítják ki az egyszeri használatra jogosító napijegyet is. Ez a beiratkozó és eligazító poszt az új rendszerben a jelenleginél nagyobb súlyú, nem pusztán adminisztrációra korlátozódó lesz. Feladata a könyvtár használatára, gyűjteményi megoszlására, valamint a magyar könyvtári rendszer szolgáltatásaira vonatkozó érdemi tájékoztatás nyújtása. Az utóbbit a könyvtárak központi nyilvántartásának adataira építi.

A pult mellett kialakított ruhatár igénybevétele minden olvasó és kiállításlátogató számára egyaránt kötelező.

Az olvasójegyet a különgyűjtemények olvasótermeiben a helyszínen kell leadni. A központi olvasószolgálat terébe, a VII. szintre a lépcsőn vagy liften felérkező olvasó az olvasójegy felmutatásával igazolja jogosultságát, majd távozáskor ismét a már visszakapott olvasójegy bizonyítja a raktárból kikért dokumentumok elszámolását is. A szabadpolcos kézikönyvtárra való tekintettel, az olvasói szintre belépni, ill. azt elhagyni csak könyv és csomag nélkül lehet.

Az olvasójegyet a nyugati középrészen lévő központi könyvkiadó állomás veszi át és egyben kiadja a helyszámot. Az 500 olvasói hely kb. 90%-a számozott, kivéve a tájékoztató kézikönyvtár terét, valamint a kézikönyvtári polcok közelében lévő néhány asztalt, amelyek a kézikönyvek használatához szabadon is igénybe vehetők. A helyszámok elrendezéséről tájékoztató tábla lehetővé teszi annak a résznek a kiválasztását, amelynek környezetében a kézikönyvtári gyűjtemény kívánt szakrésze könnyen hozzáférhető.

Ezt követően az olvasó szabadon közlekedhet a kézikönyvtári állomány használatával együtt a VII. szint teljes terében, beleértve a katalógusteret is. (A VIII. szinti büfébe

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

és dohányzóba nem vihető fel könyv.) Amennyiben raktári állományt kíván igénybe venni, kérését a központi könyvforgalmi állomás intézi, majd a könyvek visszavételekor itt kapja vissza olvasójegyét.

Másolatkészítésre a katalógustérben elhelyezett gyorsmásolók állnak rendelkezésre. Nagyobb terjedelmű másoltatás, vagy mikrofilmről készülő papírmásolat megrendelésére az eredeti dokumentum visszaadásakor a központi könyvforgalmi állomásnál nyílik mód.

A tájékoztatás rendszere

A könyvtár a legszélesebb értelemben vett tájékoztató tevékenységét ugyanazon olvasói kör, valamint az annak megfelelő intézményi rendszer számára nyújtja, amely a könyvtár használatára is jogosult. A differenciálás automatikusan, az egyes tájékoztatási szintekben érvényesül; az igénylő, ill. a felhasználás célja határozza meg a tájékoztatás jellegét és mélységét.

A könyvtár használatára és szolgáltatásaira vonatkozó eligazító tájékoztatás az V. szinti beiratkozási pont és a VII. szinten, a katalógustérben lévő információs pult személyzetének feladata.

A nemzeti könyvtári gyűjteményre, az állományra vonatkozó tájékoztatás funkciója természetszerűen oszlik meg a katalógustérben lévő „mozgó" tájékoztatók, az olvasótermi kézikönyvtárak felelősei, rendezői, valamint ugyancsak az információs pult szolgálata között. Ez utóbbi tartja a kapcsolatot a III. szinten lévő országos központi katalógusokkal is. A katalógustérben lévő tájékoztatók bekapcsolódnak továbbá a központi könyvforgalmi állomás jelzet-ellenőrző, példány-módosító stb. feladataiba is.

Az adatszolgáltató tájékoztatás helye a VII. szint keleti középtere, tevékenysége részben az itt elhelyezett tájékoztató kézikönyvtárra, részben az állomány egészére épül. Bázisa meghatározza jellegét is: valamennyi tudományterületre vonatkozik, de csak azok hungarika-vonatkozású kérdéseiben illetékes.

Az ún. szakirodalmi tájékoztatás passzív formáját (a konkrét kérdésekre adandó szakirodalmi információt) az előbbieknél szűkebb tartalmi körben, de nagyobb mélységben lehet meghatározni. A könyvtár ezt a szolgáltatását kutatómunkát végző magánszemélyek és intézmények számára nyújtja. Tematikáját tekintve természetszerű hangsúllyal szerepelnek ugyan az ún. nemzeti tudományok, de semmiképpen sem korlátozódik a magyar irodalom- és történettudományra, hanem – tudományterülettől függetlenül – a gyűjtemény összetételéből következő hungarika-szempont a domináns.

Az aktív, szétsugárzó tájékoztatási tevékenység tartalmának és formájának részletes kifejtése külön ismertetést igényelne. Így a tájékoztató munka egészét jelenleg, az olvasószolgálati rendszer integráns részeként, de csak érintőlegesen említettük. Ugyanígy nem került részletezésre a nemzeti könyvtár tervezett közművelődési tevékenysége, kiállításszervező munkája sem, bár mindezek az új épület megváltozott szolgáltatásainak fontos elemei. A tájékoztatási tevékenységnek ebben a komplex értelmezésében a jelenleginél nagyobb szerepet kap a központi olvasószolgálat, amely munkájában a könyvtár egyes szakrészlegeinek, ill. szakembereinek aktív közreműködésére épít, de a mai decentralizált tájékoztatási formákat és módszereket a jövőben szervezetten összehangolja.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Újabb két írás érkezett lapunkhoz, amelyek a szakrészleges könyvtár témát gazdagítják a gyakorlati tapasztalatok bemutatásával. További hozzászólásokat még szívesen fogadunk.

(– a szerk.)

HOZZÁSZÓLÁS A KÉRDŐJELHEZ

KOLOZS IBOLYA

Horváth Tibor: A szakrészlegek kérdőjelei c. írása[1] már első olvasásra vitára készteti mindazokat, akik az elképzelt, sőt részben megvalósult, de leginkább megvalósulásban lévő országos könyvtári-információs rendszer alsóbb szintjein járulnak hozzá – lehetőségeik keretein belül – a piramis építéséhez. A kezdeti, indulatokkal telt ellenérzések, ellenvetések után viszont belátható, hogy a lényegi kérdéseket érintő elvi-szakmai megállapítások a jövő-kép oldaláról nem vitathatók. Mégis érdemes felvetni néhány dolgot a kérdőjelek kapcsán, mert az elméleti egyetértés mellett az is világos, hogy abból a nézőpontból, ahonnan az alsóbb szintek szolgálóinak módjában áll szemlélni a könyvtárügyet, egészen más vetületben látszanak a jelenségek. Reális helyzetképet, – ami a jövő tervezésének alapja –, pedig csak akkor nyerünk, ha a különböző nézőpontokból adódó megfigyeléseket egyidejűleg vesszük figyelembe.

A párbeszédet nehezíti, hogy a terminológiai kérdéseket a szakirodalom még nem tisztázta, ezért kölcsönös magyarázkodás révén tehetjük csak egyértelművé az egyes fogalmakat[2].

Előljáróban meg kell jegyezni, hogy mivel a nagyobb közművelődési – megyei – könyvtárak már több éve képesek bizonyos szintű szakirodalmi igények kielégítésére, és végeznek is – persze nem autonóm módon – ilyen munkát, nem célszerű azt firtatni, hogy a feladat volt-e előbb, vagy a módosított struktúra, amely jobban megfelelt a hagyományostól eltérő használói igényeknek. (Bár a szakirodalom ebben a kérdésben jobban eligazít, mint a vonatkozó fogalmak értelmezésében.) Ebből az következik, ha a megyei könyvtárak megvárnák (megvárták volna) a szükséges és elegendő feltételek (szakértelem, gyűjtemény, feltártság, a gyűjtemény szakrészleges elhelyezése, műszaki-technikai felszereltség stb.) együttes meglétét és csak azután kezdenék el, (kezdték volna el) kialakítani a magasabb szakmai igények kielégítésére is alkalmas tájékoztató szolgálatukat, akkor a jelent is lekésnék. (Ami megesik ugyan, de talán nem mindenben és mindenkor.) Apró lépésekkel is lehet haladni, ha ezek a lépések tudatosak és eleve arra irányulnak, hogy az adott könyvtár működése beilleszkedjék a majdani információ-könyvtári

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

rendszerbe. Nagyon lényeges azonban – a matematikából kölcsönzött értelemben és deduktív úton – a permanencia-elv érvényesítése minden változtatásnál, mind a hagyományos, mind pedig az új feladatok a megszokottól eltérő megoldási módjának megválasztásánál.

Bármely látószögből is vizsgálódunk, kiindulópontunk – Horváth Tibor megfogalmazásában – a következő lehet: „ . . . annak az intézményhálózatnak, amely szakmai-szakirodalmi információkkal látja el a felhasználót, a közművelődési könyvtárak is részei."[3] Ha a vita során ezt egy pillanatra sem felejtjük el, sokkal közelebb kerülünk a lényeghez és ezzel a megoldáshoz is.

A külföldi nagy könyvtárak szakrészlegesítési törekvéseiből, a gyakorlatban kiderült tévutakból – a szakirodalomban közvetített információk alapján, és némi iróniával – megállapítható, hogy „optimális" szakrészleges közművelődési könyvtári változatok csak nálunk találhatók. Leegyszerűsítve a modellt ugyanis a megyei könyvtárak többsége – a tatabányai mindenképpen – felfogható úgy, mint egy olyan általános részleg, amelyben elhelyezkedik néhány szakrészleg és az általános tájékoztatási részleg a teljes gyűjteményt együttesen feltáró katalógusokkal s nem utolsó sorban szakreferensekkel, akik egy-egy szakrészleg valamelyik tudományágában partnerei a szakember használónak. Ebbe a képbe beleillik az ún. klubövezet is, amely a fenti értelmezés szerint része az általános részlegnek.

A tatabányai gyakorlat ismertetését már többen megtették: az egyik közlemény a munkaszervezet oldaláról[4] a másik a tájékoztató szolgálat szempontjából[5] foglalkozott az idevágó kérdésekkel. A hivatkozott írások megjelenése óta a változó körülmények és újabb igények tettek szükségessé bizonyos finomító módosításokat. Gyakorlatunkban nincs szükség a katalógusok szétdarabolására, a határterületek irodalmát feltáró kézikönyvek, dokumentumok duplikálására, hiszen egy szinten, átlátható térben helyezkednek el a kicsi, de praktikus, és az olvasóink által megkedvelt szakrészlegek. Ugyanakkor Horváth Tiborral egyetértésben a „szakértelem integrálását"[6], állandó jelenlétét tartjuk a legalapvetőbb elemnek.

Köztudott, hogy a szakirodalom különbözőképpen értelmezi az általános részleg funkcióját[7], de a megyei könyvtárak feladatkörében megálmodott szerepe elérhetetlennek látszik. Papp István szemléletes írásai nyomán úgy jelenik meg, mint egy pihenőkert a teljes funciójú közművelődési könyvtárak teraszosan építkező rendszerének alsó lépcsőjén. Ha gondolatban el is fogadjuk Papp István dinamikus általános részleg modelljét[8] – és közben az anyagi korlátokra sem figyelünk –, hamarosan rá kell jönnünk, hogy megvalósítása magasszintű és különleges szakértelmet igényel. Olyan kivételes képességgel megáldott elme szükségeltetik, akinek „specialitása" az univerzalitás, s egyidejűleg képes az összes részletet (a mindenkori aktualitásokat, a különböző személyek, csoportok pillanatnyi „laza" igényeit, a mai „divatot" stb.) szemmel tartva azonnal szintetizálni is. S ráadásul minden megyei könyvtárban legyen egy ilyen átfogó elme, egy „solarisi lény", aki a megfelelő személyzet segítségével, permanensen mobilizálja az általános részleg állományát, naprakészen követve a fejlődő funkció változásait; az elmélet csodálatos, de a gyakorlat oldaláról közelítve – legalábbis hazai viszonyok között – nagyon távolinak, nehezen megvalósíthatónak látszik. (Igaz, nincs megírva, hogy csak azt a feladatot kell megoldani, amelyik könnyű.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A megyei könyvtárak nagyon eltérő kulturális, könyvtári stb. környezetben működnek. Más megítélés alá esik egy egyetemi városban, egy ipari vagy egy mezőgazdasági körzetben tevékenykedő közművelődési könyvtár. Ebből az is következik, hogy a jövő útját sem lehet egységesen elképzelni, azonos módon megtervezni. Ugyanakkor az is világos, hogy amelyik megyében vagy pláne megyeszékhelyen nincs jól működő főiskolai (egyetemi) könyvtár, a meglévő szakkönyvtárak kicsik, zártak, félig-zártak, ott a megyei könyvtárak kötelesek vállalni bizonyos szintű szakirodalmi ellátást. Ez nem jelenti szakkönyvtárrá válásukat, nem jelenti kis szakkönyvtárak létrehozását a közművelődési könyvtáron belül, sőt még szakrészlegesítést sem jelent feltétlenül, s főleg nem jelent önellátásra való berendezkedést. Csak az országos szakközpontok szolgáltatásainak igénybevételével és közvetítésével, az egész rendszerben gondolkodva és működve lehet eleget tenni a nemcsak helyben, de az egész megyében jelentkező szakirodalmi igényeknek. Az elsődleges kérdés tehát nem a gyűjtemény elhelyezése az ilyen vagy olyan, több vagy kevesebb szakrészlegben. Mindenekelőtt arra van szükség, hogy képzett szakemberek lássák el a tájékoztató munkát, hogy kialakuljon a szakreferensi rendszer. Ezután már lehet szakrészlegesíteni is, ha ez jobb keretet nyújt a feladatok ellátásának és a gyűjteménynek.

E megfontolások alapján sokadrendű dolog, hogy új szervezeti megoldásokra is sor kerülhet. Természetes, ha a korábbitól eltérő funkciók megkövetelik, akkor adekvát munkaszervezetet kell kialakítani; ám ez nem a szakrészlegek új szervezete, hanem továbbra is az egységes egészet jelentő közművelődési könyvtár szervezeti korszerűsítése.

JEGYZETEK

1. HORVÁTH Tibor: A szakrészlegek kérdőjelei. = Könyvtári Figyelő, 1982. 4. sz. 384–388. p.
2. MÁNDY Gábor: Szakrészleges szolgáltatások a közművelődési könyvtárakban. Fejlesztési elképzelések. Bp. OSZK, KMK, 1982. 31 p.
3. HORVÁTH Tibor: i.m. 387. p.
4. HORVÁTH Géza: Egy kísérletről . . . Új üzemszervezés a József Attila Megyei Könyvtárban. = Könyvtári Figyelő, 1967. 4. sz. 212–240. p.
5. MÉSZÁROS Antal: A megyei könyvtár tájékoztató szolgálata. = A József Attila Megyei Könyvtár évkönyve. 1970. Tatabánya, 1971. 103–164. p.
6. HORVÁTH Tibor: i. m. 384. p.
7. PAPP István: A „tojás" és ami kikelt belőle. = Könyvtáros, 1975. 7. sz. 383–391. p.
8. PAPP István: A szakrészleges közművelődési könyvtár modelljéről. = Könyvtári Figyelő, 1983. 2. sz. 152–158. p.
9. HORVÁTH Tibor: i. m. 387. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A SZAKRÉSZLEGESÍTÉS GONDJAI MISKOLCON

URSZIN SÁNDOR

A miskolci Megyei Könyvtár épületének tervezéséhez a 60-as évek derekán a Sallai-féle „tojás"-modell szolgáltatta a szakmai elméleti alapot. Elkészültéig (1972) azonban megfogalmazódott a szakrészleges könyvtár modellje is; az utóbbi megvalósítása sajátos gondokat vetett fel az épület három szintjén (földszint, I. és II. emelet) elhelyezkedő nyilvános szolgálati terek miatt. Az egyik az volt, hogy az olvasószolgálati terektől és az ellenőrzési ponttól (I–II. emelet) elszakadt a klubövezet (földszint), a másik ezzel kapcsolatosan pedig az, hogy a szakrészleges könyvtári modellnek szükségszerűen vertikális irányba kellett tágulnia.

Az egybefüggő olvasói terek mégis lehetővé tették a szakrészleges olvasószolgálat megvalósítását. Az első emeleten a nyelvi, irodalmi, művészeti szakrészleget, a második emeleten az U-alakú tér egyik oldalán a társadalomtudományi, a másik oldalán a természettudományi és alkalmazott tudományi szakrészleget alakítottuk ki. A szakrészlegekben a szakterület valamennyi dokumentuma (kölcsönözhető irodalom, kézikönyvek, folyóiratok), valamint szakkatalógusa azonos térben található. Az olvasói terekben nincsenek elkülönített olvasótermek, de a szakrészlegekben az állománynak a modell szerinti elhelyezésével (könyvkiválasztó övezet; kölcsönözhető állomány; olvasói övezet: kézikönyvek, folyóiratok) kialakultak a helybeni használatot szolgáló, csöndes övezetek.

A második emeletre került még a helyismereti részleg és a csak 1974-ben megnyílt zeneműés hangtár, az első emeletre pedig a gyermekkönyvtár.

Az így kialakított funkcionális rendnek kezdettől fogva voltak, illetve máig vannak gyenge, sebezhető pontjai: az olvasószolgálattól függetlenült klubövezet kihasználatlan maradt; működik ugyan az általános tájékoztató szolgálat (az első emeleti szakrészleg tájékoztatói e feladatkörnek is eleget tesznek), de máig nem alakult ki az általános részleg; gondot okoz a II. emeleti állományt használók számára, hogy a betűrendes katalógus az I. emeleten van, továbbá az, hogy nagyobb, illetve csúcsforgalom esetén az ellenőrzési pontnál nehézkessé, gyakran ellenőrizhetetlenné válik az olvasók mozgása.

A gyenge pontok jelentkezése nemcsak az épület objektív adottságainak, hanem a szükséges gyakorlati tapasztalatok és elméleti ismeretek hiányának is következménye.

A fogyatékosságok egy másik, kisebb csoportja a hagyományok továbbéléséből származott. Így a helyismereti részlegben csak az aprónyomtatványok, plakátok, képeslevelezőlapok és a képgyűjtemények kerültek ki a szabadpolcos térbe, valamint a helyi periodikumok kurrens példányai. A periodikumok bekötött évfolyamai és a nem kölcsönözhető könyvanyag – egy szűkre szabott kézikönyvtár kivételével – a központi raktár védelmében maradt, a kölcsönözhető könyvek pedig az egyes szakrészlegek megfelelő ál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

lománycsoportjainál voltak találhatók. Csak 1976-ban merült fel a központi raktárban őrzött helyismereti vonatkozású könyvanyag kihelyezésének a gondolata; megvalósulása napjainkban fejeződik be. Hasonlóképpen ide kerültek a periodikumok korábbi évfolyamai is, bár a kölcsönözhető könyvek (duplumok) továbbra is a szakrészlegekben maradtak.

A gyermekkönyvtár a régi épületben az olvasószolgálati csoport részlegeként, de önálló helyiségben működött. Az új könyvtárban osztállyá szerveződött, s tovább őrizte különállását, – önálló ellenőrzési pontot (és kölcsönzési nyilvántartást) tartott fenn. Csak az elmúlt év végén jutottunk el oda, hogy a gyermekkönyvtári osztály érdemi önállóságának megtartásával integrálódott az olvasószolgálat egészébe; így kialakulhatott a közös ellenőrzési pont és az egységes kölcsönzési nyilvántartás.

Az általános tájékoztatás feltételei adottak voltak, hiszen az irodalmi, nyelvi, művészeti szakrészleg mellett – közvetlenül az ellenőrzési pont után – helyezkedik el az állomány egészét tartalmazó betűrendes katalógus, a sorozati katalógus és a folyóiratok katalógusa. Mellettük viszonylag jól válogatott kézikönyvtár, – amelynek magva már a régi könyvtárban kialakult, – szolgálja az általános tájékoztatást. Viszont az ellenőrzési ponton belül működő általános részleg létrehozásával mindmáig sikertelenül kísérleteztünk.

A klubövezet viszonylagos kihasználatlansága hovatovább lelkiismereti kérdéssé vált. Igaz, hogy rendszeresen helyt adott a könyvkiállítások mellett különböző jellegű és tematikájú kiállításoknak, s a büfé mellett elhelyezkedő folyóiratolvasó teljesen kötetlen használata igen népszerű lett. Az itt elhelyezett, viszonylag széles választékot biztosító folyóiratállomány (mintegy 100 cím) korábban a duplumpéldányokból került ki. Megőrzésüket felügyelet nélkül nem lehetett biztosítani, ugyanakkor a folyóiratok árának növekedése erősen megkérdőjelezte a duplumok beszerzését. Mindez új megoldásra sarkallta a könyvtár vezetését.

Mindenekelőtt a hírlapolvasó működését és felügyeletét, az olvasószolgálati terek megnyitásától függetlenül szerveztük meg: reggel 8 órától a könyvtár bezárásáig áll a használók rendelkezésére, (vasárnap délelőttönként is). Ezzel egyidejűleg bővítettük a periodikumok választékát, s kialakítottunk egy, a periodikumok használatát segítő kézikönyvtárat (általános lexikonok, szótárak, atlaszok, útikönyvek stb.). A tájékozódást, szórakozást színes tévé is szolgálja. A felügyeletet ellátó könyvtáros egyben tájékoztatást ad a könyvtár használatáról, a könyvtár szolgáltatásairól, sőt a város művelődési intézményeinek (könyvtárak, művelődési házak, TIT, mozi, színház, múzeum stb.) programjairól, rendezvényeiről, szolgáltatásairól is. E szolgálatnak közvetlen telefonvonalat biztosítottunk. Terveink szerint ezt a tájékoztató szolgálatot az élet más területeire is kiterjesztjük. Rövidesen diaflexet állítunk be, amely az említett területek mellett az idegenforgalmat is szolgálná. Természetesen a klubövezet használata változatlanul kötetlen marad, továbbra sem lesz beiratkozási kötelezettség.

A hírlapolvasó és az információs szolgálat ugyan nem pótolja a hiányzó általános részleget, de funkcióit közül néhányat feltétlenül ellát. Meghitt, otthonos környezetével biztosítja a munka közbeni vagy utáni pihenést, felüdülést; megkönnyíti az általános érdeklődésre számot tartó magyar és idegen nyelvű periodikumok használatát; a város kulturális életét tükröző meghívók, plakátok, műsorfüzetek, szórólapok és egyéb propagandaanya-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

gok kiállításával ösztönzi és orientálja a használót. A későbbiekben itt kívánunk megfelelő helyet teremteni annak a könyvanyagnak, amely az általános részlegbe kívánkozna, mégha szűkebb választékban, kisebb példányszámban is.

Eddig jutottunk el a rendszer kiépítésében. Időközben az igények a zenei részlegen belül kiérlelték egy „nyelvi részleg" létrehozásának a szükségességét. Nem szakrészlegről, nem teljes körű nyelvi részlegről van szó. Pusztán arról, hogy a nagyon erősen igénybe vett zenei részlegről leválasszuk és önállósítsuk az idegen nyelvtanulást segítő szolgáltatásokat. (Mint ahogyan 1982-ben, a gyermekek számára leválasztottuk a mesehallgatást, létrehozva annak technikai feltételeit a gyermekkönyvtárban).

A szakrészleges rendszerünk fejlesztését számunkra alapvetően saját tapasztalataink, a bennünket körülvevő társadalmi környezet és a könyvtári háttér határozzák meg. Újabb szakrészlegek kialakításában óvatosságra intenek korábbi, kudarccal végződő kísérleteink, amikor nem a tényleges igényekből kiindulva, sokszor a realitástól és a feltételektől elszakadva, szakkönyvtári illúziókat dédelgetve próbálkoztunk meg műszaki, mezőgazdasági stb. részleget létrehozni a 60-as évek elején. Ezekkel a tapasztalatokkal a hátunk mögött már 1972-ben is, és azóta is arra törekedtünk, hogy olvasószolgálatunkat a szakkönyvtári szolgáltatások befogadására és hasznosítására tegyük minél alkalmasabbá, a segítségükkel minél sokrétűbb és színvonalas szolgáltatásokat nyújtsunk. Újabb szakrészlegek létrehozását pedig csak a ténylegesen jelentkező használói igény és a megfelelő belső feltételek együttes megléte esetén célszerű és érdemes kezdeményezni.

Fontos tényező a könyvtári környezet is. Miskolcon színvonalas a szakkönyvtári ellátás, a városi könyvtárhálózatban pedig jó feltételek között működik a képzőművészeti szakrészleg (József Attila fiókkönyvtár); a Szabó Lőrinc fiókkönyvtárban kifejlesztett idegen nyelvű szépirodalmi gyűjtemény is magában hordja egy szakrészleg lehetőségeit. Az utóbbi években saját olvasóforgalmi mutatóink (s az olvasói szokások) gondos elemzése további speciális részlegek létrehozását nem igazolja, sokkal inkább a tanulást, tájékozódást elősegítő, a rokontudományok együttesét tartalmazó dokumentumbázis szükségességét. Ez az igény a hagyományos dokumentumok mellett megkívánja a nem hagyományos dokumentumok ésszerű gyarapítását és a használatukhoz szükséges eszközök beszerzését is, továbbá a dokumentumok áttekinthető tagolását, elrendezését a könnyű hozzáférhetőség érdekében, s a feltáró apparátus segítségével a központi raktárral való gyors és szoros kapcsolatot.

A tanulás, a kutatás, a tájékozódás érdekében növelnünk kell az olvasótermi jellegű, csöndes övezetek területét, annál is inkább, mert az utóbbi években leszűkült, s ezzel együtt a szakrészlegek kölcsönözhető állománya zsúfolttá vált, ami különösen a társadalomtudományok szakrészlegében szembetűnő. Pedig a Megyei Könyvtár gyűjtőkörén belül éppen a társadalomtudományi irodalom gyűjtésén volt és van ma is a hangsúly, s az állomány további tagolására, áttekinthetőbb elrendezésére, az olvasói férőhelyek növelésére – mind az olvasói, mind a könyvkiválasztó övezetben – itt van a legnagyobb szükség.

Valamennyi szakrészlegben aktuális feladatunk a kölcsönözhető állományrészben feloldani a raktárjelleget, az állományt tovább tagolni, a szabadpolc és a raktár között élő kapcsolatot kialakítani.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az előző számból technikai okok miatt kimaradt beszámolót – ígéretünknek megfelelően – most adjuk közre.

(– a szerk.)

A SZAKSZERVEZETI KÖZPONTI KÖNYVTÁRAK IGAZGATÓI TANÁCSÁNAK MUNKÁJÁRÓL (1981–1982.)

SEREGI ISTVÁN

A szakszervezeti központi könyvtárak igazgatói az utóbbi két évben – az eredeti elképzelésektől eltérően – csak két alkalommal tanácskoztak. Először az igazgatók és a felső irányító szervek képviselői voltak jelen, tehát ez valóban tanácsülésként zajlott le. A második alkalommal már kibővített ülést tartottunk, a SZOT Kulturális, Agitációs- és Propaganda osztályának kívánságára. Az irányító szervek képviselőin kívül részt vettek az önálló, a nagyobb letéti és a gyógyintézeti betegkönyvtárak vezetői, kezelői közül az erre meghívottak, továbbá néhány, könyvtárat fenntartó szakszervezeti szerv képviselője, szb. titkára.

A tanácsokozások fő napirendi pontjai a következők voltak: „A SZOT elnöksége 1980. szeptember 29-i határozata végrehajtásának helyzete, a soron következő főbb feladatok", valamint „A szakszervezeti könyvtárak időszerű feladatai". E talán túlságosan is átfogó címek alatt nemcsak a fő szakmai és könyvtárpolitikai kérdések megtárgyalása volt fontos, hanem az előterjesztéseket követő, az együttgondolkodást segítő viták is hasznosak voltak.

Az igazgatói tanácsnak évente kétszer kellene két-két napos ülést tartania ahhoz, hogy érdemben tárgyalhasson meg fontos szakmai, könyvtárpolitikai témákat a szakszervezeti mozgalmi feladatokkal összefüggésben. Annak, hogy évente csak egy ülést tartottunk, több oka van. Ezek részben szemléleti, részben gazdasági természetűek, illetve az új szakszervezeti munkamódszerből, a kis létszámú munkabizottságokra való alapozásból fakadtak. E beszámolónak nem feladata, hogy szemléleti, munkamódszerbeli kérdésekkel vitázzon, annyit azonban szükséges jelezni, hogy bár a könyvtárosok és szakszervezeti vezetők idejével takarékoskodni kell, sokunk szerint az érdemi munka végzéséhez elengedhetetlenül szükség van ezekre a tanácskozásokra. Vannak olyan könyvtárpolitikai és szakmai kérdések, amelyekben csak alapos megbeszélés után lehet közös álláspontot kialakítani, ami az előbbre jutáshoz nélkülözhetetlen. Ezt kívánja egyébként a magyar könyvtárügy egésze is a szakszervezeti könyvtáraktól. S még egy dolog. Ahhoz, hogy valamit egy országos hálózattal elfogadtassunk, nem elegendő nyolc-tíz ember (bármilyen szakszerű) véleménye; ahhoz minden hálózati központ vezetőjének is részt kell venni a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

döntés előkészítésében és meghozatalában. Nemcsak azért, mert szakemberek és vezetők, akiknek az egész hálózatra hatásuk van, hanem mert felelős politikai vezetők is. (Nem is szólva arról, hogy ezt kívánja az irányítás demokratizmusa.)

Visszatérve a tárgyalt témákra: helyzetünkből adódóan legfőbb gondunk a hálózati széttagoltság ténye és a magyar könyvtárügy centralizációra irányuló törekvése között feszülő ellentmondás. Röviden és világosabban: a magyar könyvtárügy irányítói nagyon indokoltan és érthetően arra törekszenek, hogy a 17 ezer könyvtár helyett csak néhány ezer, valóságos, magas szintű szolgáltatásokat nyújtani képes könyvtár működjön az országban. Vagyis, azokat a könyvtárakat, amelyek valójában nem nevezhetők annak, vagy életképtelenek és nincs kilátás a fejlesztésükre – meg kell szüntetni és az anyagi és szellemi energiákat összpontosítva, magas szintű ellátást biztosító könyvtárakat kell létrehozni, illetve az erre alkalmas meglévőket kell ilyenné fejleszteni.

Ezzel nem esik egybe a szakszervezeti könyvtári rendszer jelenlegi felépítése, amely a hazai ipari, vállalati, intézményi struktúrára épült, annak fejlődését követte (hibáival együtt), s jelenleg is ezt a szerkezetet követi. Szükségszerűen. Azért, mert – mint közismert – a szakszervezeti (munkahelyi és művelődési otthonbeli) közművelődési könyvtárak azzal a céllal létesültek, hogy a munkahelyen minél könnyebben hozzájussanak az emberek a könyvekhez, ezzel is segítve a még egyáltalán nem, vagy nem rendszeresen olvasók olvasóvá nevelését. Mindez már unos-untig ismételt közhely, amit nem is lenne szabad itt említenem, mégis azért teszem, mert ezek ma is fontos alapfeladatai a szakszervezeti könyvtáraknak. Csaknem mindegyik, a művelődés kérdésével foglalkozó újkeletű szakszervezeti dokumentum is újra meg újra szól e feladatokról.

Mindkét igazgatói tanácsülésen felvetődött: hogyan felelhetnének meg könyvtáraink a jelenlegi körülmények között a megnövekedett követelményeknek, számításba véve az ipar tagoltságát (különösen az ipari üzemek fővárosbeli szétszórtságát, de nemkülönben a vidékre és vidéken telepített ipar aprózódását), valamint figyelembe véve az anyagi és szellemi erők koncentrálásának szükségességét a könyvtári struktúrában, különös tekintettel a máris csökkenő állami támogatásra.

Az 1982 tavaszán lezajlott igazgatói tanácsülésen megfogalmazódott és a vitában is szóba került a következő gondolat: „. . . a szakszervezeteknek a jövőben is kiemelt feladatuk lesz az, hogy a munkahelyeken megteremtsék, fenntartsák és működtessék a könyvtári ellátást, továbbá, hogy a szolgáltatásokat folyamatosan szélesítsék, változatossá és vonzóvá tegyék."

Azt is alapvető feladatként jelölte meg a tanácskozás, hogy a szakszervezeti könyvtári hálózatok egymással összefüggő ellátó rendszerként működjenek, azonban ebből ne következzen befelé fordulás, hanem oldják fel a merev hálózati határokat, működjenek rendszeresen együtt más hálózatokkal, főként a tanácsi könyvtárakkal.

Az alapvető követelmények közé tartozik a szakszervezeti önálló könyvtárakban, hogy ne csupán kölcsönző helyek legyenek, hanem információs bázisként is működjenek, de ugyanez érvényes a rész- vagy főfoglalkozású könyvtárossal működő nagyobb letéti egységekre is. El kell érni, hogy mindenki a neki legmegfelelőbb helyen, egyszerűen és gyorsan megkaphassa a szükséges információkat. Az információs bázis fogalma természetesen magába foglalja azt is, hogy a szakszervezeti munkához szükséges tájékoztatási anyagok is rendelkezésre álljanak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A központi könyvtárak igazgatói megállapították azt is, hogy ma már nem elég pusztán újabb és újabb olvasókat megnyerni, mert az igények növekedésével (de újabb igények felkeltésének szándékával is) szükségessé vált bő választékot nyújtó, új szolgáltatások bevezetése a szakszervezeti könyvtárakban. Ma még csak a kezdeti lépéseket tettük meg e felé, és a jövőben is csak fokozatosan lehet előrelépni (pl. az audiovizuális dokumentumok, poszterek megvásárlását, illetve kölcsönzését először csak a nagyobb, önálló könyvtáraktól lehet megkívánni).

Lényeges kérdésekben tették le a voksot, akik a presztizs szempontok felszámolása mellett, a hálózaton belüli és a többi hálózattal (elsősorban a tanácsi hálózathoz tartozó könyvtárakkal) való együttműködés erősítése, a párhuzamosságok, átfedések megszüntetése mellett szavaztak.

Az igazgatói tanács mindkét ülésén ismételten szóba került a többfunkciójú munkahelyi könyvtárak ügye. Nevezetesen, a vállalati szakkönyvtárak és a szakszervezeti közművelődési könyvtárak, a gyógyintézeti dolgozói és betegkönyvtárak integrálásának szükségessége. Azonban már nem csupán elvi kérdésként, lehetőségként, követendő elvként, hanem a megvalósulás útján haladó folyamatban szerzett tapasztalatok birtokában. Mindenki egyetértett abban, hogy csak ott szabad a két könyvtárat egyesíteni (akár üzemiekről, akár gyógyintézetiekről legyen szó), ahol az ésszerű, és ahol a feltételek is adottak. A cél, hogy az integrált könyvtár magasabb szintű szolgáltatásokra legyen képes az új szervezeti keretek között, és ne csorbuljon egyik könyvtár eredeti funkciója sem.

Természetesen ezek a követelmények a gyógyintézeti dolgozói- és betegkönyvtárak összevonására is érvényesek. Szükséges volt ezt nyomatékosan hangsúlyozni, mert több megyében fellendült a szakszervezeti kezelésben lévő betegkönyvtárak tevékenysége, és megkezdődött a szakszervezeti (dolgozói) és betegkönyvtárak integrálása, sőt, már szép eredményekről is beszámolhatnak.

Az igazgatói tanácskozásokon elhangzottak meggyőzően jelezték, hogy a szakszervezeti hálózatokban komolyan vették a IV. országos könyvtárügyi konferencia ajánlásainak és a SZOT elnöksége 1980. szeptember 29-i állásfoglalásának a többfunkciójú könyvtárak létrehozására vonatkozó részeit. Sok szó esett a tanácsi és a szakszervezeti könyvtárak együttműködésének szükségességéről. Számos jó példa hangzott el. Több lett a területi funkciókat is vállaló szakszervezeti könyvtár, de növekedett azon tanácsi könyvtárak száma is, amelyek kisebb üzemekben, nehezen vagy nagy költséggel megközelíthető helységekben munkahelyi könyvtári feladatokat látnak el.

Az igazgatói tanács arra hívta fel a figyelmet, hogy sem a szakszervezeti, sem a tanácsi könyvtárak ne zárkózzanak el a jövőben sem ettől a kölcsönösségtől. Ha a szakszervezeti könyvtár területi funciót is ellát, minden esetben írásbeli megállapodást kell kötni az érintett tanácsi szervekkel a működés feltételeit és a felek kötelezettségeit illetően. A tanácsülés javasolta, hogy ezt a kitételt (a pénzügyi kihatásokkal együtt), a minisztérium vegye bele abba a tervezetbe, amely „A lakóhelyi könyvtári ellátás fejlesztésének szakmai irányelvei" címet viseli, s amelyet Juhász Jenő, a Művelődési Minisztérium könyvtári osztályának vezetője ismertetett a szakszervezeti központi könyvtárigazgatók 1983 januárjában tartott ülésén.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az eddigieknél kritikusabban felül kell vizsgálni a hálózathoz tartozó egységeket, és azokat a letéteket, amelyek fenntartásának feltételei nincsenek megfelelően biztosítva (ezeket kellő mérlegelés után meg kellene szüntetni). A normatíváknak nem megfelelő, jelenleg önálló típusba sorolt könyvtárakat vissza kell minősíteni letéti típusúvá. Összefoglalva: a hálózat fejlesztése ne a számszerű növekedést jelentse, hanem az erők koncentrálását, a hálózati egységek munkájának tartalmasabbá tételét. Figyelembe kell venni, hogy vannak olyan iparágak is (pl. az építőipar a maga sok, kis létszámú munkahelyeivel, vagy az egészségügyi intézmények, a gyógyosztályokra való tagozódásukkal, vagy akár az élelmiszeripar a maga kisebb egységeivel), ahol olykor indokolt a kisebb, de jól működő letéti könyvtárak meghagyása. Az egyik felszólaló igazgató szerint nincsenek életképtelen könyvtárak, csak életképtelen könyvtárosok, szb titkárok, gazdasági vezetők, akik nem veszik komolyan a munkahelyi könyvtárak ügyét, nem értik a jelentőségét és ezért nem biztosítják a működéshez szükséges feltételeket. Olyan vélemény is elhangzott, hogy a kis munkahelyi könyvtárakra is szükség van, mert ha ezeket megszüntetik, olvasói nem, vagy csak ritkán keresik meg lakóhelyük intézményét.

Az 1983. évi tanácsülés elsősorban a közművelődési könyvtári olvasók számának évek óta tartó csökkenésével foglalkozott. Mit tehetnek, mit tegyenek annak érdekében a könyvtárosok és a fenntartók, hogy a csökkenést megakadályozzák? Mint ismeretes megváltoztak a szabadidős szokások, a második gazdasággal megnövekedett az emberek elfoglaltsága stb. A könyvtárhasználók számának csökkenésében azonban a könyvtárak és fenntartóik is okolhatók. Tevékenységük nem igazodott kellőképpen a vonzáskörzetükben dolgozók igényeihez, nem törekedtek megfelelő eréllyel a működési feltételek lehetséges javítására. Fontos feladatunk tehát az olvasói létszám csökkenésének megakadályozása, sőt lehetőség szerinti növelése, a legfőbb cél mégsem a számok hajszolása, a mutatósabb statisztika produkálása, hanem a könyvek közti eligazodás segítése, a könyvtár megismertetése és a dokumentumok használatának megtanítása, az olvasás megszerettetése.

Az említett, januári tanácskozáson Juhász Jenő ismertette a könyvtári szakfelügyeleti rendelet tervezetét, amelyhez az igazgatók elmondták véleményüket, kiegészítő javaslataikat. Szóba került még a munkahelyi könyvtárosok egyik régóta megoldatlan és égető gondja, nevezetesen az üzemi szakszervezeti könyvtárosok, a vállalati szakkönyvtárosok státuszának kérdése. Az igazgatói tanács szerint központilag kell rendezni végre e könyvtárosok státuszát; lehetetlen, hogy legnagyobb részük nem könyvtáros kulcsszámon van besorolva, hanem a vállalati gazdálkodás rendje szerintibe. Ez nem legális és egyben méltatlan is a könyvtárosi hivatás komolyságához.

Végül a tanács elhatározta, hogy a következőkben – természetesen az előzetesen kidolgozott munkaterv szerint – évente kétszer fog ülésezni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KITEKINTÉS

Az írás utolsó bekezdésére már itt az elején szeretnénk felhívni olvasóink figyelmét és a felvetett kérdésekkel kapcsolatban vitára invitálni.

(– a szerk.)

AZ INFORMÁCIÓK KÖZVETÍTŐI
(Útkeresés vagy az információs spektrum bővülése?)

BALÁZS SÁNDOR

„És hogyan akarod felkutatni azt Szokrateszem, amit egyáltalán nem ismersz?"
(Platon)

Az Economist Polgári Jogi Társaság „. . . elvégzi nem zárt terjesztésű szakmai és nem szakmai sajtó figyelését."
(Hirdetés az ÖTLET c. lap 1981. évi próbaszámából)

Az információk körforgása

Köztudott, hogy az információk legnagyobb része nem közvetlenül jut el a forrásoktól (termelőktől) a felhasználókig (fogyasztókig). Ez a folyamat már régen nem képzelhető el az információs spektrum két vége közé szükségszerűen beékelődött különféle gyűjtő-feldolgozó-szétsugárzó intézmények (könyvtárak, információs központok, adatbázisok stb.) és rendszerek nélkül. Ezért szokás ezt a körforgást az 1. ábra leegyszerűsítésével ábrázolni.

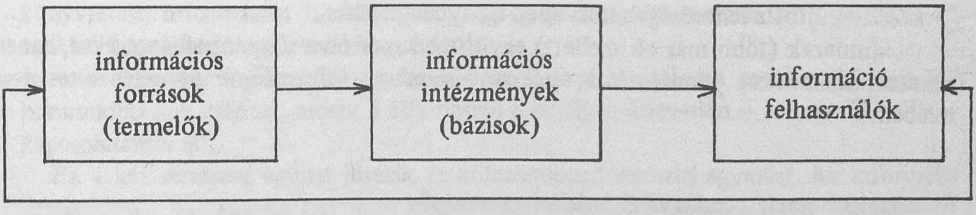

1. ábra

Az viszont kevésbé feltárt és elfogadott, hogy ez a spektrum immár áttekinthetetlenné bővült, illetve a legutóbbi időszakban állandó változásban van. És ennek csak részbeni előidézői a különféle számítógépes rendszerek és szolgáltatások.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A felhasználók nehézségei

A körforgás bővülését a felhasználók informálódási nehézségei okozták és idézik elő folyamatosan. Ugyanis napjainkban az egyes információs bázisok (könyvtárak stb.) a felhasználók igényeinek jelentős részét önmagukban nem tudják kielégíteni.

Az érdekeltek (könyvtáraknál: a használók) részére lehetővé kell tenni a szükséges dokumentumok és információk megtalálását. Ideális esetben ez nem probléma, ha az illető ismeri a forrásokat; eléggé értelmes és álhatatos; s nem törődik azzal, hogy ehhez mennyi idő szükséges.[1] A legtöbb felhasználó azonban nem ideális és segítségre van szüksége.

Hosszú ideig a referensz könyvtárosok voltak azok, akik hivatva voltak erre a segítségre.[2] A. *Debons* sokak által problémának nevezett véleményt összegez, azonban amikor kijelenti, hogy a referensz könyvtárosok vagy szaktájékoztatók mindig egy bizonyos intézmény részei, általában és elsősorban azt ismerik, és arra támaszkodva szolgálják ki a tájékozódást és tájékoztatást keresőket.

A felhasználói igények kielégítésének azonban sok útja van a könyvtárakon kívül is. A különféle tudományos-műszaki és egyéb tájékoztatási intézmények nagy erőfeszítéseket tesznek ebben az irányban és komoly eredményeket hozott az új technológiák alkalmazása is. Mégis a felhasználók nem szűnnek meg panaszkodni nehézségeik miatt. Kommunikációs szakemberek szerint néhány a fontosabb előidéző okok közül:

- Amint már S. C. *Bradford* 1934-ben megállapította „a tudás területei kölcsönös kapcsolatban vannak, de az információ szétszóródott". A források szóródása azóta állandóan – exponenciálisan – növekszik.
- Az információkat feldolgozó és másodlagos szolgáltatásokat nyújtó különböző intézmények és adatbázisok teljes áttekintése az egyének részére – még szűkebb szakterületeken is – jóformán lehetetlen.
- Az információk és információs szolgáltatások elburjánzásával szemben az érdekeltek elbizonytalanodnak és „immunisakká" válnak.[3]
- A faktográfiai információk jelentőségének és mennyiségének növekedésével a jelenlegi szolgáltatások alig tudnak megbirkózni, azok jórésze emellett még nehezebben hozzáférhető.
- Az egyedi felhasználók többsége képzetlen a számítógépek és telekommunikációs hálózatok nyújtotta lehetőségek közvetlen igénybevételéhez.

Mindezek (több más ok mellett) együttesen már nem csupán nehézségeket, hanem sokszor szakadékot jelentenek a tájékozódásban: az információk átvitelében és átvételében.

Forrástájékoztatás – mint tájékozódási gyorssegély

A források és szolgáltatások labirintusában való eligazodást lennének hivatottak megkönnyíteni az ún. forrástájékoztató (referral) központok. A 2. ábra egy ilyen központ – FTK – helyét mutatja be egy országos rendszerben.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

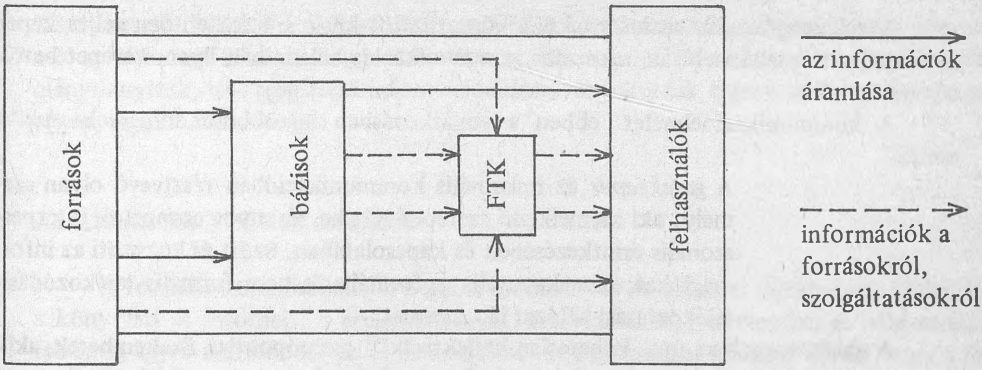

2. ábra

Az Unesco-UNISIST meghatározása szerint a forrástájékoztató központ „az a szervezet, amely az információk után érdeklődőket a megfelelő közvetlen forrásokhoz (pl. könyvtárak, dokumentumok, információs központok, személyek, intézmények) irányítja. A forrástájékoztató központ nem szolgáltat sem dokumentumokat sem adatokat."[4]

Az információs forrásokhoz való hozzáférés hatékonyságának emelése érdekében az ilyen központok fejlesztésére az egyes országok és különböző nemzetközi szervezetek nagy súlyt helyeznek. Ajánlásokkal és pénzügyi támogatással igyekszenek segíteni egy világméretű forrástájékoztató hálózat kiépítését.[5]

Bizonyos eredmények ellenére is a forrástájékoztató központok nem hozták meg eddig a várt eredményt, illetve csak részleges segítséget jelentenek a felhasználóknak. Az információk áramlása és a tájékozódási lehetőségek áttekinthetősége terén továbbra is „válságjelekről" beszélhetünk.

Az informális kommunikációs hálózatról

Az információk körforgásában két nagy rendszert szokás megkülönböztetni:

- a formális rendszer – a hivatásszerűen működő és szervezett tájékoztatást nyújtó könyvtárak, információs intézmények, tömegtájékoztatási szervek stb., valamint az ezekhez kapcsolódó csatornák és eszközök;
- az informális (nem formális) rendszer – az a nem hivatalosan szervezett, „rejtett" kommunikációs hálózat, amely a különböző személyek közvetlen – interperszonális – kapcsolataiból áll.

Ez a két rendszer együtt létezik és kölcsönösen kiegészíti egymást. Az informális kommunikációs hálózatban terjednek pl. a formális rendszer információi is. Emellett itt is érvényesül E. *Katz* és P. F. *Lazarfeld* (1955) sokszor idézett elmélete a „kommunikáció kétlépcsős terjedése", amely szerint számos közlés nem közvetlenül, hanem további személyek közbeiktatásával, közvetítésével jut el az érdekeltekhez. (Olyan személyekről van szó, akik a források és a felhasználók között helyezkednek el.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Mivel vizsgálatunk az információk közvetítőiről kíván megközelítően teljes képet nyújtani, nem mellőzhető az informális kommunikációs hálózatban ilyen szerepet betöltők bemutatása.

A kommunikációelmélet ebben a vonatkozásban legtöbbször a „gatekeeper"-t említi.[6]

> A *gatekeeper* az informális kommunikációban résztvevő olyan személy, aki kiemelkedő szerepet tölt be bizonyos csoportok interperszonális érintkezésében és kapcsolatában. Szűri és közvetíti az információkat; összekapcsolja a formális és nem formális tájékozódási-tájékoztatási hálózat láncszemeit.

A gatekeeperek az ún. „láthatatlan kollektívák"[7] csomópontjai. Szakemberek, akik széles körű olvasottságuk és személyi kapcsolataik révén olyan csatornákká válnak, amelyeken keresztül csoportjuk tagjai tudomást szereznek a releváns információkról. Létezésük és jelentőségük vizsgálata a kommunikációelmélet és a szociológia fontos kutatási területe.

Egy 89 vállalatnál végzett 1978. évi amerikai vizsgálat pl. megállapította, hogy műszaki problémák megoldásánál a megkérdezettek előnyben részesítik a nem formális csatornákat. Az első helyre került saját információtárak használata után a legtöbben mindjárt a munkatársakkal folytatott (folyosói, ebédközbeni és egyéb nem szervezett formájú) beszélgetéseket emelték ki; hatodik helyen pedig a vállalaton belüli gatekeeperekkel folytatott kapcsolatokat.

Th. J. *Allen* (1969) megállapította, hogy a K+F munkáknál meghatározó szerepet játszó *műszaki (technológiai) gatekeeperek*nek kiterjedt külső kapcsolataik vannak; sokat olvasnak; magasszintű szakirodalmi munkásságot folytatnak és általában öt évnél régebben dolgoznak a vállalatnál. A külső kapcsolatok tekintetében a gatekeeperek a méhek szerepét is betöltik, amikor pl. konferenciáról konferenciára röpdösve elvégzik a szükséges keresztbeporzást az innovatív gondolkodáshoz.[8]

Amikor arról beszélünk, hogy számos közlés nem közvetlenül, hanem további személyek közvetítésével jut el az érdekeltekhez, akkor az informális kommunikációban ilyen szerepet játszó gatekeeperek mellett gyakran használják a *„véleményirányító"* (opinion leader) kifejezést is. A két megnevezést sokszor keverve használják, csak elvétve találkozunk megkülönböztető ismérvekkel. A véleményirányítók jellemzői között a következőket szokták említeni:

– elsősorban a kiscsoportos kommunikációs hálózatokban fordulnak elő;
– tevékenységük és hatásuk horizontálisan érvényesül egyenrangú környezetben;
– szerepük túlnyomórészt „relé" funkció;
– különleges helyzetük a többiek véleményére gyakorolt befolyásból adódik.

Érdekes – részben tapasztalati – vélemény az, hogy mindazon esetekben, amikor a gatekeeperek (és véleményirányítók) szerepét intézményesítik, vagyis amikor ezek „ex officio" dolgoznak egy szervezetben, akkor a kommunikáció hatékonysága visszaesik. A befogadók ugyanis kevésbé értékelik a hivatalból továbbított ismereteket.

A fentiek remélhetőleg eléggé rávilágítottak arra, hogy a szervezett információ különböző szolgáltatásainak jelentős része a formális kommunikációban közvetítőkön, szű-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

rőkön keresztül jut el a felhasználókhoz. Ebből következik az információs intézményeknek az a fontos feladata, hogy azonosítsa ezeket a személyeket és a gatekeeperek, véleményirányítók, stb. megfelelő információellátásával fokozzák ezen a területen is saját tevékenységük hatékonyságát.

Az információs feladatok osztódása

A formális kommunikáción belül a tudományos és műszaki tájékoztatás (beleértve a könyvtári és információs szolgáltatásokat, szervezeteket, rendszereket és hálózatokat) feladatai egyre szétszórtabbak és összetettebbek. Ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy a felhasználók problémáik megoldásánál egyre több nehézséggel találkoznak, saját erejükből nem mindig tudnak eljutni a keresett forrásokhoz. Az információk átvitele és átvétele csak ritkán közvetlen, a spektrum sokszor és sok helyen közvetítő feladatokat ellátó szervekkel és személyekkel bővül ki.

Az információs feladatok osztódását[9] és azt a – részben ebből következő – tényt, hogy a szervezett tájékoztatás és a felhasználók közé újabb és újabb közvetítők ékelődnek, R. G. *Havelock* (1977) a 3. ábrán látható formában mutatta be egy rendszeren belül.

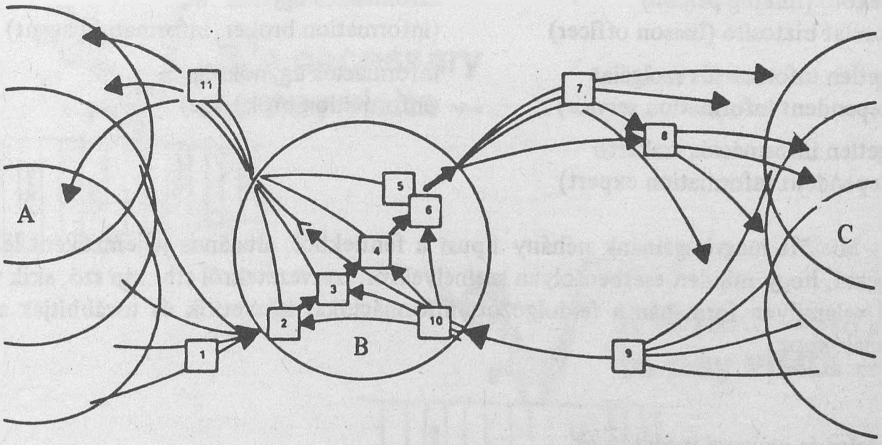

3. ábra

A = források; B = intézmények; C = felhasználók. (A 7–8–9 számok különböző információ közvetítőkre utalnak.)

Főfoglalkozású közvetítők

Az általánosságban ismertetett okok miatt a tudományos és műszaki tájékoztatás területén újabb és újabb információközvetítőkkel találkozhatunk, illetve lépten nyomon beleütközhetünk ezek új és új elnevezéseibe. Néhány példa a külföldi – elsősorban ka-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

pitalista országbeli– gyakorlatban burjánzó és igen sokszor teljesen keveredő tartalommal jelentkező ilyen szervezetekre és személyekre stb.:

könyvtár nélküli könyvtáros (librarian without library)	információértelmező (information evaluator)
független könyvtáros (independent librarian)	információtovábbító információtovábbító megbízott (information transfer agent)
közvetítő szolgálat (intermediary service)	információs vállalkozó (information enterpreneur)
információs tanácsadó (information counsellor)	információs cég (information company)
okleveles információs tanácsadó (certified information counsellor)	információtovábbító szolgálat (information transfer agency)
fejlesztési megbízott (change agent)	kérdezz-felelet szolgálat (information on-demand organization information on demand company answering service)
összekötő (linking person) kapcsolat biztosító (liaison officer)	információs ügynök (information broker, information agent)
független információs szolgálat (independent information service)	információs ügynökség (information brokerage)
független információs szakértő (independent information expert)	

Mielőtt megvizsgálnánk néhány típust a fentiekből, általános jellemzőként le kell szögezni, hogy minden esetben olyan személyekről, szervezetekről stb. van szó, akik vagy ahol valamilyen formában a feldolgozott információkat közvetítik és továbbítják a felhasználókhoz.

Hivatalos és szakmai megoldások

Nemzetközi tapasztalatok és ajánlások, valamint helyi felismerések alapján a különböző országok és állami szervek sok helyen arra az elhatározásra jutottak, hogy bizonyos új megoldásokkal kell elősegíteni a tudományos ismeretek terjesztését és felhasználását. A tudományos és műszaki tájékoztatás különböző hálózatai, intézményei és szervezetei hasonló meggondolásból szintén gyakorta sorolnak feladataik közé újszerű közvetítői szolgáltatásokat. Ennek alapján szervezetileg az információközvetítés így jelentkező gyakorlata szervezetileg két fő típusra osztható:

- a működő információs szervezetektől függetlenül – és
- a tájékoztatási intézményekbe beépítve működő megbízottakra, szolgálatokra.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Összekötők, liaison szolgálatok

Az információ önmagában csak ritkán vezet közvetlenül innovációhoz, alkalmazásra. A cselekvésre ösztönzés legjobb útja az „ember és ember közti párbeszéd". Ilyen jellegű közvetítést végeznek azok a szolgálatok, amelyek munkatársaikkal közvetlenül kapcsolják össze a felhasználókat a reveláns információkkal. Így mintegy kiterjesztik a hozzáférhető információs bázisok hatáskörét és biztosítják felhasználásukat. Ezt a megközelítést a mezőgazdaság alkalmazta először fejlesztő tevékenységében, majd kb. 30 éve az ipar is bevezette. Több országban az állam az információfeldolgozást végző hálózattól különálló szakértői csoportokat hozott létre erre a célra.[10]

Az egyik ilyen – legtöbbször példaképpen említett – külföldi szervezet a Dansk Teknisk Oplysninstjeneste, DTO (Dán Műszaki Információs Szolgálat), amelynek főfeladata „bizalmat és összeköttetést létesíteni a vállalatokban – az információk áramlásának, kiválasztásának és hasznosításának elősegítésével", a felhasználók rendszeres látogatása és személyes konzultációk útján. Ennek az összekötő,
közvetítő,
hatáskiterjesztő,

„liaison" szerepnek lényegét K. *Klintøe* a 4. ábra rajzaival fejezte ki különböző előadásain.

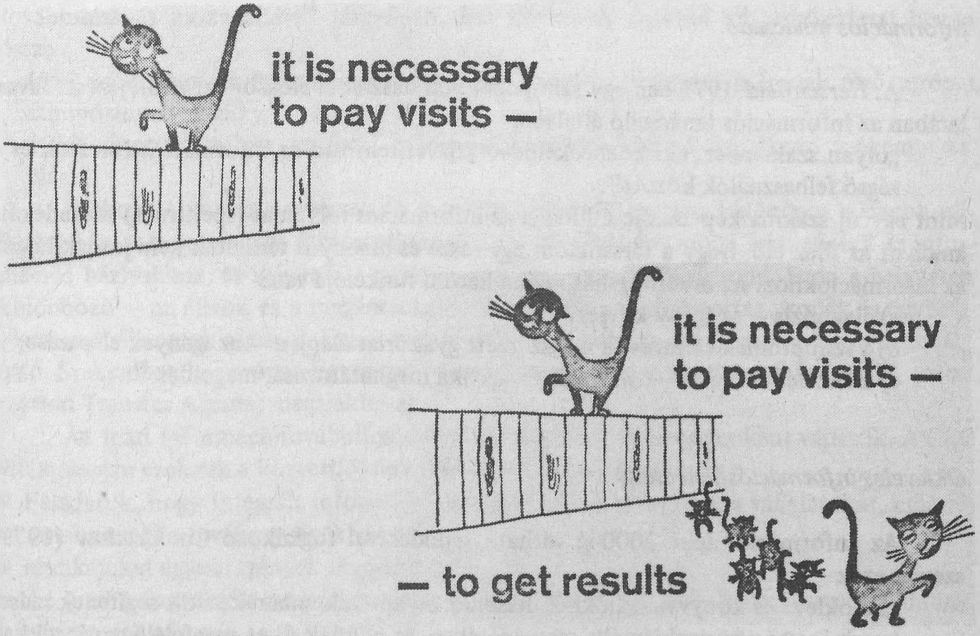

4. ábra

a) Szükség van látogatásokra.

b) Szükség van látogatásokra, hogy eredményeket érjünk el.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A DTO alapszabályzatban rögzített fő célja a meglévő ismeretek hasznosításának elősegítése aktív személyes kapcsolatok (évi 5–600 látogatás) útján. Az ilyen jellegű szervezet az Unesco megfogalmazásában

„olyan szakértői testület, amely a kormánnyal együttműködve vagy felügyelete alatt nem jövedelmező alapon dolgozik".

A hasonló célú írországi Technical Information Division of the Institute for Research and Standards (a Kutatási és Szabványosítási Intézet Műszaki Információs Részlege) így fogalmazta meg közvetítő feladatát: „személyes kapcsolatok folyamatos kezdeményezése és fenntartása a felhasználók különböző csoportjaival (pl. iparvállalatok vagy farmok) azért, hogy

- feltárja az igényeket és tudatosítsa a források hozzáférhetőségét,
- beszerezze a megfelelő információs és egyéb szolgáltatásokat,
- azokat a legcélszerűbb formában „átcsomagolva" juttassa el a fogyasztókhoz és
- a kapcsolatok folytatásával (elemzésével és értékelésével) biztosítsa az információátvitel hatékonyságát.

Az általánosságban és két példán keresztül vázolt összekötő szervezetek mellett a nagyobb tudományos és műszaki tájékoztatási központok hasonló feladatokkal egy-egy szakértőt bíznak meg. Ilyenek a következők.

Információs tanácsadó

A. *Herschfield* 1972-ben egy szimpóziumon használta először ezt a kifejezést. Javaslatában az információs tanácsadó általában

„olyan szakember, aki közbeékelődve közvetíteni tud az információs források és a végső felhasználók között".

Mint egy új szakma képviselője áthidalja az információs folyamat (spektrum) szakadékát, amelyet az idéz elő, hogy a társadalom egy része és bizonyos területek nem jutnak hozzá az információkhoz. Az orvoshoz hasonlóan három funkciója van:

a) diagnózis – az igény kifejezése;
b) a szimptómák elemzése a megszerzett gyakorlat alapján – az igények elemzése;
c) a kezelés előírása – a stratégia és taktika meghatározása, megoldás.[11]

Okleveles információs tanácsadó

Az információs ipar 2000-ig várható fejlődésével foglalkozó Ch. *Meadow* (1979) szerint ezek

„az okleveles könyvvizsgálókhoz hasonló olyan szakemberek, akik segítenek másokat információs problémáik megoldásában és ellátják őket megfelelő tanácsokkal. De ahogy a könyvvizsgálók nem bankárok, úgy az okleveles információs tanácsadók sem nyújtanak információkat."

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Fejlesztési megbízott

Az angolszász irodalomban 1965 óta találkozhatunk az itt túlságosan szabadon fordított „change agent" szakértőkkel. R. O. *Carlson* akkori meghatározása szerint ezek

„azok a személyek, akiknek fő feladatuk az innovációs folyamat támogatása és bevezetése a gyakorlatba".

1970-ben ugyanezt R. G. *Havelock* így határozta meg:

„A fejlesztési megbízott az a személy, aki elősegíti a tervezett változásokat vagy a tervezett innovációkat."

Havelock modelljében a fejlesztési megbízott feladatai közé tartozik az is, hogy „kapcsolatot létesít a felhasználó és a forrás, ill. az ismeretrendszerek között" és ezzel lehetővé teszi, hogy a felhasználó problémái megoldásához megszerezze a vonatkozó releváns információkat. Ez a kapcsolatteremtés „összeköti a szakismeretek legtávolabbi forrásait a tudás legtávolabb eső fogyasztóival."[12]

Ipari információtovábbítók

Az Európai Közösségek Bizottsága (Commission of the European Communities, CEC) 1981 júniusában szimpóziumot rendezett a „tudományos és műszaki információk továbbítása és hasznosítása" tárgyában. Ezt követőleg további két értekezletet hívott össze

– 1982 májusában az információtovábbítással foglalkozó regionális irodák első európai szimpóziumát, majd
– 1982 szeptemberében az ipari információk továbbításával foglalkozó szakemberek ülését.

Ezeknek a rendezvényeknek fő megállapítása volt, hogy – különösen a kisebb vállalatokban – a potenciális felhasználóknak csak kis része jut hozzá közvetlenül az információs bázisokhoz, és igényeiket gyakran meg sem tudják fogalmazni. Ezen a helyzeten különböző – az állami és a magánszektorban működő – megbízottak, irodák és ügynökségek próbálkoznak segíteni. Ekkor határozták el hivatalosan egy „Ipari Információtovábbító Szakemberek Európai Egyesület"-ének (European Association of Industrial Information Transfer Agents) megalakítását.

Az ipari információtovábbítók értelmezése jóformán országonként változik. A CEC viták alapján ezeknek a közvetítőknek főbb jellemzői a következők.

- Feladatuk, hogy integrált információs szolgáltatásokkal segítsék a vállalatokat, különösen innovációs tevékenységükben.
- Munkájukat egyedi igények alapján végzik.
- Az ipari információk gyakorlatukban nemcsak technológiaiak, hanem kereskedelmiek, pénzügyiek stb. is.
- Szolgáltatásaikat jövőre orientált információkkal egészítik ki (pl. új gyártmányok kialakításához, partnerek megtalálásához stb.).
- Bizonyos szerepük van az információfelhasználók oktatásában is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A gép/ember kapcsolat „tolmácsai"

Az információk közvetítőinek teljesen különálló és jól megkülönböztethető csoportját képezik azok, akik a felhasználók természetes nyelven megfogalmazott igényét alakítják át a számítógépes rendszerek és adatbázisok kereső nyelvére. Az érdekeltek részére elősegítik és lehetővé teszik az ilyen szolgáltatások használatát, a gép (terminál) és a fogyasztó közti interaktív párbeszédeket, információellátást. (Részletesebb ismertetésük nem tartozik a jelen cikk feladatai közé.)

A magánszektor: ügynökségek és viszonteladók

Az előző fejezetben találkozhattunk egy-két olyan információközvetítő-típussal is, ahol részben már magánvállalkozók is szerepelhettek. Most viszont olyanok következnek, akik minden tekintetben az információs magánszektor keretében működnek. Elnevezésük többféle, de az „információs ügynök", „információs ügynökség" (information broker) a legáltalánosabb. Az Amerikai Tájékoztatástudományi Társaság (American Society for Information Science, ASIS) szerint alapvető, hogy ezek

> „olyan személyek vagy szervezetek, akik/amelyek rendelésre minden hozzáférhető forrás felhasználásával igyekeznek kérdéseket megválaszolni és üzleti haszonra dolgoznak".

Az információs ügynökök először az USA-ban tüntek fel a 70-es évek elején. 1975-ben ugyanitt már több mint 300-an dolgoztak, ami kb. egy 5—10 millió $-os üzletág kifejlődését jelentette. Akkori becslések szerint ez tíz év alatt megkétszereződik, amit a gyakorlat az ügynökök nyugateurópai elterjedésével is igazol.[13] 1973 óta ezek a vállalkozások a számítógépes adatbázisokat is felhasználják munkájukban. (Az 5. ábrán ilyen szolgáltatást hirdet egy „információs vállalkozó".)

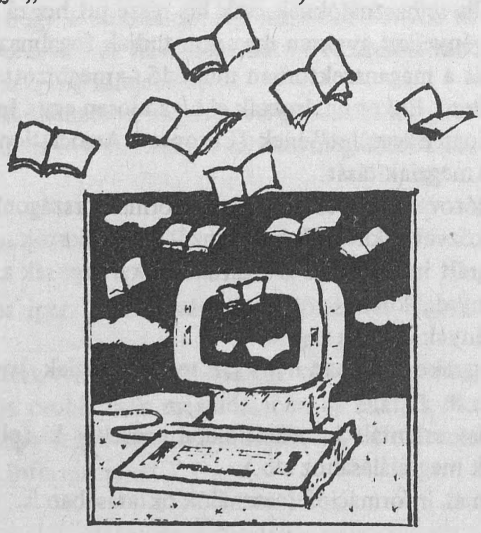

5. ábra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az információs ügynökségek tevékenysége két fő csoportra osztható:

a) Mindennapos információs igények. Általában olyanok, amelyek megválaszolása két óránál kevesebb munkaidő ráfordítást igényel.

b) Összetettebb, alaposabb kutatást és munkát igénylő „ügyletek".

Ezen belül szolgáltatásaik árképzését meghatározza: a munkabér; telefon és postaköltség; másolatkészítés; online keresés; közlekedés és haszon. Működési területük igen változatos: dokumentumszolgáltatás; fordítás; adatgyűjtés; irodalomkutatás; információelemzés; szakírás; információs tanácsadás és szervezés; tezaurusz szerkesztés; tanulmányok és kiadványok készítése; folyamatos tájékoztatás; szakértők felkutatása; indexelés stb.

Az ügynökségek pontos helye az információs rendszerekben még nem tisztázott, sokak szerint vitatott. A könyvtárak pl. hangoztatják, hogy az ügynökségek által megválaszolt kérdések jórészét a referensz szolgálatok költségmentesen vállalják. A másik oldal szerint pozitívum, hogy a magánvállalkozók és viszonteladók segítenek eltemetni azt a helytelen gondolkodást, hogy a könyvtári szolgáltatások ingyenesek.[14]

Ugyanakkor több esetben a könyvtárak és információs intézmények már igénybeveszik a magánszektor segítségét és így könnyítenek időleges nehézségeiken.[15]

Az ügynökségek elterjedését – hasonlóan más információközvetítőkhöz – az segíti elő, hogy a felhasználók részére „egy helyről mindent" (one stop) szolgáltatásokat nyújtanak. A megrendelő akár gyors válaszra, akár huzamosabb időt igénybevevő keresésekre és összeállításokra tart igényt, minden esetben egyetlen helyhez fordulhat és teljesen a saját igényeire szabott választ kap. Ezért mondható el – ha bizonyos fenntartásokkal is –, hogy az ügynökségek és egyéb néven futó más magán-vállalkozások az információs rendszerek meglévő vákuumait töltik be és társadalmi igényt elégítenek ki. (Mindaddig, amíg a formális kommunikáció intézményei ezt az igényt nem tudják önmagukban kielégíteni.)

A magyar helyzetről

Az információközvetítők népes hadának seregszemléje után néhány olyan jelenségre kívánok rámutatni, amelyek hazánkban is az információs spektrum ilyenirányú bővülésére utalnak.

– A hazai szakzsargonban KK munkáknak nevezett tevékenység keretében bizonyos könyvtárak és intézmények az állományukba tartozó dolgozókkal külön állami megbízásokat és szerződéses munkákat vállalhatnak. Ez kiterjedhet többek között: tudományos és ismeretterjesztő kiadványok készítésére; tájékoztatási (bibliográfiai, témafigyelési és adatszolgáltatási) tevékenységekre; mikrofilmek és másolatok készítésére stb. (Ld.: A művelődési miniszter 11/1982. (M. K. 9.) MM számú utasítása a költségvetési gazdálkodási rend szerint működő kutatóhelyek gazdálkodási és érdekeltségi rendszeréről, valamint állami megbízásainak rendjéről szóló 109/1981. (PK 15) PM számú utasítás végrehajtásáról.)

– Nincs országos forrástájékoztató központunk. De vannak országos, ágazati és tudományági bibliográfiáink; központi katalógusaink; címtáraink és más eligazító kiadványaink.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

- Vidéki városainkban gombamódra szaporodnak a „maszek" fordító irodák. Legutóbb Győrben alakult egy Idegennyelvi Szolgáltató Munkaközösség. Budapesten kb. 40 fordítással foglalkozó társulás működik.
- A Budapesti TALENTUM GM „tudományos és szakmai információs rendszereket fejlesztő szervezet"-ként hirdeti magát. Feladatának tekinti „az összes közművelődési és szakkönyvtári, dokumentációs és információs szervezetek hazai és nemzetközi együttműködési tevékenységének támogatását . . ."
- A felhasználók oktatására irányuló kezdeményezések szintén az információ közvetítésének célját szolgálják.
- A szakreferensek és szakrészlegek körül folyó hazai vita egyik lényege szintén tapogatódzást jelent az információk közvetítésének megjavítására.
- Az információs marketing munka megjavításával nagyobb intézményeink több kezdeményezéssel igyekeznek kiterjeszteni szolgáltatásaik hatókörét és emelni azok hatékonyságát.
- Az MKE Műszaki Könyvtáros Szekciója 1983. évi munkaprogramjában szerepel egy, a Társadalomtudományi Szekcióval közös vitaülés „Gazdasági munkaközösségek alakításának lehetőségei a könyvtári és információs munkában" címmel.

* * *

A különböző típusú információközvetítők bemutatása a könyvtárak és információs intézmények előtt álló néhány feladatra is rámutat. Felveti a kérdést, hogy milyen mértékben van szükség Magyarországon a források és a felhasználók közti közvetítői feladatok megoldására, az ilyen irányú munka fokozására? Átengedhetők-e ezek a feladatok a magánszektornak, és ha igen, milyen mértékig? A hazai könyvtári és információs rendszerek teendőinek tisztázása és elvégzése azonban már túlmegy egy cikk célkitűzésén, ez vitákat és további vizsgálatokat tesz szükségessé.

JEGYZETEK

1. G. *MONSEN* „információs műveltségűeknek" nevezi azokat a személyeket, akik a problémák megoldásához ismerik a szükséges ismeretek megszerzésének lehetőségeit, és tudják is használni a rendelkezésre álló eszközöket. 1979-ben az USA lakosságának egyhatodát tartották ilyennek.
2. A referensz szolgálat minimuma a múlt század óta: Bevezetés a könyvtár használatába; Segítségnyújtás az igényeknek megfelelő dokumentumok kiválasztásában; Gyorsan megtalálható, rövidebb faktográfiai információk szolgáltatása. (Encyclopedia of Library and Information Science.)
3. A redundanciát előidézheti, hogy az információk terjesztésénél (diffúzió) a kibocsátók és befogadók különböznek egymástól „heterofilek". Sokszor előfordul, hogy a szolgáltatások párhuzamosak, vagy – amint J. *JANOUSEK* állapította meg – csak „üres halmazok"-kal találkoznak és nem a tényleges igénylőkkel.
4. A forrástájékoztató központok általában három fő tevékenységgel segítik a felhasználók és információk találkozását:
   a) Ismereteket gyűjtenek a különböző forrásokról országos vagy világméretekben, tudományáganként vagy feladatra orientáltan.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

b) Átfogó nyilvántartásokat, indexeket és útmutatókat készítenek a begyűjtött adatokból.
c) A létrehozott file-ok alapján az érdeklődőket rendszeresen eligazítják az igényelt és releváns forrásokhoz.

5. Néhány példa a különböző típusú forrástájékoztató központokra:
   - Az USA-ban a Library of Congress keretében működik a National Referral Center, amely az ország információs szolgáltatásairól ad felvilágosítást.
   - A Szovjetunióban a Gosudarstvennaâ služba standartnyh i spravočnyh dat . SSSR (Szovjet Szabványos és Tájékoztató Adatok Állami Szolgálata) az ország tudományos-műszaki adatbázisairól tájékoztat.
   - Az ENSZ Környezetvédelmi Programja keretében egy Nemzetközi Forrástájékoztató Központot szervez mindenfajta vonatkozó forrásról.
6. Az angol eredetű „gatekeeper" kifejezésnek nincs elfogadott magyar megfelelője. (A „kapus" vagy „kapuőr" szavak nem fedik a jelentéstartalmat.) *GYÖRE* Pálnak a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 1972 októberi számában megjelent cikke után a szerkesztőség a „kulcsszemély" kifejezést ajánlotta magyar fordításként. A „kulcsszemély" azonban sokkal általánosabb, igen sokszor használják és használható más értelemben is. Maga Györe P. sem fogadta el, később megjelent hasonló tárgyú cikkében is a gatekeeper-t használta.
7. A „láthatatlan kollektíva" (vagy „láthatatlan intézet") tudósok, ill. szakemberek nem hivatalosan kialakult – gyakran nemzetközi jellegű – csoportja. Mint az információcsere „alma mater"-ei különböző utakon biztosítják az információk célra orientált (és sokszor értékelt) áramlását.
8. A gatekeeper mellett találkozhatunk a magyarra ugyancsak nehezen fordítható „gate-opener" (kapunyitó?) kifejezéssel is. Ez azonban már a formális kommunikáció területére tartozik. R. *JUNGK* (1972) egy Aslib konferencián az információs dolgozók egyik fontos jövőbeni szerepkörét fejezte ki ezzel az azóta sokszor idézett kifejezéssel. Eszerint a tudományos-műszaki tájékoztatás dolgozói egyre több olyan információt kezelnek, amelyek a nagyközönség számára nem hozzáférhetők. Mint „gate-opener"-eknek viszont kötelességük harcolni ez ellen és igyekezni minél teljesebb mértékben biztosítani a szabad áramlást.
9. Az információs feladatok horizontálisan és vertikálisan egyaránt osztódnak. A horizontálisra példaként hozhatók fel az újabb és újabb tudományterületekre és feladatokra orientált szolgáltatások, míg a vertikálisra a különböző információ elemző, átrendező (konszolidáló) és értékelő tevékenységek.
10. Az információs szolgáltatások és a felhasználók közötti személyes összeköttetést biztosító („liaison", „extension" services) külföldi szervezetek közül megemlíthetők még:
    - Kanada: Information Service of the National Research Council
    - NSZK: Betriebsbegehungsdienst
    - Hollandia: Rijksnijverheidsdienst
    - Anglia: több Industrial Liaison Centre – az UK Board of Trade irányítása alatt
    - Hasonló intézmények fejlődő országokban: Hong Kong, Singapore, Mexikó . . . (Ezek egy része az információs központok termékeinek hatókörét terjeszti ki a kisipar felé.)
11. A FID 1978. évi Kongresszusán A. *DEBONS* előadásában már háromféle oktatási programot és tantervet is javasolt a különböző fokozatú információs tanácsadók részére.
12. A fejlesztési megbízott esetlegesen csak az informális kommunikáció keretében lát el információközvetítői feladatokat. Ugyanúgy, mint a fejlesztési megbízott szerepköréhez hasonló munkát végző és az iskolákban működő „media felügyelő", akinek feladata:
    - információk átadása a media forrásokról, valamint
    - újak kifejlesztése és
    - értékelése.
13. Pl.: Infodoc Services Ltd. (Anglia)
    Compagnie Teledoc (Franciaország)
    TECNOMEDIA (Olaszország)
    Firma KL Team (NSZK)
    Az „Euronet DIANA News" minden számában külön rovatban ismerteti az újonnan megalakult jelentősebb ügynökségeket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

14. H. *EVERS* és Z. *URBANEK* 1981-ben az Európai Tudományos Információterjesztő Központok Szövetségének (European Association of Scientific Information Dissemination Centres, EUSIDIC) berni konferenciáján például hozta fel, hogy Svájcban 1980-ban egy könyvtári kölcsönzés kb. 40 Sfr.-be került, egy könyv teljes feldolgozása pedig 200 Sfr.-be. Ezért az ügynökök semmit nem fizetnek, ingyen használhatják.
15. 1980 márciusában egy 238 könyvtárból álló amerikai hálózat 200 referensz kérdés megválaszolását rendelte meg a 25 belső és 17 külső munkatárssal dolgozó Information on Demand cégtől. Néhány példa a kérdésekből:
   - Hogyan táncolják a menüettet?
   - A Bécsi Gyermekkórus története.
   - A SAVAK iráni titkosrendőrség személyi állománya.
   - Az ibisz madarak nyomai a történelemben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

AARON, S. N. – MANN, E. B.: The media supervisor as an agent of change = Drexel Libr.Q., 13.vol. 1977. 2.no. 6–10.p.

BELLOMY, F. I.: The information brokerage scene in America = First International Online Information Meeting. London 13–15 December 1977. Oxford–New York, Learned Information. 1978. 215–223.p.

COONEY, S. – ALLEN, T. J.: Users' behaviour and communication network: widening the scope of information services = Quarterly Bull. IAALD., 21.vol. 1976. 3/4.no. 110–112.p.

CRONIN, B.: Progress in documentation. Invisible colleges and information transfer = Journal of Documentation, 38. vol. 1982. 3.no. 212–236.p.

DAVIES, R.: We, too, must become „gatekeepers" of information = Library Association Rec. 83.vol. 1981. 7.no. 337–339.p.

DEBONS, A.: An educational programme for the information counsellor = New trends in documentation and information. Proceedings of the 39th FID Congress, Edinburgh 1978. Ed. by P. J. Taylor. London, Aslib. 1980. 483–493.p. (FID Publ. 566.)

DODD, J. B.: Information brokers = Special Libraries, 67.vol. 1976. 3.no. 243–250.p. (Ismertette Papp I. = TMT, 1976. 12. sz. 528–529.p.)

EINHAUS, H.: Liaison services, a key factor in national information policy = Economic Commission for Europe. Technological information systems and services for innovation. Proceedings and documentation of the seminar convened by the UN ECE and held from 2 to 6 October 1973 in Balatonfüred. Bpest, OMKDK. 1974. 323–329.p.

GARFIELD, E.: 2001 – an information society = JIS, 1.vol. 1979. 4.no. 209–222.p.

GYÖRE P.: A kommunikáció kapujában: megjegyzések a „gatekeeper"-ről = TMT, 19. évf. 1972. 10. sz. 787–791.p.

Handbook for information systems and services. Paris, Unesco. 1977. 259 p.

HAVELOCK, R. G.: Information professionals as change agents = Drexel Libr.Q., 13.vol. 1977. 2.no. 48–61.p.

Information brokers: who, what, why, how = Bull. ASIS, 1976. 7.no. 11–20.p. (Ismertette Ferch M. = TMT, 1973. 3. sz. 113–115.p.)

KLINTØE, K.: Intermediary information services = New trends in documentation and information. Proceedings of the 39th FID Congress. London, Aslib. 1980. 452–455.p.

MEADOW, Ch. T.: Information science and scientists in 2001 = JIS, 1.vol. 1979. 4.no. 217–222.p.

MEADOWS, A. J.: Communication in science. London, Butterworths. 1974. 248. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

MONSEN, G.: Coping with the demand = American Libr., 6.vol. 1975. 2.no. 72.p.
NEELAMEGHAN, A. – SEETHARAMA, S.: Information transfer: The next twenty-five years = Lib. Sci., 13.vol. 1976. 1.no. 1–15.p.
NEWLIN, B.: The 200 questions = Library J., 1982. Jan. 15. 151–153.p.
SHUCHMAN, H. L.: Information transfer in engineering. Washington, The Future Group. 1981. XVI+265+68+10 p.
UNIDO final report: Consultations on innovative approaches to the dissemination of industrial information through extension services. Wien, UNIDO. 1974. n. p.
WHITE, M. S.: Profit from information. London; A. Deutsch. 1981. 119 p.

●●●

A NYUGATNÉMET KÖNYVTÁRAKRÓL *A kultúra szegényházai* címmel, a Stern c. nyugatnémet hetilapban megjelent írás ismertetését olvastuk a Heti Világgazdaság 1983. 33. számában. A magyar szöveg rövidített változatát az alábbiakban közöljük.

Számos kölcsönkönyvtár létét veszélyeztetik a radikális takarékossági intézkedések. Bár állandóan nő a kereslet a kiadványok iránt és a könyvtárakban a kölcsönzések száma emelkedett, a könyvtárak költségvetéseit mégis 50%-kal csökkentették. A Rajna-pfalzi Landauban tavaly egyetlen márka sem akadt új könyvek beszerzésére. A könyvtárak egykor az úri hatalom pompáját sugározták, ma viszont az a veszély fenyeget, hogy a kultúra szegényházaivá válnak. A könyvkínálatot lehetetlen időszerűvé tenni, amióta a könyvek drágulnak, a járási és megyei hozzájárulások viszont csökkennek. A nyitvatartási időket is rövidítik. Aki egész nap dolgozik, az gyakorlatilag elesik a könyvkölcsönzéstől. Csak a Rajna mentén és a Ruhr-vidéken huszonkét kölcsönkönyvtár szüntette be működését, s várhatóan továbbiak is erre a sorsra fognak jutni. A negatív irányzatot erősíti a könyvtári díjak drasztikus emelése is. A hamburgi könyvtárakban 1983 január elejétől évi 30 márkát kérnek egy felnőtt kölcsönzőtől. Kielben minden kikölcsönzött könyv 1,30 márkába kerül. A magasabb díjak miatt számos könyvtárban visszaesett a kikölcsönzött könyvek száma. Kölnben az új díjszabás bevezetése után 37, Kielben 50%-os hanyatlást kellett elkönyvelni. A kutatás és oktatás is megszenvedi a takarékossági döntéseket. Egy körkérdés szerint 1982-ben egy-egy egyetemi könyvtár átlagosan ötszázhúsz szaklap rendelését állította le anyagi okokból. Közöttük olyan nemzetközi periodikus kiadványok is szerepelnek, amelyek gyakran már egy évvel megjelenésük után nem szerezhetők be. Olyan hiányok keletkeznek, amelyek pótlására soha többé nem nyílik mód, márcsak azért sem, mert a könyvtári előfizetések hiánya számos kisebb tudományos folyóirat létét is veszélyezteti. A nyugatnémet könyvtárosok a gyors visszaeséstől megrettenve, megkongatták a vészharangokat: 1984 ugyanis még rosszabb évnek ígérkezik. Hannoveri szövetségi kongresszusukon egyesítették a külön egyletekre szakadt szakmai ágazatot, az új egyetértést pedig ötletes felvonulással szimbolizálták. Mozgókönyvtárak és a szövetségi köztársaság minden részéből ide érkezett könyvtárbuszok egész hada vonult át dudálva Hannover belvárosán, hogy felhívja magára az ottani polgárok figyelmét. A könyvtárosok röplapjaikon a számok segítségével érzékeltették helyzetüket: a könyvtáraknak az idén 75 millió márka áll rendelkezésükre. Ez összesen öt kilométer új autópálya építési költségeivel egyenlő.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Művelődéskutató Intézet „Working Documents and Final Reports of the Experts Meetings on the Setting up of a European Cultural Data Bank". (Ed by. Institute for Culture, Bp. 1982, 233 p.) címmel az Unesco megbízásából nemrégen jelenttette meg az Európai Kulturális Adatbank főbb dokumentumait, Dienes Gedeon szerkesztésében és bevezető tanulmányával, amely összefoglalja az eddig tárgyalt kérdéseket.

* * *

Lapunk korábban már foglalkozott az Európai Kulturális Adatbank működésével (ld. KF. 1980. 4. sz. 363–369.p.); ezúttal a munkálatok jelenlegi állásáról számolunk be. (– a szerk.)

AZ EURÓPAI KULTURÁLIS ADATBANK ELSŐ ÖT ÉVE

DIENES GEDEON

A művelődéspolitika intézményes, adminisztratív és pénzügyi vonatkozásairól 1970-ben Velencében rendezett kormányközi konferencia szellemében, 1972-ben Helsinkiben az európai országok nemzetközi művelődéspolitikai konferenciáján hangsúlyozták, hogy igenis „van az európai országok között egy mélyen gyökerező kulturális közösség, és a problémák megközelítésének is létezik közös módja, amely a kölcsönös megértés alapjául szolgálhat."[1] Az Unesco akkori főigazgatója, René *Maheu* szerint ez a szervezet [az Unesco] „alkalmas keret lehet a kulturális fejlődésre vonatkozó adatok és információk összegyűjtésére és elemzésére, a kulturáról való gondolkodás és a vonatkozó előírások előmozdítására, valamint a többoldalú európai szervezetek felállítására."[2]

Az 1972. évi helsinki konferencia munkacsoportja fogalmazta meg először, hogy egymás kulturális életének jobb megértése céljából olyan információs rendszer állítandó fel a kulturális tudományok számára is, mint amilyen a társadalomtudományok területén az UNISIST[3], továbbá kimondta azt is, hogy az Unesco támogassa különböző nyelvű tezauruszok összeállítását. Végül megállapították, hogy „a művelődéspolitikai információk dokumentálásának centralizálása és azok terjesztése az Unescónak, mint kormányközi kulturális szervezetnek természetes feladatai közé tartozik."[4]

A helsinki Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia 1975-ben a kulturális információk cseréjét a kulturális együttműködés egyik alapfeltételeként ismerte el, amelyet a záróokmányban így fogalmaztak meg: „A résztvevő államok . . . illetékességükön belül . . . kétoldalú és többoldalú szinten olyan intézkedéseket foganatosítanak, amelyek népeik számára a kultúra különböző területein elért eredmények átfogó és kölcsönös megismerését teszik lehetővé, többek között:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– közösen (ha kell, megfelelő nemzetközi szervezetek bevonásával) vizsgálják egy európai kulturális adatbank felállításának lehetőségét, amely a résztvevő országoktól információkat gyűjtene, és hozzáférhetővé tenné ezeket a használók számára; továbbá megszervezik az érdekelt államok szakértőinek ilyen célú nemzetközi találkozóját,
– közösen megvizsgálják az információcsere kiterjesztésének és megjavításának kérdéseit a kultúra különböző területein . . ."[5]

A fenti meggondolások szellemében az Unesco Kulturális Fejlődési Főosztálya (Division of Cultural Development) elvállalta, hogy támogatja az érdekelt államok törekvéseit, szakértői konferenciákat hív össze, hogy megvizsgálják egy Európai Kulturális Adatbank megteremtésének lehetőségét, a tervezet tanulmányozására pedig bizottságokat és munkacsoportokat állít fel.

Az első öt év alatt három szakértői tanácskozást tartottak (Bukarest 1977, Brüsszel 1978, Budapest 1980), a Koordinációs Bizottság két alkalommal ült össze (Liège 1979 és Namur 1982). Értekezleteket tartottak a primér (statisztikai), a szekunder (bibliográfiai) és a tercier (intézményi, kutatási) adatok szakcsoportjai; a tezaurusz-munkacsoport pedig szakértői tanácskozásokon és a Koordinációs Bizottság ülésén számolt be eddigi munkájáról. 1978-ban az együttműködés hatékonyságának elősegítése céljából az Unesco egy szakértői tanácsadót nevezett ki.

Tekintve, hogy az Európai Kulturális Adatbank komplex és sajátosan sokrétű szervezet, amelynek számos interdiszciplináris területet is fednie kell, igen sok szakértő közreműködésére volt szükség mind nemzeti, mind nemzetközi szinten. A szakértők munkáját számos dokumentum (jegyzőkönyvek, esettanulmányok stb.) dokumentálja. Ezek elemzése megmutatja a megvitatásra került főbb témákat:

– az Európai Kulturális Adatbank céljai;
– a kultúra-fogalom szemantikai tartalma, az a terület, amelyre vonatkozóan adatok gyűjtendők;
– az adatok típusai és azok természete;
– az adatgyűjtés, tárolás, visszakeresés és terjesztés módszerei;
– a használandó nyelv (tezaurusz) kérdései;
– az összegyűjtött információ lehetséges felhasználóinak és azok igényeinek meghatározása;
– az olyan meglévő nemzeti és nemzetközi intézmények felmérése, amelyektől a kulturális életre vonatkozó információk várhatók;
– az Európai Kulturális Adatbank szervezeti kerete (centralizált vagy decentralizált stb.) beleértve a folyamatosan betervezett előmunkálatokat.

A fenti kérdéseket több alkalommal különböző intenzitással vitatták meg, és a viták eredményeképpen ma az alábbi helyzet állt elő:

– Az Európai Kulturális Adatbank céljait a záróokmány szellemében a bukaresti tanácskozás előtanulmánya határozta meg és zárójelentése elfogadásra javasolta.[6]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– A Bank céljaira használt kultúra-fogalom jelentését sosem határozták meg vagy írták körül, valószínűleg bonyolult jelentéstartalma miatt. Javaslatok és ajánlások e fogalom értelmezésére a bukaresti értekezlet előtanulmányában láttak napvilágot: ezek első lépésként a művészetekre koncentráltak, majd ugyanezen értekezlet zárójelentése a kultúra különböző arculatait és területeit sorolta fel, a brüsszeli értekezlet zárójelentése pedig e területeknek egy preferenciális jegyzékét az érdekelt országok megjelölésével. A kultúrafogalom jelentéstartalmát a budapesti értekezlet is tárgyalta, de meghatározására kifejezett ajánlást nem fogadott el.

A kultúra fogalmának, vagy akárcsak olyan részének értelmezése, amely a tényleges munka megkezdésének alapjául szolgálhatna – a legnehezebb feladat. Azonban megjegyzésre érdemes, hogy talán valamilyen tudatalatti „tacitus consensus" alapján az anyagokban idézett és használt adatok legtöbbje erősen művészetcentrikus.

– A gyűjtendő anyagok típusának és természetének kérdése nem képezte vita tárgyát. A bukaresti értekezlet javasolta, hogy a Bank mennyiségi és minőségi adatokat egyaránt tartalmazzon.[7] A brüsszeli értekezlet pedig az alábbi terminológiát fogadta el: a statisztikai adatok „primer", a bibliográfiai adatok „szekundér", és minden egyéb adat (például a kulturális információval foglalkozó intézmények, kulturális kutatások stb. adatai) „tercier" kifejezéssel jelölendők.[8] A Koordinációs Bizottság liège-i értekezlete munkacsoportokat hozott létre annak tanulmányozására, hogyan lehetne az adattípusokat a Bank anyagába beépíteni. A bibliográfiai adatokkal Románia foglalkozik, a tercier adatok munkacsoportjának irányítását Norvégia vállalta magára, a statisztikai adatokkal foglalkozó csoport vezetése pedig az Unesco Statisztikai Hivatalának feladata lett.[9]

Az elsődleges adatok elemzésére a Művelődésstatisztikai Keret elnevezésű tervezet vállalkozott, különböző szakcsoportok és egy koordináló keretcsoport formájában a fent említett Hivatal védnöksége alatt. A csoportok tevékenységében elért haladást a szakértők budapesti értekezlete már regisztrálta.

A bibliográfiai adatok csoportjának koordinátora Románia, a budapesti értekezleten egy tanulmányt, továbbá egy próbaanyagot terjesztett a namuri tanácskozás elé adatkártyákkal és mintatezaurusszal, olyan lehetséges modellt felvázolva, amelyhez más területeken más országok is csatlakozhatnak.[10]

Norvégia, a tercier adatok csoportjának koordinátora kérésére, a budapesti értekezlet körvonalazta a kulturális fejlődésről adott információk intézményi, alaki és személyi aspektusait, és pontosította, hogy ezek az adatok mikre vonatkozzanak:[11] – a kutatásokat, ill. kulturális tevékenységeket végző intézményekre és központokra; a végzett munka típusára; a kultúra területeit tanulmányozó szakemberek és kutatók jegyzékére.

– A gyűjtés, tárolás és terjesztés módszereiről a szakértők úgy vélték, hogy ezek a Bank jövendő szerkezetének függvényei, melyeket az adatok típusai, az információforrások és az adatbázisok is befolyásolhatnak.[12] Végeredményben a módszert a nemzetközi szinten kialakított, működő és meglévő rendszerek használatától, ill. adaptációjától függően célszerű majd megválasztani.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– A Bank által használt nyelv vagy nyelvek kérdése több alkalommal felmerült. A tárgyalások során végül Jean *Viet* „International Thesaurus of Cultural Development. Thesaurus international de Dévelopment culturel." Ed. by Unesco, Paris, 1980. című összeállítását fogadták el a nemzeti tezauruszok kétnyelvű (angol, francia) bázisának. A tezauruszt legelőször magyarra fordították le 1980-ban, a későbbiekben más nyelvekre (pl. spanyol) is sor kerül. Az egyes országok ilyen irányú tevékenységét Zágrábban, a Tezaurusz-csoport 1981. évi értekezletén értékelték, az eredményről pedig a Koordinációs Bizottság namuri tanácskozásán számoltak be.[13]

A horvátországi Művelődéskutató Intézet (Jugoszlávia) pedig megbízást kapott a bibliográfiai adatok csoportjával való együttműködésre és a munkálatok koordinálására.

– A Bank használóinak meghatározásában a szakértők között a legelső tanácskozástól kezdve egyetértés volt tapasztalható. Az elképzelések szerint a Bankot politikusok, döntéshozók, adminisztratív személyzet, tudósok, művészek, népművelők és tanerők, diákok, újságírók, művelődési intézmények dolgozói, tehát a kulturális kérdésekben érdekelt személyek fogják használni. Természetesen a használók ilyen széles skálája különböző típusú és mélységű kérdéseket eredményez, ezért az adatokat az igények eltérő jellege szerint fogják majd rendezni és feldolgozni.

– Kezdettől fogva teljes volt az egyetértés abban, hogy állíttassék össze egy-egy jegyzék a kulturális információkat terjesztő nemzeti és nemzetközi intézményekről.

A bukaresti értekezlet ajánlására a Kulturális Fejlődési Főosztály kérdőívet küldött szét az európai országoknak. A kérdőív célja, hogy a kulturális dokumentációval foglalkozó intézményektől megtudakolják a véleményüket az adatok gyűjtésével és a Bank felállításával kapcsolatban. 19 ország (tagállam) válaszolt a kérdésekre, melyeket a brüsszeli értekezlet előtanulmányában publikáltak[14] és elemeztek. A válaszok mélyebb tanulmányozást érdemlő javaslatokat is tartalmaztak a szervezetre, az adattípusokra, a gyűjtési módozatokra, az egyes területek prioritására, stb. vonatkozóan.

A bukaresti értekezlet Zárójelentésének 10.1. paragrafusára hivatkozva a szakértők Brüsszelben felkérték az Unescót, hogy a kultúrával foglalkozó nemzetközi szervezetek jegyzékét állítsa össze.

– A szervezeti felépítés problémái a centralizáció és a decentralizáció két szélsősége közötti lehetséges variánsokból fakadnak, nevezetesen, hogy vajon az információt egyetlen központi bankba táplálják-e be és onnan keressék vissza, vagy a nemzeti központok közvetlenül kommunikáljanak-e egymással az adatok kicserélése céljából.

Másik probléma, hogy a kultúra minden területéről kerüljenek-e be egyetlen nemzeti információs központba az adatok, vagy inkább ágazatonként specializált (pl. zenei, színházi stb.) dokumentációs intézményekre alapozva, több specializált nemzetközi hálózatot lenne célszerűbb kialakítani.

Bármelyik lehetőséget választják is, a szakértők leszögezték, hogy a Banknak a meglévő dokumentációs forrásokra kell támaszkodni és első lépésként minden országban egy nemzeti központot (vagy felelős szervet, akár egyetlen megbízott személyt) kell ki-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

jelölni az előkészítő munkálatok ellátására, valamint az Unescóval és a többi nemzeti központtal való kapcsolattartás ellátására.

A brüsszeli értekezlet felismerte, hogy szükség volna egy olyan központi szervre, amely a koordinációs feladatokat látná el, továbbá egy tanácsadóra a tervezet megvalósításának elősegítése érdekében.[15] A kinevezett tanácsadó előkészített egy részletes tanulmányt a tagállamok kulturális információjának helyzetéről.[16] A Bizottság Liège-ben tartott tanácskozásán megvizsgálta és jóváhagyta a jelentést, melyet tanulmányozásra ajánlott a tagállamoknak is.

A brüsszeli értekezlet szükségesnek találta a primer, szekunder, ill. tercier adatok tanulmányozására szakcsoportok felállítását. A statisztikai adatokkal foglalkozó csoportnak javasolták, hogy összetételében legyen azonos a Statisztikai Hivatal égisze alatt működő Művelődésstatisztikai Keret elnevezésű projekt keretcsoportjával. Ugyancsak ekkor létesült a Kulturális fejlődés nemzetközi tezauruszának nemzeti adaptációjával foglalkozó munkacsoport is.

A szervezésben további lépések a fenti munkacsoportok és a Koordinációs Bizottság munkájának eredményeitől függnek. A bizottság utolsó ülésén Namurben olyan megállapodás született, hogy az Európai Kulturális Adatbank az elgondolások és kifejlesztés szakaszából lépjen a cselekvések szakaszába.[17] A Bank tájékoztató központok hálózataként kezdhetné meg működését, melyeket a Nemzeti Bizottságoknak kellene kijelölni és támogatni.[18] A bizottság egyben arra kérte az Unescot, hogy a Bankot kísérleti vállalkozásnak tekintse (pilot project) és mérlegelje a pénzügyi támogatás lehetőségét.

A résztvevők szeretnék, ha az Unesco legkésőbb két éven belül az európai tagországok részvételével tanácskozást rendezne, az addig elvégzett munka értékelésére és a továbbfejlesztés kérdéseinek megvitatására. A namuri tanácskozás, vagyis 1982. februárja óta az Unesco Division of Cultural Development által szervezett munka e téren nem folyik, de a szakértők készek a munka folytatására.

Addig is, amíg az Unesco a tagországokat a zárójelentés javaslata értelmében össze nem hívja, a munkálatok nem szünetelnek. A legaktívabban a statisztikai komponens rendszeres kialakítása folyik, nevezetesen a Művelődésstatisztikai Keret nevű projekt munkacsoportjai révén az Unesco Statisztikai Hivatala égisze alatt. A bibliográfiai munkacsoport eddig még nem ült össze, a tercier anyagok hozzáférhetőségének kidolgozására a DARE-rendszerrel való kapcsolatteremtés révén történik most kísérlet, a tezaurusz-csoport pedig, amint legutóbb koordinátorától értesültem, ez év őszén kíván összeülni és a munkát önerőből folytatni, hiszen valamilyen információs nyelv megteremtésére a kultúra területén nem kizárólagosan az Európai Kulturális Adatbanknak van szüksége, hanem attól függetlenül is, elengedhetetlen feltétele a kulturális adatok nemzetközi cseréjének.

JEGYZETEK, HIVATKOZÁSOK

1. Helsinki Konferencia, 1975. Záróokmány. I. rész 47.§.
2. u.o. 51.§.
3. u.o. IV. rész. 26.§.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

4. u.o. 29.§.
5. u.o. 121–122.p.
6. Bukarest, Zárójelentés. 1977. 9.§.
7. u.o. 15. §.
8. u.o. 13.§.
9. Liège, Zárójelentés. 1979. 16.§.
10. Preliminary Issues Regarding the Activities Concerned with the Secondary Data of the European Cultural Data Bank. = Bukarest, Zárójelentés, 1981. 14.§., továbbá a próbaanyag: „Abstracts Bulletin". Series: Theatre. Testing Bulletin. Bucharest, 1981.
11. Bukarest, Zárójelentés, 1981. 23.§.
12. u.o. 16.§., továbbá Brüsszel, Előtanulmány, 1979. 2,19.§.
13. Namur, Zárójelentés, 1982. 10.§., valamint National Thesauri of Cultural Development Preparation and Evaluation. Ed. M. Tudjam. Zagrab, 1982.
14. A kérdőív száma: CC–77/WS/41 sz. = Brüsszel, Előtanulmány, 1979. II. sz. mell. 61 p.; az értékelés pedig: Záródokumentum. II. rész. 2.1.–2.17.§.
15. Brüsszel, Zárójelentés, 1979. 11–12.§.
16. LAURENT, P .: Project de constitution d'une banque européenne de données culturelles. Rapport de mission. 71 p.; valamint Zárójelentés. 5–9.§.
17. Namur, Zárójelentés, 1982. 5.§.
18. u.o. 18.§.

●●●

MÁSFÉLMILLIÓ MÁRKÁS KÖNYVLOPÁS hőse jelentette ki elfogatása után a rendőrségen, hogy gyerekjáték volt rendszeresen fosztogatnia a düsseldorfi, wuppertali stb. könyvtárakat, az ellenőrzés hiánya miatt. – Egy közepes nagyságú városi könyvtárnak egyébként évente mintegy 200 000 márka kára származik a lopásokból, az elektronikus biztonsági berendezés beszerzése és üzemeltetése 170 000-ből kitelne.

(Buch und Bibliothek, 1983. febr.)

TÓTH ÉVA KÖLTŐNŐ (a Corvina Kiadó szerkesztője) a Kongresszusi Könyvtárban tett látogatása alkalmából hangszalagra mondta néhány versét, a könyvtár Világirodalmi Hangarchívumának gazdagítására.

(Library of Congress Information Bulletin, 1983. január)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

SZEMLE

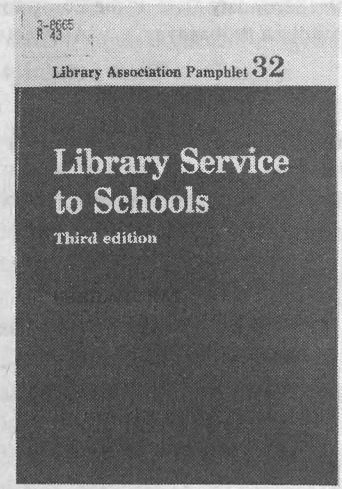

RAY, Shelia G.: Library services to schools. [Ed.] The Library Association. 3rd. ed. London. LA, 1982. VII., 64 p. (Library Association pamphlet. 32.)

Iskolai könyvtárak Angliában

Az első angol iskolai könyvtárak megjelenése szorosan kapcsolódik az oktatási intézmények létrejöttéhez. A könyvtáros szakma érdeklődését azonban vitathatatlan létjogosultságuk ellenére, csak viszonylag későn sikerült felkeltenüik. Az 1920-as évektől kezdődően ugyan egyre több hivatalos jelentés, javaslat látott napvilágot az iskolai könyvtárügy pártfogóinak tollából, de a második világháborút megelőzően nem beszélhetünk jelentős fejlődésről. Az az elképzelés, miszerint minden elemi- és középiskolának szüksége van külön könyvtárra, csak az 1940-es évek második felében az oktatási törvény, valamint számos, könyvtárügyi témájú felhívás közzétételének eredményeképpen vált általánosan elfogadottá.

1950 és 1980 között három testület: az Oktatásügyi Minisztérium (Department of Education and Science), a Könyvtári Egyesület (Library Association) és az Iskolai Könyvtári Egyesület (School Library Association) foglalkozott intenzíven iskolai könyvtári problémákkal, így a pedagógus-könyvtáros speciális helyzetével, a nyitvatartás, az állománygyarapítás, a könyvtártechnológia kérdéseivel. Már az 1960-as években nagy népszerűségre tett szert az ún. iskolai báziskönyvtár koncepciója. Ezek tulajdonképpen hagyományos könyvtárak, amelyek azonban gyűjtőkörüket a nem hagyományos dokumentumokra – elsősorban a tananyagokra – is kiterjesztik. Egy ilyen báziskönyvtár az ellátás fő forrását képező központi gyűjteményt jelenti, amelyhez szervesen kapcsolódnak a szaktantermekben elhelyezett állományrészek. Ez utóbbiak elsősorban az elemi iskolák alsó tagozatos tanulóit szolgálják, a nagyobbakat – különösen a középiskolásokat – már a központi gyűjtemény rendszeres használatára kell szoktatni. A központi gyűjtemény ugyanis – az új szemlélet elterjedésének eredményeképpen – nemcsak a tananyag elsajátításához nyújt segítséget, hanem pl. a szórakoztató, kikapcsolódást szolgáló irodalom olvasására is lehetőséget biztosít.

1981 tavaszán az Oktatásügyi Minisztérium közreadta a két évvel korábban, az arra kijelölt középiskolai könyvtárakban végzett felülvizsgálati tapasztalatairól szóló jelentését. A színvonalbeli egyenetlenségekről tanuskodó eredmények lesújtóak: az iskolák 2%-ának egyáltalán nincs könyvtára, 4%-ában a könyvtár nem üzemel, 33%-ában a nyitvatartási idő heti 10 óránál kevesebb. Átlagosan a könyvbeszerzésre fordított keret jóval kevesebb,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

mint korábban. (93 font/100 tanuló.) Általános érvényű az a megállapítás is, miszerint a közművelődési társintézményeiknél jóval szerényebb körülmények között működő iskolai könyvtárak egyre többször kényszerülnek arra, hogy a helyi oktatásügyi hatóságok által biztosított iskolai könyvtári szolgálathoz forduljanak segítségért. Sajnos, sok helyen nincs még ilyen szolgálat, ahol viszont van, ott valóban nagy segítséget jelent pl. pénzügyi támogatás, szakmai, módszertani tanácsadás, központi könyvellátás, ajánló bibliográfiák készítése stb.).

A fenti szolgáltatásokon kívül az iskolai könyvtáros még más intézmény vagy szervezet támogatását is kérheti. Az 1937-ben alapított Iskolai Könyvtári Egyesületnek (School Library Association) manapság is nagy szerepe van az iskolai könyvtárak segítésében. Jelentős propagandatevékenységet fejt ki, könyvtárjegyzékeket állít össze az iskolai könyvtárak számára, szakmai találkozókat szervez, negyedévenként folyóiratot ad ki, az „Iskolai könyvtárost". (The School Librarian).

A Könyvtári Egyesület keretein belül működő Iskolai Könyvtári Szekció (School Libraries Section) a II. világháború előtt alakult meg, majd 1947-ben beolvadt az Iskolai Könyvtári Egyesületbe. Helyette – 1979-ben – létrehozták az Iskolai Könyvtárak Csoportját (School Libraries Group), mely rövid tanfolyamokat, előadássorozatokat rendez az iskolai könyvtárosok számára, valamint könyvtártechnológiai kérdésekkel is foglalkozik.

Az Országos Könyvszövetség (National Book League) 1925-től működik, mai nevét 1945-ben vette fel. Könyvjegyzékei elsősorban tanárok számára készülnek, vándorkiállításaikat az iskolák bérelhetik. Speciális szolgálata az újonnan megjelenő gyermekkönyvekről ad tájékoztatást.

Az iskolai könyvtárak audiovizuális anyagokkal és felszerelésekkel való ellátásáról a helyi oktatási hatóságok, valamint a „Vizuális eszközök oktatási célokra" elnevezésű (Educational Foundation for Visual Aids) alapítvány gondoskodik. A helyi oktatási hatóságok szoros kapcsolatot tartanak fenn az egyetemek illetékes fakultásaival, a könyvkiadókkal és könyvterjesztőkkel is, azonban szilárd központi irányítás hiányában, valamint az egyre rosszabbodó gazdasági helyzet következtében az iskolai könyvtárak fejlődése lassú és egyenetlen. Mivel az oktatási minisztérium nem végez egységes központi irányítást az oktatásügy egész területére kiterjedően, a döntési és felügyeleti hatáskört a helyi oktatási hatóságoknak kell átvállalniuk. Jellemző, hogy az iskolai könyvtárügyre vonatkozóan egyetlen korszerű irányelv létezik, azt is a Könyvtári Egyesület dolgozta ki – a minisztérium hivatalos támogatása nélkül.

Könyvtár az elemi iskolában

Az angol oktatási rendszer miénktől eltérő volta miatt, érdemes kitérni az alsó fokú képzési rendszer vázlatos ismertetésére. A több fokozatot is magába foglaló elemi iskola (primary school) az 5–11, illetve egyes iskolatípusokban az 5–13 éves korú gyerekek tanulási szintere. Az ún. *infant school* –, amelynek még inkább óvodai, mint iskolai jellege van – az 5–7 évesek; a *junior school* a 8–11 évesek iskolája; a *middle school* 13 éves

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

korukig foglalkozik a gyerekekkel. Sok helyen az elemi iskolához még építészetileg is szervesen kapcsolódnak az 5 éven aluliakat ellátó *nursery class*-ok, melyek tulajdonképpen a mi fogalmaink szerinti bölcsődei és óvodai foglalkozásokat jelentik. Vannap speciális iskolák (special schools), melyek – 16 éves korukig – a fogyatékos gyerekek számára nyújtanak alapfokú képzést.

Az elemi iskola összes típusára az jellemző, hogy ha van is központi könyvtára (egy olyan helyiségben, amely tantermi célokra túl szűkösnek bizonyult), a könyvek többsége az egyes tantermek könyvespolcain található. Néhány új elemi iskolában léteznek ugyan könyvtári célokra kinevezett helyiségek, de berendezésük és felszerelésük egyszerű, az állomány sem mennyiségi, sem minőségi szempontból nem éri el a kívánatos szintet. A szerzeményezésre fordított összeget általában speciális könyvvásárlási segélyekből vagy az iskola számára érkező pénzügyi támogatásból fedezik. A jelenlegi gazdasági helyzetben ezek a segélyek is egyre inkább akadoznak, sokszor van szükség a szülői vagy tanári munkaközösségek adományaira. Különösen nehéz a helyzetük a kistelepülések iskoláinak, ahol nincs a közelben kielégítő szolgáltatást nyújtó közművelődési könyvtár, s így maga az iskolai könyvtár kényszerül arra, hogy választékát bővítse és – bizonyos értelemben – közművelődési funkciókat is ellásson.

Az Iskolai Könyvtári Egyesület ajánlásai értelmében minden elemi iskolának egy 1500–2000 kötetes központi könyvtárral kellene rendelkeznie, valamint tantermenként plusz 200–200 kötetet kellene biztosítania. Természetesen a gyakorlat sokkal szomorúbb képet mutat.

Az új könyvek beszerzésekor általában minden pedagógusnak véleményezési joga van, azonban a vásárlás lebonyolításáért, majd az állomány feldolgozásáért már egy ember (a könyvtáros) felelős. Elfogadott az az álláspont, miszerint az állománynyilvántartás és feldolgozás műveleteit nem kell túlszervezni. Nagy mennyiségű dokumentum esetén – ami igazolja a katalóguskészítés és osztályozás szükségességét – nem szépirodalmi műveknél a tizedes osztályozás egyszerűsített változatát ajánlatos alkalmazni; szépirodalmi művek esetében szerzői, ill. címkatalógust érdemes készíteni. Kisebb állomány feldolgozásakor elég az egyszerű, téma szerinti csoportosítás.

Számos elemi iskolában az a helyzet, hogy a könyvtár használatát a tanítás idejére korlátozzák, különösen azokon a helyeken, ahol jó közművelődési könyvtár van a közelben. Ez utóbbi esetben is azonban nagy segítséget jelenthet az önálló állománnyal ritkán rendelkező elemi iskolai könyvtárak számára, a helyi oktatási hatóságok letéti rendszer jellegű szolgáltatása.

Könyvtár a középiskolában

A Könyvtári Egyesület javaslata értelmében a középiskolai könyvtár helyiségét úgy kell kialakítani, hogy azt az iskola tanulóinak 10%-a használhassa egyidőben. Számítások szerint erre a célra a tanítási terek 8%-át kell biztosítani. (Így egy – 11 - 18 éveseket oktató – 1500 fős középiskolában 484 m^2 a kívánatos terület nagysága.) Lehetőség szerint a könyvtár az iskola minden részéből könnyen megközelíthető és külső zajoktól mentes legyen.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A középiskolai könyvtári személyzet helyzetét vizsgáló felmérések azt mutatják, hogy a helyi oktatási hatóságok szervezésétől függően, az iskolai könyvtáros mellett hol egy részfoglalkozású közművelődési könyvtáros, hol irodai kisegítők látják el az adminisztrációs, ill. rutinmunkák nagy részét. Egy színvonalas báziskönyvtárban azonban egy egész team munkájára szükség van. Ezeken a helyeken egy pedagógus, egy könyvtáros, egy könyvtárkezelő és egy irodai segéderő dolgozik együtt. Az említett esetben az iskolai könyvtár általában közművelődési könyvtári funkciókat is ellát.

A szakirodalom már régóta foglalkozik az iskolai könyvtáros minősítés mind pedagógusi, mind könyvtárosi képzettséget kívánó kérdésével. Ezzel szemben leggyakrabban az a helyzet, hogy a könyvtár vezetésével megbízott személy a tantestület egyik tagja, formális könyvtárosi végzettsége nincs. A pedagógus-könyvtáros a könyvtári teendők ellátásáért külön juttatásban részesül, nem kevés gondot okoz azonban az a tény, hogy a tanítási kötelezettségei mellett a könyvtári munkára alig marad ideje, sokszor a tanulók, szülők segítségét is igénybe kell vennie.

A gyakorló iskolai könyvtárosok képzésével jelenleg a Könyvtári Egyesület és az Iskolai könyvtári Egyesület, valamint az egyetemek foglalkoznak. Általában 2 éves – 180 órás – tanfolyamokat szerveznek a jelentkezők számára. A közművelődési könyvtárak, a helyi oktatási hatóságok és az Oktatásügyi Minisztérium rövidebb időtartamú, csupán alapfokú ismereteket oktató előadássorozatokat indít.

A középiskolai könyvtárak állománygyarapításában a tantestület minden tagja részt vesz. A könyvtáros a szakterületek közötti egyensúly megtartására és az általános művek beszerzésére ügyel. Fontos követelmény, hogy az előszerzeményezés, a dokumentumokról való tájékozódás minél szélesebb körű legyen.

A vétel lebonyolítása általában kétféleképpen történhet. Egyes területeken a helyi oktatási hatóság szerződést köt egy-két könyvesbolttal az iskolák tankönyvellátásának zavartalan biztosítása érdekében. Másutt egyfajta központosított ellátásról beszélhetünk, ebben az esetben a helyi oktatási hatóságok iskolai könyvtári szolgálatán keresztül érkezik a plasztik borítóval, erősített kötéssel, kész katalóguscédulával ellátott dokumentum. A minisztérium javaslata szerint a beszerzendő könyvmennyiség a következő: az elemi iskolai 5–11 éves korosztály számára évente 11 tétel/fő; a középiskolai 11–16 éves korosztály számára 13 tétel/fő; a 16 évesnél idősebbek számára 19 tétel/fő a kívánatos dokumentumszám – figyelembe véve azonban azt, hogy a középiskoláknak minimum 10 000 tételes állománnyal kell rendelkezniük.

Az osztályozást a legtöbb középiskolai könyvtárban a Dewey-féle Tizedes Osztályozás alapján végzik, bár találni példát a hagyományos gimnáziumi tantárgyak szerint csoportosító Cheltenam-féle rendszer, vagy a modernebb megközelítést alkalmazó Bliss-féle rövidített osztályozási rendszer használatára.

Általános vélemény, hogy a katalógusokat a lehető legegyszerűbben kell elkészíteni, részben a könyvtárosok időhiányával számolva, részben a tanárok és a gyerekek katalógushasználatának megkönnyítése végett. A főlapon elegendő a szerzőt, a címet, a kiadót, a kiadás dátumát, a szakszámot és a leltári számot feltüntetni. A szakkatalógushoz név- és tárgymutatót, a szépirodalmi művekhez pedig címmutatót is kell készíteni (mivel a gyerekek könnyebben emlékeznek címekre mint szerzőkre).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A legegyszerűbb módszerek alkalmazását tartják kívánatosnak a kölcsönzési eljárások vonatkozásában is. Azokban a könyvtárakban, ahol a nyitvatartási idő rövid, a kölcsönzés főleg csak az óraközi szünetekre vagy az ebédidőre korlátozódik, a Browne-féle* gyors, bár némi jártasságot kívánó eljárás a célszerű. Rendszeres könyvtári szolgáltatások esetén az iskolai osztályok szerint csoportosított egyéni kölcsönzőkártyás módszer alkalmazása terjedt el. Bár ez az eljárás meglehetősen lassú, előnye, hogy a pedagógusok is bármikor tájékozódhatnak afelől, ki mit olvasott.

Könyvtárának nyitvatartási rendjét tekintve, sok középiskola van még hátrányos helyzetben. Ideális az lenne, ha a szolgáltatásokat nem kellene az óraközi szünetekre redukálni, hanem a vonzó, otthonos hellyé alakított könyvtárhelyiség egész nap használói rendelkezésére állhatna. Valószínűleg ilyen környezetben a könyvtárosok is szívesebben végeznék a „harmadik műszakból" adódó feladataikat, történetesen a pedagógusi, valamint könyvtárosi teendők mellett jelentkező népművelői munkát (olvasókörök, könyvtári klubok, közművelődési rendezvények szervezése, lebonyolítása stb.).

Az utóbbi időben egyre többen kezdik felismerni az iskolai könyvtár alapvető szerepét a könyvtárhasználati tudnivalók elsajátítása, az olvasóvá nevelés terén. (A British Library és az Iskolai Tanács (Schools Council) 1981-ben meg is jelentetett egy kiadványt, amelyben éppen a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek oktatására tesznek javaslatot. Az ideális azonban az lenne – hangsúlyozzák a szakemberek –, ha ezek a tudnivalók bekerülhetnének az elemi és középiskolai oktatás tervébe.

UZSOKI ANDREA

*A rendszer lényege: az olvasó beiratkozáskor annyi tasakot kap, ahány könyvet egyszerre kölcsönözhet. Kölcsönzéskor minden egyes könyvkártya külön olvasói tasakba kerül. A könyvkártyára, valamint a könyvbe ragasztott lejárati kartonra a könyvtáros rábélyegzi a lejárat dátumát, az olvasó tasakját is eszerint – ezen belül a könyvek leltári száma vagy az olvasók törzsszáma szerint – rendezi. A visszakeresés a könyvbe jegyzett dátum alapján történik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

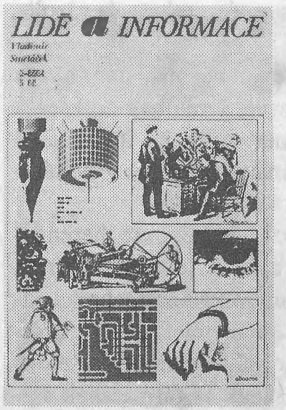

SMETAČEK, Vladimir: Lidé a informace. Praha, Albatros, 1981. 337 p.

Az emberek és az információ

„Tudjátok, hogy hogy néz ki a Hold felszíne? Tudjátok mi történik az óceán mélyén? Tudjátok, hogy ki volt IV. Károly? Mindnyájan biztosan azt válaszoljátok: igen, tudjuk. Tudjuk, hogy néz ki a holdfelszín hogy mi történik az óceánban, hogy ki volt IV. Károly. De hiszen egyikünk se repült a Holdra, a tengerben csak a szünidőben fürödtünk, és hatszáz évvel ezelőtt még egyikünk sem volt a világon.

Mindent, amit ezekről tudunk, csak a könyvekből és a folyóiratokból, a rádióból és a televízióból, a filmekből és az iskolából tudjuk. Egyelőre meg főként az iskolából.

Mondjátok meg magatok, nem csoda ez?"

Ebbe a csodába, az ismeretek közötti eligazodás világába vezeti be a gyermekolvasókat „Az emberek és az információ" című, a maga nemében egyedülálló könyv.

A kötet szerzője Vladimir Smetaček kandidátus, aki tudományos tevékenységében főként a nyelv és a megismerés kapcsolatával foglalkozik, számos publikációja jelent meg az információs szükségletről, az információkereső nyelvekről, az általános információelméletről. Kutatásainak másik iránya a gyermekirodalom, a gyermekek olvasásának vizsgálata. Az 1971–80 között, az ő vezetésével folytatott kutatások összegzéseként írta meg munkatársaival együtt „A gyermekkönyv morfológiája" c. kötetet (Jiři Kabele – Vladimír Smetaček – Vladimír Voznička: Morfologie dětské knihy. Praha, Albatros, 1981. 159 p.)

„Az emberek és az információ" lebilincselő stílusban kalauzolja el a gyermekeket titokzatos, rejtelmes világunkba, a megismerés folyamataiba és módszereibe, a tudományos ismeretek technikai alkalmazásába, a tudományos-technikai forradalmak jelentőségébe; bemutatja a legfontosabb technikai felfedezéseket a fazekaskorongtól és a keréktől a gőzgépekig. Az anyagok és az energia világában főként az anyagok, tárgyak egymásra hatását, kapcsolatát emeli ki, majd elemzi a fizikai hatások és a tükrözés lényegét. Az élettelen természettől az élőlények világába jutva megismertet az élő szervezet és az emlékezet kapcsolatával, a gének „emlékezetével", az érzékszervek és az idegrendszer működésével, a gondolkodás és a beszéd, a nyelvek kialakulásával.

A szóbeli közlés kialakulása után szükségszerű volt az írás létrejötte, a kötet a jelek kialakulásától a különböző írásrendszereken át bemutatja a kódrendszereket, a titkos írásokat is. Végigvezet az íróanyagok fejlődésén a korszerű nyomdatechnika, reprográfia, mikrofilmtechnika, holográfia kialakulásáig.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az *„Írott források"* c. fejezet a papirusztekercsektől a konferenciai jelentésekig bemutatja a különböző írott és nyomtatott dokumentumtípusokat, és ezek gyűjtőhelyének, a tudomány és ipar fontos segítőtársának, a könyvtárnak a történeti kialakulását, kapcsolatát az információs központokkal, legfontosabb tevékenységi körét és szolgáltatásait, az alapvető könyvtári munkafolyamatokat az állománygyarapítástól az információk formális és tárgyi feltárásáig, a korszerű gépi információs rendszereket, és vázolja a jövő könyvtárát.

Az emberi ismeretek száma ma már olyan nagy, hogy egy ember már nem képes azt áttekinteni. Feladatunk az, hogy ebből a sokaságból kiválasszuk a valóban szükséges információkat. *„Az ember és ismeretei"* c. fejezetből megismerhetjük az információ kiválasztásának folyamatát, módszereit, a jegyzetelés és a tudományos művek megírásának technikáját.

Ahhoz, hogy a hírek, ismeretek eljussanak hozzánk, hírközlő eszközökre, berendezésekre van szükség. A továbbiakban tehát megismerkedhetünk a jelek, jelzések és hírek, információk továbbításának ősi módszerein át a korszerű kommunikációs technika kialakulásával, a telegráffal, a távíróval, a telexszel, a telefonnal, a lézertelefonnal, a drótnélküli összeköttetés formáival, a képek továbbításának eszközeivel, a filmmel, a televízióval, a kommunikációs műholdakkal, végül a hang továbbításának és tárolásának eszközeivel a kezdetleges fonoautográftól a hangos filmig.

A következő fejezet az automatizálás, a „mindent tudó" automaták kialakulásával foglalkozik, majd a számrendszerek ismertetésén keresztül eljutunk a számológépek, a számítógépek és egyéb számítástechnikai berendezések leírásáig, a számítástechnika sokféle alkalmazási lehetőségének bemutatásáig. A módszeresen felépített könyv utolsó fejezete az információelmélet fogalmaival ismerteti meg olvasóit.

A könyv minden fejezete a benne tárgyalt ismeretek rövid összefoglalásával zárul, a könyvben való könnyebb tájékozódást részletes tárgymutató segíti. A kötetet a legfontosabb szakkifejezések kis értelmező szótára, az alapvető tájékoztatási eszközök és a témához ajánlott irodalom annotált bibliográfiája egészíti ki.

A jól tagolt, ábrákkal és fényképekkel gazdagon illusztrált, olvasmányos, közérthető stílusban megírt könyv nemcsak a 10–12 év feletti gyermekek, de a téma iránt érdeklődő felnőttek számára is hasznos olvasmány lehet.

Magyar nyelvű fordítását – néhány helyen a magyar vonatkozású példák beiktatásával – mi is szívesen olvasnánk.

RÁCZ ÁGNES

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

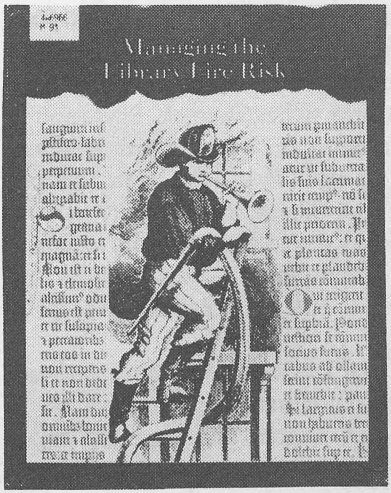

MORRIS, J.: Managing the library fire risk. Second ed. Published by the Office of Risk Management and Safety University of California. Berkeley. 1979. 147 p.

A könyvtári tűzkockázat kérdései

A korunkban is gyakori tűzesetek szomorú statisztikája ismeretében a kaliforniai Egyetem (University of California) vállalkozott arra, hogy – az 1975-ös első kiadás után – most második, bővített kiadásban is publikálja a könyvtártüzek történetét, megvizsgálja a katasztrófák okait, levonja a tanulságokat, s egyben felhívja az építészek, könyvtárosok, felügyeleti szervek figyelmét a tűz- és tűzokozta vízkárok megelőzésének és elhárításának újabban alkalmazható eszközeire, ajánlható módszereire.

Az ízléses kiállítású, a kitűzött témát átfogóan feltáró és fényképekkel, rajzokkal gazdagon illusztrált kötet először néhány jelentősebb amerikai könyvtár égésének körülményeit írja le és rámutat a tűzvészt előidéző mulasztásokra. Majd a könyvek „tűzbiztos" tárolásáról és általában a könyvtári tűzkárok elleni védekezési lehetőségekről szól. Ismerteti a nedves könyvek mentését, az e téren kikísérletezett eljárásokat (mint pl. a mélyhűtés, légszárítás, vákuumkamra stb.), valamint a kéziratok speciális szárítását.

Az ideális könyvtárépülettől elvárható hármas funkció: a könyvek hozzáférhető módon, teljes tűzbiztonságban való tárolása; a megfelelő hőmérséklet, fény és levegő biztosítása; és hogy a további bővíthetőség számára is legyen tér. Aligha túlzás kijelenteni, hogy kevés könyvtár tesz eleget mindhárom követelménynek.

Annak idején Melvin *Dewey* az „abszolút tűzbiztosnak" tartott New York State Library (Albany) alaposabb tűzvédelmét sürgette az Állami Törvényhozó Testülethez (State Legislature) felterjesztett jelentésében, s egyéb indokain kívül arra is hivatkozott, hogy a könyvtár berendezése, a faburkolatok, a sok százezer lábnyi fapolcozat számára állandó veszélyt jelent bármely megsérült elektromos vezeték. A Dewey által kért tűzvédelmi intézkedések elmaradtak; a könyvtár 1911-ben bekövetkezett égését a „modern könyvtártörténet legnagyobb katasztrófájaként" ismerik, amelynek során 450 000 könyv, 270 000 kézirat, 300 000 értekezés és húsz év alatt feldolgozott kb. 1 millió katalóguscédula vált a tűz martalékává.

Egyes modern könyvtárak tervezésénél az ablaknélküliség mellett döntöttek, ugyanis ez a megoldás több előnnyel is jár. Kétségtelen, hogy a légszennyezettség, a hőmérsék-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

let, a légnedvesség és az ibolyántúli fény mértékének szabályozása itt lényegesen egyszerűbb, mint a hagyományos épületeknél; a tolvajok és a vandalizmus elleni védekezés is könnyebb; a legjelentősebb nyereség mégis, az igen tekintélyes mértékben megnövekedett hasznos falfelület.

Másfelől azonban, az ilyen ablaktalan épület rendkívül bonyolulttá teszi a tűz elleni védekezést. Hacsak nem gondoskodunk különleges berendezésekről, úgy a keletkező füst eltávolítása az épületből gyakorlatilag lehetetlen. Esetleges áramkimaradás fényes nappal is valamennyi helyiséget éjszakai sötétségbe boríthatja. Még ennél is nagyobb hátrány, hogy tűz esetén a szellőztethetetlenség miatt, a tűzterületek túlhevülhetnek. Egyes építészek előszeretettel fordulnak az átrium stílusú elrendezéshez, ahol a központi hatalmas csarnok körül helyezkednek el az egyes épületszintek. Az egyik ilyen 10 emeletes könyvtárnál (Bobst Library at New York University, in New York City) az átriumot oly módon védik, hogy az egyes emeletszinteket drótbetétes üvegfalakkal vették körül s az üvegfalakhoz szórófejeket csatlakoztattak. Az ilyen berendezés „záporfalként" vagy „vízfüggönyként" működik, szerepe elsősorban a lokalizálás, a hő és füst terjedésének megakadályozása.

A könyv közli a Nemzeti Tűzvédelmi Egyesület által készített ún. „döntés-fát". A diagramban a tűztől védendő objektumok a „fa" csúcsánál láthatók, míg a csúcsból induló vonalak és kockák a védelem módszereire utalnak. A diagram sok változatra nyújt lehetőséget. A „döntés-fa" dokumentuma lehet egyrészt a konstruktív gondolkodásnak és tervezésnek, másrészt az építész és mérnök is haszonnal forgathatja. Útmutatásait követve segítségére lehet a tűzvédelmi tanácsadónak a tűzvédelmi berendezés kiválasztásánál, de az építész számára is jó szolgálatot tesz a könyvtárosokkal és felügyeleti szervükkel folytatott tanácskozásoknál.

Végül felsorolja a különböző önműködő tűzjelző rendszereket, felhívja a figyelmet arra, hogy a legnagyobb tűzvész is kis szikrából indul ki, tehát minden az észlelés és a riasztás közti időn múlik.

ZOLTÁN IMRE

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ausleihverbuchungssysteme in Vergleich. Methode der Wirtschaftlichkeitsuntersuchung für öffentliche Bibliotheken. Berlin, Deutsches Bibliotheksinstitut. 1980. 20 p. (dbi-materialen)

Kölcsönzési rendszerek összehasonlítása. A közművelődési könyvtárak gazdaságossági vizsgálatának módszertana.

A tanulmányt azon könyvtáraknak szánják a szerzők, melyek kölcsönzési rendszerüket korszerűsíteni kívánják. Céljuk, hogy támpontot adjanak egy megfelelő összehasonlító költségszámítás elvégzéséhez, a középpontban tehát a számítások módszertana áll. Több kölcsönzési rendszert ismertetnek, pl. a hagyományos kézit, két fotó- és két gépi offline típusú rendszert hasonlítanak össze, röviden érintik az online rendszer előnyeit és hátrányait is, habár a katalogizálással való összefüggést ez a tanulmány nem vizsgálja. Az online rendszer drágább, a nagy számú dialógusok miatt, és hosszabb ideig tarthat a várakozás. Ha az egyes részlegeknek nincs tároló kapacitása, a központi egység esetleges kiesése a zavar elhárításáig szükségessé teheti a kölcsönzés manuális lebonyolítását. Az online rendszer előnyei a hasonló rendszerű katalógussal összekapcsolva mutatkoznak meg. A gépi rendszer lehetőséget nyújt a hálózati tagkönyvtárak és a központi könyvtár összekapcsolására is.

A kölcsönzési rendszer gazdaságossága mellett olyan tényezőket is vizsgálni kell, mint a bővíthetőség, a készülékek megbízhatósága és hogy rendelkezésre áll-e megfelelő javítási kapacitás – nem biztos, hogy az olcsóbb rendszer valóban olcsóbb, azaz, hogy eléggé gazdaságos.

Az egyes rendszerekkel kapcsolatos gazdaságossági számítások alapját a kölcsönzésre vonatkozó statisztikai adatok képezik. Mivel ezek a múltra vonatkoznak, a tervezést viszont a jövő számára kell végezni, számolni kell ezeknek az adatoknak a gyors változásával is. A könyvben szereplő táblázatok, melyek gyakorlati tapasztalatok általánosításával készültek, segítséget nyújtanak ahhoz, hogy a számításokat még akkor is el lehessen végezni, ha esetleg nem állna minden adat rendelkezésre; természetesen a helyi viszonyok figyelembevételével. A költségszámításban szerepet játszó tényezők:

– évi kölcsönzések száma; (amennyiben az adat nem áll rendelkezésre, az állomány háromszorosát veszi alapul),
– visszavétel, (megegyezik a kölcsönzéssel),

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– a felhasználók (olvasójeggyel rendelkezők) száma. (Figyelemmel kell lenni a passzív beiratkozottakra is, akik ténylegesen nem használják a könyvtárat. Ha ez az adat nem lenne ismert, az éves kölcsönzések számát kell harminccal osztani, hogy hozzávetőleges értéket kapjunk.)
– az adatváltozások átvezetésére, felszólításokra, reklamációkra, kölcsönzési határidők meghosszabbítására, az előjegyzésekre fordított idő,
– a könyvtár nyitvatartási ideje
– évi viszonylatban, az egy órára eső kölcsönzések száma.

Előfordul, hogy egy költségesebb rendszerre való áttérés helyett gazdaságosabb lehet a nyitvatartási idő növelése; természetesen, a helyi adottságok határozzák meg, hogy ilyen módon szét lehet-e húzni a csúcsidőket és lehet-e a zsúfoltságot csökkenteni.

A könyvtár kapacitását nem szabad az átlagos forgalomra tervezni. A kísérletek szerint ugyanis ez legfeljebb a nyitvatartási idő 72 százalékára lenne elegendő. A nyitvatartási időnek mintegy 23 százalékában lehet átlagon aluli megterhelést feltételezni, 57 százalékban a megterhelés az átlag körül mozog, míg legalább 20 százalékban valószínű, hogy a megterhelés erősen meghaladja az átlagot, a nyitvatartási idő 11 százalékában kétszeres vagy magasabb megterheléssel kell számolni. Innen adódik a tanulmány azon következtetése, hogy a kölcsönzési rendszer kapacitását az átlag-kölcsönzés duplájára kell méretezni. Még így is, a nyitvatartási idő 5 százalékában várakozási sorok alakulnak ki.

A tanulmány gazdaságossági számításai nemcsak a költségesebb rendszer bevezetésének mérlegelésekor hasznosak, hanem a közkönyvtárak hagyományos rendszerű kapacitásainak tervezésében is.

KOZMA LÁSZLÓ

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ALA	American Library Association – Amerikai Könyvtári Egyesület
ASIS	American Society for Information Science – Amerikai Tájékoztatástudományi Társaság
ASLIB	Association of Special Libraries and Information Bureaux – Szakkönyvtárak és Tájékoztató Irodák Szövetsége (Anglia)
AV	Audiovisual – audiovizuális
CEC	Commission of the European Communities – Európai Közösségek Bizottsága
CNRS	Centre National de la Recherche Scientifique – Országos Tudományos Kutatási Központ (Franciaország)
DARE	Data Retrieval System for Documentation in the Social and Human Sciences (Unesco) – Humán és Társadalomtudományi Adatkereső Rendszer
DTO	Dansk Teknisk Oplysninstjeneste – Dán Műszaki Információs Szolgálat
ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem
EURONET	European Information Network for Science and Technology – Európai Tudományos és Műszaki Információs Hálózat
FID	Fédération Internationale de Documentation – Nemzetközi Dokumentációs Szövetség
FTK	Forrástájékoztató központ
IAALD	International Association of Agricultural Librarians and Documentalists – Mezőgazdasági Könyvtárosok és Dokumentalisták Nemzetközi Egyesülete
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions – Könyvtáros Egyesületek és Intézmények Nemzetközi Szövetsége
INION	Akademiâ Nauk SSSR. Institut naučnoj informacii po obščestvennym naukam – A Szovjet Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Tájékoztató Intézete (Moszkva)
ISAD	Information Science and Automation Division – Az Amerikai Könyvtári Egyesület (ALA) Tájékoztatástudományi és Gépesítési Részlege
KDSZ	Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom
LVN	Library Video Network – Könyvtári Video Hálózat (USA)
MLA	Medical Library Association – Orvosi Könyvtári Egyesület

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

MNB	Magyar Nemzeti Bibliográfia
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
MTI	Magyar Távirati Iroda
OOK	Országos Oktatástechnikai Központ, Veszprém
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
TIT	Tudományos Ismeretterjesztő Társaság
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organization – ENSZ Nevelésügyi Tudományos és Kulturális Szervezet
UNISIST	United Nations Information System in Science and Technology – Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

SUMMARY

FÖLDI TAMÁS: **Social science information and social practice.** – Social science information is able to be at the service of social practice, if its activities are connected with the decision making processes of the society and adjusted to the specifics of management and decision mechanisms as well as to the needs of advanced organizations. Current services on own initiative and the fulfilment of occasional orders by the user both play a due role. Much depends on the speed of services. The present dispersed and confused structure of data and their registration delimitates the demand on data and the efficiency of use. A mission-oriented and multidisciplinary approach, manifesting itself in services of synthetic nature and a direct and steady access of the user to the data base, is required. [341–349.p.]

KOMÁROMI SÁNDOR: **Problems of information on world literature.** – Information on the universal world literature and literary scholarship is one of the most specific subsystems of the Hungarian social science information. Establishing systematically its system, its thematical complexity, its common features with Hungarian literary information and the expansive needs towards the services ought to be considered. The future structure of services can be based on co-operation and on the already existing but scattered practice. One important element of this structure, the central registry of original publications, is already carried out by the Gorkij Library. The system should be developed, step by step on the basis of the collaboration of already existing services, of the commissional establishment of the basic conception and of the investigated needs concerning special services. [350–359.p.]

SKALICZKI JUDIT: **Video in the library.** – According to the forecast for the 90s, only 50 percent of the information will be published in printed form. This is why libraries have to collect various information carriers. The author deals in detail with video services. She surveys the foreign practice, then describes the tasks of Hungarian libraries where the collecting of such documents begins just now. A central recorder base schould be established (its tasks are: multiplication, transcriptions, standardization of video-cassettes having different sizes) and a video-record system of library centres should be developed. The library handling of video-documents has to be integrated in the already existing library working processes. [360–368.p.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

GEREBEN FERENC: **About the functioning of book-transmitting channels.** – The study, taking a 1978 national sample on reading sociology on the basis of the gained experiences, examines from which sources are the readers informed, respectively how they get the different types of actual reading materials. According to the investigation the more active and developed readers' attitude as well as the more valuable reading materials, requiring greater receptive activity, in general, go hand in hand with pre-active information and acquisition methods demanding personal search. This argument, however, is valid in the first place for the book trade and only in the second place for library sources. Libraries play a direct role in the selection of some one tenth of the current reading and 15 percent in their acquisition. [369–383.p.]

FERENCZY ENDRÉNÉ: **Plan of the new readers' service system in the National Széchényi Library.** – During the planning period of the new building of the Hungarian National Library, lasting more than 20 years, the whole function system and within it the conceptions concerning the functioning of readers' service have changed and became up-to-date several times. For the time being, prior to the opening, planning cannot help but face the reality of to-day's financial and staff provision. The establishment of the readers' service system is determined by modern fulfilment of research needs based on the national collection, by assuring of the national library's archival function, by consideration of the architectural capabilities of the Palace in Buda, which originally was not built to house a library. The article presents the reader categories entitled to use the library, the rules for using several stock parts, the division of reading areas and the aspects for the compilation of 75 000 volumes to be placed on open shelves as a reference library, the solution of a free traffic system between the reading areas and reference libraries, the forms of information activities. [384–394.p.]

(The following two articles are contributions to the study by HORVÁTH TIBOR: Question marks of subject departments, published in no. 4, 1982 of our journal)

KOLOZS IBOLYA: **Contribution to the question marks.** – Public libraries perform their duties if they are able to renew continuously themselves and to fulfill demands for specialized literature on higher level, too. The fulfilment of new functions is possible through cooperation, through adapting themselves into the national information system and to develop technically as soon as possible. The direction of development is unambigous but it would be incorrect to shape libraries of various capability, of different information interest, motivated by the local surrounding, to one model. Subject departmentalization cannot be realized in itself but only if based on an effectively functioning subject specialist system. [395–397.p.]

URSZIN SÁNDOR: **Worries of subject departmentalization in Miskolc.** – In 1972, the county library in Miskolc received a three-level new building where a subject department system was instituted. The established system – partly due to the shaping of the building – had a number of inadequacies: the club zone was isolated from the readers' service areas and remained relatively unused; beside the subject departments the general department did not develop; the task of general information fell to special librarians in the

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

language-, literature- and artistic subject departments. In interest of improvement the stock of the club zone increased and the information of public interest was set here. The language laboratory is separated from the overcrowded music department. Instead of establishing new subject departments the already existing ones are accomplished. [398–400.p.]

SEREGI ISTVÁN: **Activity of the Directors' Council of the Central Trade Union Libraries in 1981–1982.** – The main difficulty in the trade union library network is the contradiction between the network dispersion (in conformity with the industrial structure) and the centralizing efforts of librarianship. It is suggested to liquidate libraries functioning under inadequate circumstances and to re-group the financial and spiritual energies. It is time to integrate libraries on working places (public, special libraries and in certain cases patient libraries). It is an important task to hinder the continuously decreasing number of readers. Services must be enlarged and made colourful. [401–404.p.]

Outlook

BALÁZS SÁNDOR: **Intermediaries in information transfer. (Seeking ways or increasing the information spectrum?).** – Author surveys, on the base of foreign literature, problems arising in direct information access in transmitting and obtaining information, in the labyrinth of sources and services. [405–419.p.]

DIENES GEDEON: **The first five years of the European Cultural Data Bank.** – On behalf of Unesco the main documents of the ECDB were published recently (introduced by the author). Now this introduction, in version of an article, reports on the present state of works going on in the data bank. [420–425.p.]

Reviews

RAY, S. G.: **Library service to schools.** The Library Association. 3rd ed. London, 1982. 64 p. (Library Association Pamphlet. 32.) (Rev.: UZSOKI Andrea) [426–430.p.]

SMETAČEK, V.: **Lidé a informace.** (People and information). Praha, Albatros, 1981. 337 p. (Rev.: RÁCZ Ágnes) [431–432.p.]

MORRIS, J.: **Managing the library fire risk.** 2nd ed. Office of Risk Management and Safety. University of California, Berkeley, 1979. 147 p. (Rev.: ZOLTÁN Imre) [433–434.p.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ausleihverbuchungssysteme im Vergleich. Methode der Wirtschaftlichkeitsuntersuchung für öffentliche Bibliotheken. Comparison of lending systems. Methodology for investigating the economicalness of public libraries. Publ. Deutsches Bibliotheksinstitut. Berlin, DBI. 1980. 200 p. (dbi-materialien 2.) (Rev.: KOZMA László.) [435–436.p.]

ZUSAMMENFASSUNG

FÖLDI TAMÁS: **Gesellschaftswissenschaftliche Information und gesellschaftliche Praxis.** – Die gesellschaftswissenschaftliche Information ist nur dann fähig den Dienst für die gesellschaftliche Praxis auszuüben, falls ihre Tätigkeit sich an den Entscheidungsprozessen der Gesellschaft anschliesst und sich den Spezifika der Leitung und des Entscheidungsmechanismus, wie auch den Ansprüchen entwickelter Organisationen anpasst. Sowohl die fortlaufenden Dienste, basiert auf eigener Initiative, wie auch die Dienstleistungen, geboten aufgrund fallweiser Bestellungen, und für Benützer, spielen eine entsprechende Rolle. Es hängt viel von den raschen Dienstleistungen ab. Die gegenwärtig diffuse und unübersehbare Konstruktion und Organisation der Daten und ihrer Nachweise, beschränken die Ansprüche den Daten gegenüber und auch ihre wirksame Benützung. Die Aufgaben-orientierte multidisziplinäre Annäherung, wie auch die Dienstleistungen synthetischen Charakters, desweiteren die unmittelbare, ständige Zugänglichkeit zu den Daten seitens der Benützer, setzen den entsprechenden Dienst für die Praxis voraus. [341–349.p.]

KOMÁROMI SÁNDOR: **Über die Probleme der weltliterarischen Information.** – Die universelle weltliterarische und literaturwissenschaftliche Information ist das eigenartigste Zweigsystem der einheimischen gesellschaftswissenschaftlichen Information. Bei der planmässigen Entwicklung ihres Systems muss man ihre thematische Zusammengesetztheit, ihre gemeinsamen Züge mit der ungarischen literarischen Information und die Dienstleistungen berührenden weitläufigen Bedürfnisse in Betracht ziehen. Die zukünftige Struktur der Dienstleistungen kann auf die Zusammenarbeit und auf die bereits bestehende, jedoch zerstreute Praxis basieren. Ein wesentlicher Teil dieser Struktur, nämlich der Zentralnachweis selbständiger Veröffentlichungen, wird bereits in der Gorkij Bibliothek durchgeführt. Das System soll aufgrund der Vereinigung der auch gegenwärtig aktiven Dienstleistender, der kommissionellen Entwicklung der Grundkonzeptionen und der sich auf speziellen Dienstleistungen beziehenden Anspruchsuntersuchungen, schrittweise ausgebaut werden. [350–359 .p.]

SKALICZKI JUDIT: **Video in der Bibliothek.** – Den im voraus anzeigenden Nachrichten gemäss, wird in den 90er Jahren nur 50% der Informationen in gedruckter Form veröffentlicht werden. Daraus ergibt sich, dass auch die Bibliotheken vielerlei Informationsträger sammeln müssen. Die Verfasserin beschäftigt sich ausführlich mit den Video-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Dienstleistungen. Sie bietet einen Überblick über die ausländische Praxis, befasst sich dann mit den Aufgaben ungarischer Bibliotheken, wo man mit dem Sammeln solcher Dokumente erst jetzt beginnt. Man soll eine zentrale Bild-Magnetophon Basis gründen (ihre Aufgaben wären: Vervielfältigung, Umschrift, Vereinheitlichung der Videokasetten von evtl. verschiedenem Mass) und das Bildmagnetophon-System der Netzbibliothekszentralen sollen entwickelt werden. Die bibliothekarischen Behandlung von Videodokumenten soll in den bereits bestehenden bibliothekarischen Arbeitsprozessen integriert werden. [360–368.p.]

GEREBEN FERENC: **Über die Funktion der Literaturvermittlungskanäle.** – Im Jahre 1978 wurde eine repräsentative lesesoziologische Untersuchung durchgeführt. Aufgrund dieser Daten wird betrachtet von welchen Quellen sich die Leser über die verschiedenen Typen der aktuellen Lektürmaterialien informieren bzw. wie sie dieselben beschaffen. Die Untersuchung hat bewiesen, dass das aktivere, entwickeltere Leserverhalten und das wertvollere Lesematerial, welches eine höhere Aufnahmeaktivität beansprucht, und im allgemeinen mit solchen Anschaffungsmethoden verbunden ist, eine aktivere, persönliche Nachforschung fördern. Dieser Satz ist vor allem für die Buchhandlung- und nur in zweiter Linie für die Bibliotheksquellen gültig. Die Bibliotheken spielen eine unmittelbare Rolle in der Auswahl von ungefähr einem Zehntel der kurrenten Lesestücke und 15% in der Anschaffung derselben. [369–383.p.]

FERENCZY ENDRÉNÉ: **Neuer Plan des Leserdienstsystems in der Nationalbibliothek Széchényi.** – In der mehr als 20 jährigen Planperiode des neuen Gebäudes der ungarischen Nationalbibliothek, änderten und modernisierten sich öfters die Konzeptionen bzgl. des Funktionssystems der Nationalbibliothek und innerhalb dessen in bezug auf das Funktionieren des Leserdienstes. Gegenwärtig, vor der Eröffnung, ist die Planung gezwungen mit den Möglichkeiten der Finanzen und mit der Realität des Personalstandes zu rechnen. Das neue Leserdienstsystem wird von der modernen Erfüllung der Forschungsansprüche, basiert auf die Nationalsammlung, von der Sicherung der archivalen Funktion der Nationalbibliothek, von dern architektonischen Gegebenheiten des Palastes in Buda, welches nicht für Bibliothekszwecke gebaut wurde, bestimmt. Der Artikel beschreibt die einzelnen, für die Bibliotheksbenützung berechtigten, Leserkategorien, die Benützungsregeln einzelner Bestandteile, die Aufteilung der Leserzonen und die Standpunkte, die bei der Zusammenstellung der aufzustellenden 70 000 Bände als Freihand-Referenzbibliothek berücksichtigt werden, die Lösung des freien Verkehrssystems zwischen den Leserzonen und den Referenzbibliotheken, die Formen der Informationstätigkeit. [384–394.p.]

(Nachstehend sind zwei Beiträge zum Artikel: HORVÁTH TIBOR: Fragezeichen in bezug auf Fachabteilungen, veröffentlich in No.4. 1982. unserer Zeitschrift):

KOLOZS IBOLYA: **Beitrag zum Fragezeichen.** – Die öffentlichen Bibliotheken erfüllen ihre Aufgaben, falls sie fähig sind sich fortlaufend zu erneuern, fachliterarische Ansprüche auf höheren Niveaus zu verrichten. Die Erfüllung neuer Funktionen wird ermöglicht mittels Zusammenarbeit, Anpassung an das neue nationale Informationssystem und eine

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

je frühere Entwicklung der Technologie. Die Richtung der Entwicklung ist eindeutig, es wäre aber unrichtig Bibliotheken von verschiedenen Informationsinteressen, die seitens der örtlichen Umgebung motiviert sind, auch mit abweichenden Gegebenheiten funktionieren, auf ein Schema zu bilden. Fachabteilungen können nicht in sich selbst verwirklicht werden sondern nur auf wirksam funktionierenden Fachreferentensystem basierend. [395–397.p.]

URSZIN SÁNDOR: **Sorgen der Fachabteilungen in Miskolc.** – In der neuen dreistöckigen Komitatsbibliothek, Miskolc, eingeweiht in 1972, wurde das Fachabteilungssystem eingeführt. Dieses System – teilweise wegen der Bauform des Gebäudes – wies mehrere Mängel auf: die Klubzone sonderte sich ab von den Leserdiensträumen und blieb verhältnismässig unausnützbar; neben den Fachabteilungen entwickelte sich keine allgemeine Abteilung; die Aufgabe der allgemeinen Informierung wurde von den Informatoren der Sprach-, Literatur- und Kunstfachabteilungen durchgeführt. Im Interesse einer Weiterentwickelung erweiterte sich der Bestand in der Klubzone und hier wurde die Informierung von allgemeinem Interesse untergebracht. Das Sprachlaboratorium wird von der überfüllten Musikabteilung abgetrennt. Statt neuen Fachabteilungen werden die bereits vorhandenen verbessert. [398–400.p.]

SEREGI ISTVÁN: **Über die Tätigkeit des Direktionsrates der Gewerkschaftlichen Zentralbibliotheken. 1981–1982.)** – Die grösste Schwierigkeit in dem gewerkschaftlichen Bibliotheksnetz ist der Widerspruch zwischen der Zerstückeltheit des Netzes (sich der Konstruktion der Industrie anpassend) und den Bestrebungen für die Zentralisierung des Bibliothekswesens. Es wird vorgeschlagen, jene Bibliotheken die unter ungeeigneten Umständen funktionieren, aufzulassen und die finanziellen, geistlichen Energien umzugruppieren. Die Integrierung der Bibliotheken an Arbeitsplätzen (allgemeine öffentliche, Fach- und in gewissen Fällen Krankenbibliotheken) ist ebenfalls aktuell. Wichtigste Aufgabe ist den fortlaufenden Rückgang der Leserzahl zu hindern. Dienstleistungen sollen erweitert und lebhafter getätigt werden. [401–404.p.]

Ausblick

BALÁZS SÁNDOR: **Vermittler der Informationen.) (Suche nach einem Weg oder Erweiterung des Informationsspektrums?).** – Der Verfasser überblickt, aufgrund der ausländischen Fachliteratur, jene Probleme, die sich bei der Informierung, Übernahme und Übertragung der Informationen in dem Labyrinth der Quellen und Dienstleistungen melden. [405–419.p.]

DIENES GEDEON: **Erste 5 Jahre der Europäischen Kulturellen Datenbank.** – Im Auftrage der UNESCO wurden vor kurzer Zeit die wichtigsten Dokumente der Europäischen Kulturellen Datenbank veröffentlicht (Verfasser schrieb die Einleitung). Die vorliegende

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Artikelversion dieser Einleitung berichtet über den gegenwärtigen Stand der in der Datenbank durchgeführten Arbeiten. [420–425.p.]

Rezensionen

RAY, S. G.: **Library service in schools.** (Schulbibliotheken in England). The Library Association. 3rd ed. London, 1982. 64 p. (Library Association Pamphlet. 32. (Rez.: UZSOKI Andrea) [426–430.p.]

SMETAČEK, V.: **Lidé a informace.** (Die Menschen und die Information). Praha, Albartos, 1981. 337 p. (Rez.: RÁCZ Ágnes) [431–432.p.]

MORRIS, J.: **Managing the library fire risk.** (Brandfälle in der Bibliothek). 2nd ed. Office of Risk Management and Safety University of California, Berkeley, 1979. 147 p. (Rez.: ZOLTÁN Imre) [433–434.p.]

Ausleihverbuchungssysteme im Vergleich. Methode der Wirtschaftlichkeitsuntersuchung für öffentliche Bibliotheken. Hrsg. Deutsches Bibliotheksinstitut, Berlin, DBI. 1980. 200. p. (dbi-materialien 2.) (Rez.: KOZMA László) [435–436.p.]

РЕЗЮМЕ

ФЕЛДИ ТАМАШ: **Информация по общественным наукам и общественная практика.** – Информация по общественным наукам способна для службы общественной практики тогда, если ее деятельность связывается с процессами общественных решений, и приспосабливается к особенностям руководства и механизма решения, а также к потребностям развития организаций. Как текущие услуги, основанные на собственной инициативе, так и услуги по отдельным заказам играют удовлетворительную роль. Много зависит от быстроты услуг. Сегодняшняя разбросанная и необозримая структура и организация данных ограничает запросы к данным и их эффективное использование. Условиями удовлетворительной службы практики являются мултыдисциплинарный, ориентированный на задание подход, услуги синтетического типа, а также постоянный непосредственный доступ к данным. [341 – стр.]

КОМАРОМИ ШАНДОР: **О вопросах информации по мировой литературе.** – Одной из самых своеобразных отраслевых подсистем отечественной информации по об-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

щественным наукам является информация по универсальной мировой литературе и литературоведению. При планомерном формировании системы надо учитывать ее тематическую сложность, общие четры с информацией по венгерской литературе и широкие запросы к услугам. Будущая структура услуг может строиться на сотрудничестве, на еще разбросанно имеющейся практике. Один из важных элементов структуры – центральный учет самостоятельных произведений – уже ведется в Государственной библиотеке им. Горького. Систему надо строить по этапам, на основе сотрудничества и теперь активных библиотек, формирования комиссией основной концепции и исследований по потребностям в специальных услугах. [350–359. стр.]

ШКАЛИЦКИ ЮДИТ: **Видео в библиотеках.** – По прогнозам в 90-ых годах приблизительно только 50 % информации выйдут в печатной форме. Из этого вытекает, что библиотекам надо собирать разные виды источников информации. Автор подробно занимается услугами по визуальным документам. Она дает обзор зарубежной практики, потом говорит о задачах венгерских библиотек, где собирание таких документов только что начинается. Надо создать базу видео-магнитофонов (ее задача – это размножение, копирование, унификация видео-касетт разново размера), и основать систему видео-магнитофонов в сетевых библиотечных центрах. Библиотечную работу с визуальными документами надо интегрировать в имеющиеся библиотечные рабочие процессы. [360–368. стр.]

ГЕРЕБЕН ФЕРЕНЦ: **О действии каналов посредничества литературы.** – На основе данных репрезентативного социологического исследования, проведенного в 1978 г., в труде рассматривается, с каких источников получают сведения читатели о разных типах актуальной литературы, или откуда приобретают их. По данным исследования более активное, развитое читательское поведение, и более ценный материал для чтения, желающей большей активности от читателя вообще связывается с методами информирования и приобретения, которые требуют более активных и личных хлопот. Но данное положение действительно в первую очередь в книжной торговли, и только во вторую очередь на библиотечные источники. Библиотеки играют непосредственную роль в выборе десяти текущих материалов для чтения, и в прибретении их 15 процентов. [369–383. стр.]

ФЕРЕНЦИ ЭНДРЕНЭ: **План новой системы обслуживания читателей в Государственной библиотеке им. Сечени.** – В более 20-летнем периоде планирования нового здания венгерской национальной библиотеки концепции о системе функций национальной библиотеки и в действии отдела обслуживания читателей несколько раз изменились, совершенствовались. Теперь, перед открытием, планированию приходится считаться с реальностью сегодняшних финансовых возможностей и численного состава. Формирование новой системы обслуживания читателей обусловливается такими факторами, как современное удовлетворение исследовательских потребностей на основе национального книжного фонда, обеспечение архи-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

вальной функции национальной библиотеки, учитывая архитектурные особенности Будайской крепости, созданной не для библиотечных целей. В статье показываются категории читателей, имеющих право на пользование библиотекой, правила пользования отдельными частями фонда, деление разных читательских зон, точки зрения составления подсобной библиотеки со свободным доступом (75 тысяч томов), решение свободного движения между читательскими зонами и подсобными библиотеками, а также формы информационной деятельности. [384 – 394.стр.]

(Следующие две статьи являются выступлениями по поводу статьи ТИБОРА ХОРВАТА "Вопросительные знаки специализированных отделов, опубликованной в 4-ом номере 1982 г.)

КОЛОЖ ИБОЛЯ: **Выступление по поводу вопросительных знаков.** – Массовые библиотеки выполняют свое назначение, если усовершенствовая свою деятельность, они становятся способными для выполнения спецлитературных запросов высшего уровня. Выполнение новых функций возможно путем сотрудничества и подключения к государственной информационной системе, а также неотложным техническим развитием. Направление развития однозначное, но было бы плохо одинамационные интересы, мотивированные местными обстоятельствами. Создание специализированных отделов может совершаться только на основе эффективно действующей системе спецреферентов. [395–397, стр.]

УРСИН ШАНДОР: **Проблемы создания специализированных отделов в г. Мишкольц.** – В 1972 г. в новом трехэтажном здании Мишкольцкой областной библиотеки ввели в действие систему специализированных отделов. Система имела несколько недостаток – в часности из-за архитектуры здания –, зона клуба отличилась от зон обслуживания читателей и не очень пользовалась, не формировался общий отдел возле специализированных отделов, задачи общей информации должны были выполнять спецреференты отдела по языкознанию, литературоведению и искусству. В интересах дальнейшего развития фонд клубной зоны расширялся, и здесь получило место информации по делам всеобщего интереса. От переполненного музыкального отдела отделяют лабораторию иностранных языков. Вместо создания новых специализированных отделов усовершенствуют уже функционирующие отделы. [398–400. стр.]

ШЕРЕГИ ИШТВАН: **О работе Совета директоров профсоюзных центральных библиотек, 1981–82 гг.** – В сетях профсоюзных библиотек главной трудностью является противоречие между сетевой раздробленностью (по структуре промышленности) и стремлением библиотечного дела к централизации. Предлагается прекращение библиотек, которые функционируют в неудовлетворительных условиях, и перераспределение материальных и умственных энергий. Интеграция библиотек на одном и том же месте работы (массовой и специальной библиотек, в нескольких случаях библиотек для больных) также своевременна. Важная задача – это предотвращение постоянного снижения количества читателей. Услуги надо расширять и развивать. [401–404. стр.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Библиотечное дело за рубежом

БАЛАЖ ШАНДОР: **Посредники информации.** (Поиск нового пути или расширение спектра информации?) — На основе зарубежной литературы автор показывает проблемы информирования, передачи и приема информации, и лабиринта источников и услуг. [405–419. стр.]

ДИЕНЕШ ГЕДЕОН: **Пять лет европейской базы данных по культуре.** — По поручению Юнеско недавно вышли в свет основные документы европейской базы данных по культуре (с предисловием автора). Данная статья сообщает о ходе действия банка данных. [420–425. стр.]

Обзор

RAY, S. G.: **Library service to schools.** Школьные библиотеки в Англии. The Library Association. 3rd ed. London, 1982. 64 p. (Library Association Pamphlet. 32.) (Рец.: УЖОКИ Андрея) [426–430. стр.]

SMETAČEK, V.: **Lidé a informace.** Люди и информация. Praha, Albatros, 1981. 337 p. (Рец.: РАЦ Агнеш) [431–432. стр.]

MORRIS, J.: **Managing the library fire risk.** Вопросы риска пожара в библиотеке. 2nd. ed. Office of Risk Management and Safety University of California. Berkeley. 1979. 147 p. (Рец.: ЗОЛТАН Имре) [433–434. стр.]

Ausleihverbuchungssysteme im Vergleich. Methode der Wirtschaftlichkeitsuntersuchung für öffentliche Bibliotheken. Сравнение систем абонемента. Методология исследования экономности массовых библиотек. Hrsg. Deutsches Bibliotheksinstitut. Berlin, DBI, 1980. 200 p. (dbi-materialien 2.) (Рец.: КОЗМА Ласло) [435–436. стр.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ára: 24,— Ft

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban